

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klemen Pogačar

Improvizirane eksplozivne naprave kot grožnja varnosti

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klemen Pogačar
Mentor: izr. prof. dr. Uroš Svete

Improvizirane eksplozivne naprave kot grožnja varnosti

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

IZJAVA O AVTORSTVU

magistrskega dela

Podpisani/-a Klemen Pogačar, z vpisno številko 21031569, sem avtor/-ica magistrskega dela z naslovom: **IMPROVIZIRANE EKSPLOZIVNE NAPRAVE KOT GROŽNJA VARNOSTI.**

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo magistrsko delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel/-a, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem poskrbel/-a, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil/-a vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal/-a v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (UL RS, št. 16/07-UPB3, 68/08, 85/10 Skl.US: U-I-191/09-7, Up-916/09-16)), prekršek pa podleže tudi ukrepom Fakultete za družbene vede v skladu z njenimi pravili;
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za družbene vede;
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko magistrskega dela ter soglašam z objavo magistrskega dela v zbirki »Dela FDV«.

V Ljubljani, dne 16. 5. 2016

Podpis avtorja/-ice: _____

Povzetek

Improvizirane eksplozivne naprave kot grožnja varnosti.

Improvizirane eksplozivne naprave so bile in ostajajo sredstvo, ki ga uporabljajo posamezniki ter skupine s terorističnimi in kriminalnim ozadjem.

Spremembe, nastale s koncem hladne vojne, pojavom globalizacije in njenih učinkov, so pustile posledice tudi na še večji mednarodni aktivnosti terorizma in organiziranega kriminala. Odpiranje meja in možnosti širjena informacij so poleg pozitivnih prinesle tudi negativne učinke, tudi v povezavi z improviziranimi eksplozivnimi napravami. Posledično so konec hladne vojne, novi varnostni izzivi tudi v obliki globalnega terorizma ter globalnih organiziranih kriminalnih združb, vplivali na dožemanje varnosti, razvoj varnostnih konceptov in paradigem.

Zaradi relativne preprostosti samega koncepta improvizirane eksplozivne naprave preko spleta in literature, dostopnih informacij o načinu izdelave, široke dostopnosti sestavnih delov in surovin, tako v prosti prodaji kot na črnem trgu, lahko improvizirano eksplozivno napravo izdelata praktično vsak, ki ima za to ustrezen motiv.

V magistrskem delu tako preko primerov uporabe improviziranih eksplozivnih naprav opredeljujem tudi njihov vpliv na koncept človekove varnosti, nacionalne varnosti in globalne varnosti.

Glavni namen dela je potrditi ali ovreči tezo, da mednarodna aktivnost uporabnikov improviziranih eksplozivnih naprav ter širjenje znanja za razvoj in proizvodnjo improviziranih eksplozivnih naprav, zahtevata poenotenje protiukrepov in tehnoloških rešitev na globalni ravni.

Preko naloge skušam ugotoviti, kdo in na kakšnem nivoju se v mednarodnem prostoru ukvarja s problematiko improviziranih eksplozivnih naprav. Kot model potencialno dobre prakse pri odzivu na grožnjo, ki jo predstavljajo improvizirane eksplozivne naprave, izpostavljam ukrepe, izvedene pri varovanju civilnega letalstva pred dejanji nezakonitega vmešavanja. Preko primerov uporabe improviziranih eksplozivnih naprav v napadih na letala ter na podlagi ukrepov, uvedenih po teh napadih na področju varovanja civilnega letalstva, pa skušam ugotoviti, ali so ti ukrepi zadostni ter dovolj široko izvajani. Preko analize ukrepov, ki se za preprečevanje uporabe improviziranih eksplozivnih naprav izvajajo v civilnem letalstvu, se poraja vprašanje, ali so vsi ti ukrepi sploh smiselni. Zdi se, da na račun posameznih ukrepov iz varovanja civilnega letalstva področjem, ki je v neposredni zvezi z globalno varnostjo ter nacionalno varnostjo posameznih držav, preveč posegamo v varnost posameznika – človeka.

Ključne besede: improvizirana eksplozivna naprava, IEN, terorizem, organiziran kriminal, človekova varnost, nacionalna varnost, globalna varnost, civilno letalstvo.

Abstract

Improvised explosive devices as a security threat.

Improvised explosive devices were and remaining an asset used by individuals and groups with terrorist and criminal background.

Changes brought by the end of Cold War and with process of globalization and its effects, influenced on greater international activity of terrorism and organized crime. Opened borders and possibilities to share information in addition to positive also bring negative effects regarding improvised explosive devices. Consequently new security challenges in the form of global terrorism and global organized crime networks influenced the perception of security, development of security concepts and paradigms after the Cold War.

Due to the relative simplicity of the concept of improvised explosive devices and wide availability of information regarding it in the literature and over the internet with broad availability of components and materials commercially and on the black market, every one appropriately motivated can produce an improvised explosive device.

The impact of use of improvised explosive devices, to the concept of human security, national security and global security is what I am trying to show in this work.

The main purpose of this work is to confirm or disprove the thesis that the international activity of improvised explosive devices users and the dissemination of knowledge for the development and manufacture of improvised explosive devices, require unification of measures and technological solutions on global level.

Identification of actors dealing with the problem of improvised explosive devices in international arena is one of the purposes. As a potential good practice of a response to the threat posed by improvised explosive devices, I present the measures undertaken on the field of civil aviation protection against the acts of unlawful interference. With the presentation of improvised explosive devices attacks on commercial aircrafts and measures undertaken after them, I try to determine whether those measures were sufficient and broad enough implemented. Through the analysis of in the field of civil aviation implemented measures against the use of improvised explosive devices, a question raises whether those measures are reasonable at all. It seems that with individual actions undertaken on the field of civil aviation protection, directly related to global security and national security, we interfere too much with the rights of the individual or human security concept.

Keywords: improvised explosive device, IED, terrorism, organized crime, human security, national security, global security, civil aviation.

KAZALO

1	UVOD	8
2	METODOLOŠKI OKVIR	12
2.1	TEZA.....	13
3	OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	14
3.1	TERORIZEM	14
3.1.2	ODZIV NA TERORIZEM V EU IN PRAVNA OPREDELITEV V SLOVENIJI	16
3.2	ORGANIZIRAN KRIMINAL.....	20
4	SODOBNA VARNOSTNA PARADIGMA	23
4.1	NACIONALNA VARNOST	26
4.2	ČLOVEKOVA VARNOST	29
4.3	GLOBALNA VARNOST	34
5	IMPROVIZIRANE EKSPLOZIVNE NAPRAVE KOT GROŽNJA VARNOSTI	39
5.1	DEFINICIJA IEN.....	39
5.2	DELI IMPROVIZIRANE EKSPLOZIVNE NAPRAVE.....	43
5.2.1	SPROŽILEC IN VIR ENERGIJE.....	44
5.2.2	EKSPLOZIVNA SNOV	47
5.2.3	DETONATOR OZ. INICIALNI SKLOP	50
5.3	VRSTE IN DELOVANJE IEN.....	53
5.4	RAZVOJ IEN	54
5.5	DOSTOPNOST PODATKOV IN SUROVIN ZA IZDELAVO IEN	58
5.6	IZVEDBA NAPADA Z IEN	61
5.7	IEN V SLOVENIJI	63
5.8	IEN IN TERORIZEM.....	70
5.8.1	UPORABA IEN V LETU 2014	73
5.9	IEN IN ORGANIZIRAN KRIMINAL	76
5.10	IEN KOT GROŽNJA VARNOSTI	76
5.11	MEDNARODNI ODZIV NA GROŽNJO, KI JO PREDSTAVLJAJO IEN	78
5.11.1	ZDRUŽENI NARODI.....	78

5.11.2	EVROPSKA UNIJA.....	80
5.11.3	NATO	82
6	IEN TER ODZIV V CIVILNEM LETALSTVU	83
6.2	PRIMERI NAPADOV Z IEN V CIVILNEM LETALSTVU.....	86
6.2.1	EKSPLOZIJA NA KROVU LETALA AIR INDIA 182 TER POIZKUS NAPADA NA AIR INDIA 301	86
6.2.2	EKSPLOZIJA NA KROVU LETALA PAN AM 103	88
6.2.3	POIZKUS AKTIVIRANJA IEN NA KROVU AMERICAN AIRLINES 63.....	90
6.2.4	POIZKUS AKTIVIRANJA IEN NA KROVU NORTHWEST AIRLINES 253.....	90
6.2.5	POIZKUS NAPADA NA LETALA Z IEN, KI BI VSEBOVALE TEKOČA RAZSTRELIVA.....	91
6.2.6	IEN V TISKALNIKIH, NA KROVU TOVORNIH LETAL	93
6.2.7	ANALIZA PREDSTAVLJENIH NAPADOV.....	94
6.3	ICAO IN UKREPI ZA ZAGOTAVLJANJE VARNOSTI CIVILNEGA LETALSTVA....	95
6.4	UKREPI, KI JIH ZA PREPREČEVANJE VNOSA IEN V LETALA IZVAJAMO V EU98	
6.4.1	PREPREČEVANJE VNOSA PREPOVEDANIH PREDMETOV V LETALO NA PODLAGI UREDBE (ES) 2320/2002	100
6.4.2	TREUTNO VELJAVNA UREDITEV	105
7	SKLEP.....	113
8	LITERATURA	117

Kazalo slik:

Slika 3.1: Strateška zaveza strategije EU za boj proti terorizmu s štirimi stebri.....	17
Slika 5.1: Delitev sprožilcev	45
Slika 5.2: Delitev električnih/elektronskih sprožilcev	46
Slika 5.3: Delitev eksplozivnih snovi in njihova uporaba	48
Slika 5.4: Primer delovanja mehanskega sprožilca z detonatorjem.....	50
Slika 5.5: Sestava električnega detonatorja	51
Slika 5.6: Shema preproste električne IEN z nujnimi sestavnimi deli	52
Slika 5.7: Improviziran električni detonator	52
Slika 5.8: Delovanje improvizirane eksplozivne naprave.....	54
Slika 5.9: V skica na veleposlaništvu v Rimu poslanih IEN	60
Slika 5.10: Postopki teroristične skupine pred in po izvedbi napada z IEN.....	63
Slika 5.11: Število eksplozij, deaktiviranj in sumljivih predmetov v Sloveniji, v letih od 2006 do 2015	65
Slika 5.12: Primerjava števila eksplozij s kriminalnim ozadjem na Madžarskem in v Sloveniji v letih od 2006 do 2015.....	67
Slika 5.13: Teroristični napadi v svetu od leta 1970 do 2014 glede na način storitve	71
Slika 5.14: Teroristični napadi v svetu od leta 2005 do 2014 glede na način storitve	72
Slika 5.15: Število smrtnih žrtev v terorističnih napadih z uporabo eksplozivov (tudi IEN) od leta 2005 do 2014.....	73
Slika 6.1: IEN s tekočim razstrelivom.....	92

Kazalo tabel:

Tabela 4.1: Koncepti obravnavanja varnosti	25
Tabela 4.2: Osnovni elementi človekove varnosti v primerjavi z elementi nacionalne varnosti	31
Tabela 5.1: Število civilnih žrtev glede na uporabljeno vrsto eksplozivnega orožja v letu 2014	74
Tabela 5.2: Napadi z IEN v letu 2014 – povprečno število civilnih žrtev glede na način aktiviranja.....	75
Tabela 6.1: Analiza predstavljenih primerov napadov z IEN na letala.....	94

1 UVOD

Eksplodija na somalijskem letalu februarja 2016, kjer je umrl le napadalec, eksplozija na letalu ruskega prevoznika Metrojet oktobra 2015, v kateri je umrlo 217 ljudi, eksplozija na Bostonskem maratonu leta 2013, kjer so umrli trije, ranjenih pa je bilo 264 ljudi, napad z eksplozivno napravo, ki ga je izvedel Andres Breivik v Oslu 2011 in je zahteval 8 smrtnih žrtev, 90 ljudi pa je bilo poškodovanih (v nadaljevanju je Breivik s strelnim orožjem ubil še 69 ljudi), serija eksplozij v Londonu 2005 ali napad, ki ga je izvedel Thimoty McVeigh v Oklahomi 1995 in je zahteval 168 smrtnih žrtev, imajo eno skupno točko. Storilci so v vseh uporabili improvizirano eksplozivno napravo. Orožje, ki so ga izdelali sami iz običajno lahko dostopnih sestavnih delov.

Omenjeni napadi z improviziranimi eksplozivnimi napravami (IEN) predstavljajo le majhen del vseh tovrstnih napadov, vendar izbrani primeri kažejo na pogostost pojava, smrtonosnost napadov, nediskriminatorno izbiro ciljev napada ter različne akterje, ki IEN uporabljajo.

V primerjavi z napadom na Svetovni trgovinski center 11. 9. 2001 in podobnimi velikimi napadi je število žrtev posamezne eksplozije improvizirane eksplozivne naprave relativno majhno (podoben učinek so storilci dosegli tudi z napadi v Parizu, 2016). Vendar pri napadih z IEN šteje tudi kumulativni učinek. V seriji napadov, ki so jih tudi z uporabo IEN izvedle uporniške skupine v Turčiji med letoma 1975 in 1980, je bilo ubitih več kot 5000 ljudi, preko 15000 pa je bilo ranjenih. To predstavlja višji krvni davek kot napad 11. 9. 2001 (Lutz in Lutz 2007, 290).

Prav pogostost ter distribucija napadov z IEN predstavlja grožnjo varnosti na več ravneh – mednarodni, nacionalni in osebni (človekovi). Pri napadih z IEN, se zaradi narave orožja pa tudi izbire cilja storilcev lahko vprašamo, komu so »bombe« pravzaprav namenjene in koga ogrožajo?

IEN lahko prištevamo med hibridne grožnje. Hibridne grožnje se primarno nanašajo na nevojaške aktivnosti oz. na mnogovrstne nizko intenzivne tako kinetične kot nekinetične grožnje mednarodnemu miru in varnosti, ki vključujejo kibernetiko in

asimetrično vojskovanje, globalni terorizem, piratstvo, mednarodni organiziran kriminal, demografijo, varnost, povezano z naravnimi viri, negativne posledice globalizacije in širjenja orožja za množično uničenje (Svete 2015, 102).

Na podlagi doslej opisanega je jasno, da se IEN uporabljajo ali povezujejo z vsaj: asimetričnim vojskovanjem, (globalnim) terorizmom, piratstvom, mednarodnim (organiziranim) kriminalom in širjenjem orožja za množično uničevanje.

Eksplodije oz. napadi z improviziranimi eksplozivnimi napravami (»bombami«) vselej dosežejo visok odziv v javnosti in medijih. Ta odziv je običajno večji kot pri napadih, ki so izvedeni npr. s strelnim orožjem.

Zaradi anonimnosti izvajalcev in pozornosti, ki jo takim napadom posvečajo mediji, sodijo eksplozivne naprave med najbolj priljubljena orožja terorističnih skupin (Bolz in drugi 2005, 12).

Visoko stopnjo zanimanja javnosti za eksploziv, eksplozivne naprave in eksplozije kaže že primer Guya Fawkesa, ki je leta 1605, skupaj še z 12 sodelavci z »bombo« želel ubiti angleškega kralja Jamesa I., hkrati pa še porušiti parlament. Kljub temu da bi uspešno izveden napad povzročil žrtve in materialno škodo, danes Fawks nekaterim skupinam predstavlja revolucionarja, v počastitev dogodka pa v Veliki Britaniji praznujejo »Guy Fawkes Day« (Greenspan, 2012).

Do spoznanja o učinkovitosti in odmevnosti napadov z IEN očitno niso prišle le teroristične organizacije, temveč tudi različne oborožene veje političnih strank, vstajniške skupine, narko-karteli in bolj ali manj organizirane kriminalne združbe. Zaradi dostopnosti vsebin, povezanih z uspešnimi napadi, propagandnih vsebin terorističnih organizacij in vsebin povezanih z izdelavo improviziranih eksplozivnih naprav na spletu, preko npr. revije Inspire, ki jo izdaja teroristična organizacija Al Kaida ali manifesta Andersa Breivika, je vpogled v način izdelave IEN in ne nazadnje tudi v podrobnosti izdelave ter potencialne težave, s katerimi se storilec lahko sreča, na voljo vedno in vsakomur.

Svete (2015) trend demokratizacije uničevanja opredeljuje tako, da bo prihodnje varnostno okolje zaznamoval dostop do destruktivne tehnologije tudi za majhne nedržavne skupine in posameznike; omogočen bo v obliki sponzorstva ali pa črnega trga. Komercialne tehnologije vse bolj vplivajo na razvoj destruktivnih orožij, kot so improvizirana eksplozivna sredstva (ang. IED), majhna brezpilotna letala (UAV), primitivna (kemična ali radiološka) orožja za množično uničenje.

Evropska varnostna strategija (2003), identificira pet ključnih virov groženj:

- terorizem,
- širjenje orožij za množično uničevanje,
- regionalni konflikti,
- neuspešne države
- organiziran kriminal.

Na podlagi groženj, identificiranih v Evropski varnostni strategiji, ugotavljam, da so terorizem, organiziran kriminal in širjenje orožij za množično uničevanje neposredno povezani tudi z uporabo ali izdelavo IEN.

Organizirani kriminal in teroristi pogosto posegajo po IEN, neposredno s tem pa so povezani tudi eksplozivi kot ključni sestavni del vsake IEN. Prav zaradi pogostosti uporabe eksplozivov v IEN je bil leta 2008 sprejet Akcijski načrt za povečanje varnosti eksplozivov, na podlagi tega pa je bila leta 2013 sprejeta Uredba (EU) št. 98/2013 o trženju in uporabi predhodnih sestavin za eksplozive, s katero se na nivoju EU skuša preprečiti dostopnost surovin za izdelavo eksplozivov.

Vprašanje, ki se ob zbiranju in pregledu literature za izdelavo magistrskega dela zastavlja, je tudi, kdo lahko izdelava IEN in kako jo lahko uporabi. Preko spoznanj, pridobljenih z analizo sekundarnih virov ter preko praktičnih izkušenj, bom skušal najti tudi odgovor na to dilemo.

Tako kot preiskava drugih kaznivih dejanj tudi preiskava eksplozije oz. napadov z IEN zahteva predložitev potrebnih dokazov za ustrezno obravnavo osumljencev pred sodiščem. Dokazati je treba ustrezno povezavo med osumljencem, motivom, priložnostjo in sredstvi za izvršitev napada. Da bi dokazali, da je osumljenec izvedel

kaznivo dejanje, mora preiskovalec vzpostaviti (dokazati) povezavo med osumljencem in eksplozivno napravo. Dokazati je npr. treba, da je osumljenec pridobival eksploziv ali komponente za izdelavo eksplozivne naprave (Vermette 1998).

Ne glede na velikost IEN pa eksplozija le-te nikjer ne povzroči toliko škode kot v civilnem letalstvu. Zaradi konstrukcije potniških letal je količina eksplozivne snovi, potrebne za poškodovanje trupa letala med letom, izredno majhna. Za razliko od ostalih področij, kjer obstoji nevarnost napada z IEN, se na prvi pogled zdi civilno letalstvo najbolj »varnostno« urejeno področje. Medtem ko drugje tega ni zaznati, so na področju civilnega letalstva vsi minimalni varnostni standardi predpisani in še več, tudi nadzorovani preko ICAO (International Civil Aviation Conference), v Evropi preko ECAC (European Civil Aviation Conference) in v EU preko Evropske komisije, nacionalno preko služb, ki se ukvarjajo z varnostjo civilnega letalstva (v Sloveniji je to Agencija za civilno letalstvo).

Prav zaradi vsaj navidezne urejenosti področja bom predstavitev uporabe IEN ter mednarodnega odziva na grožnjo, ki jo IEN predstavljajo, opravil preko študije primerov napadov z IEN v civilnem letalstvu. Preko študije primerov in podrobnejšega vpogleda v področje varovanja civilnega letalstva bom predstavil ukrepe, ki so se za preprečitev takega napada izvajali pred in po napadih. Na podlagi pridobljenih podatkov bom skušal ugotoviti, ali poenotenje pristopov in tehnoloških rešitev sledi trendu izdelave in uporabe IEN.

2 METODOLOŠKI OKVIR

Za dosego zastavljenih ciljev oz. za potrditev teze bom uporabil naslednje metode:

- Zbiranje primarnih (zakonodaja, resolucije, uredbe in konvencije) in sekundarnih virov.
- Analiza in interpretacija primarnih in sekundarnih virov, s katero bom skušal podati širšo predstavo o proučevani problematiki, opredeliti temeljne pojme, na podlagi študije predpisov ugotoviti, kako je problematika, povezana z improviziranimi eksplozivnimi napravami, pravno urejena. Poseben poudarek pri interpretaciji virov bom namenil analizi ukrepov, ki se na področju civilnega letalstva uporabljajo za preprečevanja vnosa IEN v kabino ali tovorni prostor letala. Ukrepe bom skušal predstaviti v njihovi povezavi s časom in vzrokom uvedbe, kar je ključnega pomena za uspešno analizo odziva mednarodne skupnosti na grožnjo.
- Analiza uradnih statističnih podatkov o številu postavitvev in eksplozij improviziranih eksplozivnih naprav v Sloveniji in na Madžarskem.
- Študije primerov napadov z improviziranimi eksplozivnimi napravami.
- Induktivni pristop oz. opazovanje z neposredno udeležbo. Na svojem delovnem mestu v Policiji se vsakodnevno ukvarjam s problematiko improviziranih eksplozivnih naprav in odzivom na grožnjo, ki jo predstavljajo. Hkrati se s predmetom proučevanja srečujem tudi kot inštruktor v Letalski šoli za usposabljanje rentgenskih operaterjev.
- Analitično-sintetična metoda. Pri izdelavi magistrskega dela bom v osnovi izhajal iz deduktivnega pristopa oz. preučevanja teorij varnosti in varnostnih groženj v povezavi s tehničnim/teoretičnim poznavanjem izdelovanja in delovanja IEN, v kar bom skušal kombinirati z induktivnim pristopom.

2.1 Teza

Za izdelavo magistrskega dela z naslovom »Improvizirane eksplozivne naprave kot grožnja varnosti« sem se odločil na podlagi pridobljenih izkušenj in težav, s katerimi se soočam na delovnem mestu, kjer se 19 let ukvarjam z IEN.

Preko izdelave magistrskega dela bi rad pridobil nova spoznanja, preko katerih bom lahko bolje izvajal usposabljanja bombnih tehnikov v Policiji in Slovenski vojski pa tudi varnostnikov-rentgenskih operaterjev, ki delo opravljajo na letališčih ter ostalih pomembnejših objektih oz. v objektih kritične infrastrukture v Sloveniji.

Pri svojem dosedanjem delu še nisem odkril gradiva oz. literature, kjer bi bila ustrezno in enostavno prikazana povezava med uporabo IEN in ukrepi, ki jih izvajamo za preprečitev podobnih napadov ter pomembnost deljenja izkušenj in mednarodnega povezovanja na tem področju. Zato menim, da bo magistrsko delo pripomoglo tudi k strokovnemu in znanstvenemu napredku na tem področju.

Pri izdelavi magistrskega dela bom tako izhajal iz operativnega nivoja preprečevanja uporabe, vnosa ali postavitve IEN ob tem pa bom namerno zanemaril ostale aktivnosti (npr. obveščevalne, postopke z najdeno IEN ali postopke po eksploziji) ali pa jih bom predstavil zgolj površinsko. V nalogi predstavljene napade z IEN bom skušal prikazati v povezavi z javno dostopnimi informacijami za izdelavo IEN kot z ukrepi, ki jih za preprečevanje uporabe IEN izvajamo na mednarodnem in nacionalnem nivoju.

Cilj izdelave magistrskega dela je tako potrditi ali ovreči tezo:

»Mednarodna aktivnost uporabnikov improviziranih eksplozivnih naprav ter širjenje znanja za razvoj in proizvodnjo improviziranih eksplozivnih naprav, zahtevajo poenotenje protiukrepov in tehnoloških rešitev na globalni ravni.«

Hkrati s potrditvijo ali zavrnitvijo teze pa bi rad z izdelavo magistrskega dela odgovoril še na vprašanji, ki sem si jih zastavil že v prvem delu magistrskega dela:

- Kdo lahko izdelava IEN in kako jo lahko uporabi?
- Komu so IEN namenjene in koga ogrožajo?

3 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

3.1 Terorizem

Definiranje pojma terorizem oz. jasna opredelitev terorizma nikakor ni enostavna naloga. Terorizem ni definiran niti na ravni Združenih narodov, ne na ravni Evropske unije, čeprav imamo skupno Strategijo Evropske unije za boj proti terorizmu.

Imeti strategijo, hkrati pa ne imeti definirane grožnje je na nek način paradoksalno. Podobno ugotavlja tudi Ganor (2005, 1): »V procesu formuliranja kakršnekoli strategije, še posebej strategije, ki je uperjena proti varnostni grožnji, kot je terorizem, je grožnjo nujno natančno definirati in razmejiti.«

Zaradi različnih vzrokov je definicij terorizma praktično toliko, kolikor je razprav o terorizmu. Primorac (2005, 12) podaja svoje videnje odgovora na vprašanje, kaj je terorizem: *»Trenutna običajna raba besede je zelo raznovrstna in nejasna; posledično je razpravljanje o terorizmu in množici političnih in pravnih vprašanj, ki jih sproža, težavno in pogosto brezplodno. Jasno je samo dvoje: terorizem je neka vrsta nasilja in nekaj slabega, ne nekaj, na kar bi bili lahko ponosni ali kar bi podpirali. Nihče ne uporablja te besede zase ali za svoja lastna dejanja ali za tiste, katerim je naklonjen ali njihovo dejavnost podpira. Kot pravi obrabljen kliše: kdor je za nekoga terorist, je za drugega borec za svobodo. Iz tega je razvidno, da so podobno kot v mnogih drugih javnih debatah tudi v razpravah o terorizmu na delu dvojna merila, najprej v obliki naših proti njihovim«.*

Definicije terorizma imajo stično točko v zavzemanju stališča, da gre za politično motivirano nasilje, v nasprotju z »običajnim kriminalnim nasiljem«. Definicije se razlikujejo glede poudarka na:

- a) Učinek ekstremnega strahu, ki je bodisi načrtovan bodisi dosežen. Definicijam, ki se osredotočajo na element ekstremnega strahu, je značilno sklicevanje na teror v besedi sami in nekatere aspekte v zgodovini. Včasih sežejo preko učinka strahu in vključujejo še strateške cilje, ki naj bi strah povzročili (sprememba politične ureditve v skupnosti, katere člani so žrtve).

- b) Napad na državo od znotraj. Vsakršen politično motiviran notranji nasilni napad na državo je obravnavan kot terorizem, medtem ko državna uporaba nasilja to nikoli ni.
- c) Strateški cilji, za katere se uporablja politično nasilje. Pri tem gre predvsem za ustvarjanje publicitete ali vpliv na določeno ciljno skupino, ki je odmaknjena od neposrednih žrtev.
- d) Domnevna naključnost ali nediskriminatornost terorističnega nasilja. Ob terorističnem napadu običajno nastane zmeda v napadeni skupnosti, Vse skupaj pa se zdi naključno le tistim, ki jim nasilje pretresa »lagodno življenje«.
- e) Narava tarč političnega nasilja. Poudarek je osredotočen na izbiro žrtev in zavrača idejo, da terorizem praviloma nima taktične utemeljitve.
- f) Tajnost pri uporabi političnega nasilja. Teroristi načeloma delujejo, kolikor je le mogoče, prikrito (v temi) (Coady 2005, 32–33).

Glede na poudarke, v katerih se različne definicije med seboj razlikujejo oz. glede na nesoglasja pri izpostavljenih poudarkih, ne čudi dejstvo, da na nivoju Združenih narodov definicije terorizma še ni. Šesti odbor (Odbor za pravna vprašanja) Generalne skupščine Združenih narodov je 7. 10. 2005 prepoznal potrebo po sprejetju ustrezne definicije terorizma, ki je nujna za konsenz o celoviti in enotni konvenciji proti terorizmu. Poglavitni pomisleki predstavnikov posameznih držav so bili povezani s profiliranjem in povezovanjem terorizma z vero. Poleg povezovanja terorizma z vero so nesoglasja tudi na področju nacionalnih zakonodaj, predvsem v povezavi z možnostjo (in željo) izročitev storilcev dejanj drugim državam (sodni procesi). Kljub vsemu je bilo na nivoju Združenih narodov sprejetih 12 konvencij in dva dodatna protokola, ki so povezani s terorizmom. Sprejete konvencije in dodatna protokola se v grobem posvečajo varnemu letalskemu in pomorskemu prometu, zajemanju talcev, bombnim napadom, varnosti jedrskih snovi, financiranju terorizma, torej temam, na katerih je bilo na mednarodnem nivoju moč doseči nek konsenz.

Po terorističnem napadu 11. 9. 2001 v ZDA je Varnostni svet Združenih narodov sprejel resolucijo 1373, preko katere so bile vse države članice ZN, pozvane k sprejetju in izvajanju omenjenih 12 konvencij in dveh dodatnih protokolov, Sekretariat

za droge in kriminal (UNODC) pa je dobil vlogo nadzornega organa za izvedbo ukrepov (Balachandran 2015).

Kljub različnim pristopom k definiranju terorizma, ki bodisi temeljijo na nesoglasju vpletenih ali želji po izključevanju oz. vključevanju določenih skupin, je na nacionalnem nivoju definicija terorizma nujna. Sodišča in organi pregona za uspešno preiskavo, pregon in obsodbo potrebuje nek okvir – definicijo ali opis dejanja, ki ga lahko okvalificirajo kot terorizem (Lutz in Lutz 2007).

Poleg politično motiviranega nasilja oz. grožnje z nasiljem, bi lahko kot ključne elemente pri definiranju terorizma opredelili tudi organizirano skupino, ki to politično motivirano nasilje ali grožnjo z njim izvaja, proti določeni skupini. Čeprav je država lahko v vlogi storilca ali žrtve, kot terorizem opredeljujemo le dejanja, kjer je država žrtev. Terorizem se razume kot orožje šibkih (Lutz in Lutz 2007).

3.1.2 Odziv na terorizem v EU in pravna opredelitev v Sloveniji

Strategija EU za boj proti terorizmu (2005) izpostavlja strateško zavezo držav članic: *»Bojevali se proti terorizmu na svetovni ravni ter obenem spoštovali človekove pravice in napraviti Evropo varnejšo, s čimer bi omogočili državljanom, da živijo v svobodi, varnosti in pravici«*. Strategija terorizem označuje kot grožnjo vsem državam in vsem narodom, ki z nepremišljenim napadanjem nedolžnih ljudi resno ogroža varnost, demokratične vrednote ter pravice in svoboščine državljanov EU. Terorizem je jasno opredeljen kot kaznivo dejanje, ki pod nobenim pogojem ni upravičeno.

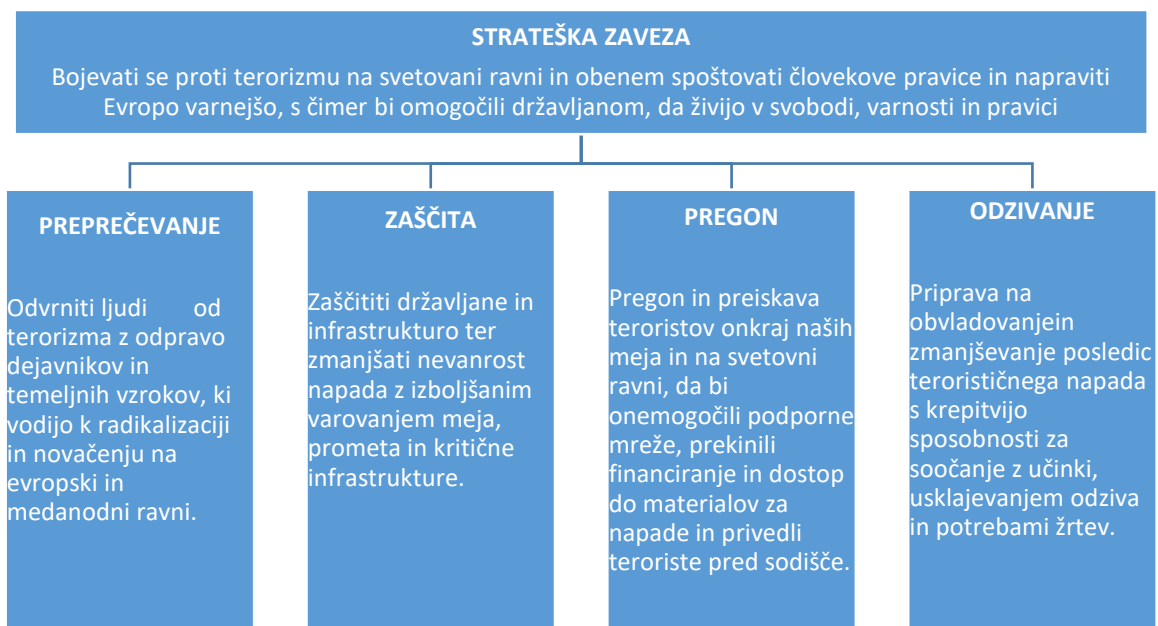
Strategija EU za boj proti terorizmu temelji na štirih stebrih (slika 3.1):

- preprečevanje,
- zaščita,
- pregon,
- odzivanje.

Za boj proti terorizmu so najprej odgovorne države članice, ki jim EU pomaga na področjih:

- krepitev nacionalnih sposobnosti,
- spodbujanje evropskega sodelovanja,
- razvoj kolektivnih zmogljivosti,
- pospešeno mednarodno partnerstvo.

Slika 3.1: Strateška zaveza strategije EU za boj proti terorizmu s štirimi stebri

Vir: Strategija EU za boj proti terorizmu (2005)

Europol v svojem zadnjem letnem poročilu TE-SAT 2015 predstavlja naslednje vrste obravnavanih terorističnih dejanj v letu 2014:

- versko motivirana dejanja oz. verski terorizem,
- etno-nacionalistični in separatistični terorizem,
- levičarski in anarhistični terorizem,
- desničarski terorizem
- teroristična dejanja z enim ciljem, kot npr. zaščita pravic živali ali prepoved pravice do splava (Europol 2015).

Iz podatkov Europola torej izhaja, da so v EU aktivne različne teroristične skupine, katerih cilji so lahko verski, povsem politični ali pa specifično osredotočeni.

Skladno z Resolucijo Združenih narodov 1373 in Strategijo EU za boj proti terorizmu, Kazenski zakonik Republike Slovenije, v 108. členu podaja naslednjo dikcijo terorizma:

»Kdor z namenom, da bi uničil ali hudo ogrozil ustavne, gospodarske, socialne ali politične temelje Republike Slovenije ali druge države ali mednarodne organizacije, da bi hudo zastrašil prebivalstvo oziroma da bi prisilil vlado Republike Slovenije ali druge države ali mednarodno organizacijo, da nekaj stori ali opusti, stori ali grozi, da bo storil, eno ali več od naslednjih dejanj:

- *napad na življenje in telo ali na človekove pravice in svoboščine,*
- *ugrabitev ali zajetje talcev,*
- *precejšnje uničenje državnih ali javnih objektov ali predstavništev tujih držav, prevoznega sistema, infrastrukture, informacijskega sistema, javnega kraja ali zasebne lastnine,*
- *zajetje ali prevzem nadzora nad pritrjeno ploščadjo v epikontinentalnem pasu z uporabo sile ali grožnje ali drugega načina ustrahovanja ali nasilno vedenje proti osebi na ploščadi, če tako dejanje ogroža njeno varnost, ali uničenje pritrjene ploščadi v epikontinentalnem pasu oziroma povzročitev škode na njej, ki lahko ogrozi njeno varnost, ali postavitve naprave zaradi uničenja pritrjene ploščadi ali ogrožanja varnosti na njej, ali poškodovanje ali povzročitev smrti osebe v povezavi s katerim od prej navedenih dejanj,*
- *ugrabitev zrakoplova, plovila, sredstev tovornega prevoza ali javnega prevoznega sredstva,*
- *proizvodnjo, posest, nakup, prevoz, dobavo ali uporabo orožja, razstreliva, jedrskega, biološkega ali kemičnega orožja,*
- *raziskovanje in razvoj jedrskega, biološkega ali kemičnega orožja,*
- *ogrožanje varnosti s spuščanjem nevarnih snovi oziroma povzročanjem požarov, poplav ali eksplozij,*
- *motnjo ali prekinitev oskrbe z vodo, elektriko ali drugimi za življenje ljudi osnovnimi naravnimi viri, ki lahko ogrozijo življenje ljudi.«*

Kot hujša oblika dejanja terorizma je v Kazenskem zakoniku, opredeljeno dejanje z uporabo jedrskih ali radioaktivnih snovi, kot dejanje terorizma so opredeljena tudi pomoč in pripravljalna dejanja.

Na podlagi prestavljene dikcije iz Kazenskega zakonika je v Republiki Sloveniji kot terorizem obravnavano dejanje, ki je bodisi naperjeno proti Republiki Sloveniji, drugi državi ali mednarodni organizaciji, s čimer se odraža politični značaj dejanja.

S poskusom predstavitve pojma terorizem ugotavljam, da je zaradi političnih, ideoloških, verskih in drugih vzrokov res težko postaviti neko enotno opredelitev pojma, na podlagi katere bi lahko sprejemali skupne – mednarodne ukrepe. Dejstvo, da pa vseeno obstajajo mednarodno zavezujoči dogovori, na podlagi katerih so ne nazadnje (kot v primeru Slovenije) sprejeti nacionalna zakonodaja in ukrepi, ki omogočajo pregon ob obsodbo storilcev, pomeni, da obstaja tudi upanje za sprejem na skupnih stališčih temelječih strategij in ukrepov.

Za lažjo predstavo samega pojava in definiranje pojma podajam še videnje »terorista«: *»Terorizem je dejanje, ki običajno vključuje postavitev eksplozivnih ali zažigalnih naprav, tako velike uničevalne moči, da sovražniku povzroči nepopravljivo škodo. Terorizem od urbanega gverilca zahteva teoretična in praktična znanja o eksplozivih. V osnovi teroristično dejanje ni drugačno od ostalih dejanj, ki jih izvajajo urbani gverilci in katerih uspeh je odvisen od načrtovanja in odločenosti revolucionarne organizacije. Je dejanje, ki ga je potrebno s kar največjo mero hladnokrvnosti, predanosti in odločenosti. Terorizem je orožje, ki se mu revolucionar nikoli ne sme odreči.«* (Marighella¹ 1982, 103)

Skozi videnje terorizma, ki ga podaja Marighella, vidimo, da se terorizem do danes ni v ničemer spremenil, orožja, ki jih teroristi uporabljajo pa ostajajo enaka. Prav definicija in videnje terorizma, ki ga podaja Marighella, osmisli tudi temo magistrskega dela.

Iz opisanega je jasno, da terorizem je in bo tudi v prihodnje ena večjih groženj varnosti. Vzroki za terorizem, pa naj so verski, etnični ali ideološki, ne bodo kar izginili. Tudi proces globalizacije bo tudi v prihodnje vplival na politične sisteme, gospodarstvo, vero in ideologijo. Globalizacija s svojimi učinki je lahko tudi

¹ Carlos Marighella (5. 12. 1911–4. 11. 1962) brazilski marksist, revolucionar in pisatelj. Avtor mini priročnika za urbane gverilce (Minimanual of the Urban Guerila), ki vsebuje napotke, kako rušiti in zamenjati avtoritativni režim z revolucijo. Mini priročnik je bil prvič preveden v angleščino 1970, leto po izdaji, kasneje pa sta ga med drugimi uporabljali tudi IRA in ETA.

motivacijski faktor za terorizem. Zaradi socialno ekonomskega napredka na enem družbenem področju, se lahko posamezne skupine počutijo odrinjene in marginalizirane, s tem pa se ustvarjajo pogoji, ki olajšujejo novačenje novih članov terorističnim skupinam in organiziranim kriminalnim združbam (Bobic 2014, 245).

3.2 Organiziran kriminal

Pojem organiziran kriminal je povezan z združevanjem posameznikov v strukturirano skupino (treh ali več oseb), ki obstaja določeno časovno obdobje in katere cilj je izvršitev enega ali več hujših kaznivih dejanj, z namenom pridobitve posredne ali neposredne finančne ali materialne koristi (United Nations Convention against Transnational Organized Crime 2004).

Za razumevanje organiziranega kriminala je torej ključna razmejitev med t. i. običajnimi kriminalci in tistimi, ki po definiciji, ki jo podaja Konvencija ZN o transnacionalnem organiziranem kriminalu, pri kateri je kot pogoj postavljeno združevanje treh ali več oseb, ki imajo namen izvršiti eno ali več hujših kaznivih dejanj, s čimer bi pridobili korist, ki je lahko finančna ali pa tudi ne. Kot hujše kaznivo dejanje konvencija opredeljuje kazniva dejanja, ki se kaznujejo z zaporno kaznijo vsaj štirih let. Strukturirana skupina na podlagi opredelitve v konvenciji je skupina, ki se ni naključno izoblikovala za takojšnjo izvršitev kaznivega dejanja. Da bi skupino obravnavali kot strukturirano skupino, ji ni treba imeti formalno definiranih vlog članov, razvijajoče se strukture ali kontinuitete članstva.

Konvencija ZN o transnacionalnem organiziranem kriminalu se pri opredelitvi organiziranega kriminala osredotoča na kazniva dejanja, ki so storjena z namenom pridobitve premoženjske ali druge koristi. Ta kazniva dejanja lahko razdelimo v tri skupine:

- kazniva dejanja, storjena z namenom plenjenja dobička, kot so goljufije in ostale neprostoVOLjne oblike nakazil,

- nezakonit promet (trgovanje) s prepovedanimi predmeti (droge, orožje, trgovina z belim blagom, organi ...) ali storitvami (prostitucija, igre na srečo ...),
- nezakonit promet (trgovanje in proizvodnja) s predmeti, ki so sicer zakoniti (cigarete) (Naylor v Giraldo in Trinkunas 2007, 352).

Poleg že navedenega bi kot ključne karakteristike organiziranega kriminala lahko izpostavili:

- pri izvrševanju dejanj izrazito tendenco k sistematični korupciji in nasilju,
- neobičajno visoke stopnje donosa tudi v primerjavi z drugimi kriminalnimi organizacijami,
- zloraba zakonitih dejavnosti (podjetij) za reinvestiranje nezakonito pridobljenih sredstev.

Preko izpostavljenih karakteristik lahko organiziran kriminal opredelimo kot pojav, ki zahteva posebno obravnavo (Giraldo in Trinkunas 2007, 353).

Način in organiziranih kriminalnih skupin in posledično pridobljeno bogastvo in vpliv so prepoznani kot velika grožnja družbi, gospodarstvu in ne nazadnje državam (vladam), predvsem zaradi korupcije, nasilja in ustvarjanju »nezakonitega gospodarstva«, saj presegajo učinke, ki so neposredno povezani z izvršitvijo kaznivih dejanj (npr. preprodaje drog, goljufij) (Giraldo in Trinkunas 2007).

Glede na opisan značaj organiziranega kriminala oz. skupin, ki izvajajo dejavnosti s področja organiziranega kriminala, postaja meja med organiziranim kriminalom in terorizmom vse manjša. Zdi se, da je ključna razlika le v cilju, ki je pri organiziranem kriminalu naravnan pridobitno, pri terorizmu pa gre za politično noto, ki pa je ne nazadnje poenostavljeno gledano tudi korist, ki jo skupina v primeru uspeha pridobi.

Po koncu hladne vojne in z globalizacijskimi procesi so tudi za organizirani kriminal meje držav postajale vse manjša ovira, sla po dobičku pa je bila vse večja, zato so skupine prestopile meje in postale transnacionalne. Mednarodno delovanje kriminalnih skupin – organizacij sicer ni nov pojav, saj je npr. poznano stoletno

sodelovanje med italijansko mafijo in La Cosa Nosta v ZDA, že desetletja trajajoče sodelovanje med mamilarскими karteli iz Kolumbije in Mehike. Tudi Hezbollah je z ustanovitvijo močne celice v Latinski Ameriki, vzpostavil sodelovanje z mehiškimi narko karteli, z namenom pranja denarja, tihotapstva ljudi in financiranja terorizma (D'Alfonso 2014).

Rollins in Wyler (2013) v poročilu Kongresu ZDA izpostavljata stične točke delovanja skupin, udeleženih v organiziran kriminal in terorističnih skupin:

- Partnerstvo, ki je lahko v obojestransko korist ali pa se izkaže kot slabost. V obeh skupinah so ljudje s specifičnimi znanji, povezava pa lahko znatno poveča moč obeh skupin, združuje jih lahko tudi pohlep in usmerjenost k podobnim ciljem, medtem ko so ideološka nasprotja lahko za skupini pogubna.
- Skupna taktika in povzemanje metod – čeprav skupin ne povezuje ideologija in ju ne motivirajo skupni cilji, pa tako teroristične kot kriminalne skupine uporabljajo podobno taktiko za dosego operativnih ciljev. Načini storitve dejanj tako pri obeh skupinah vključujejo nasilje, kazniva dejanja usmerjena v večanje dobička, pranje denarja, čezmejno delovanje (nezakonito prečkaneje meja, tihotapstvo), nezakonito pridobivanje orožja in izkoriščanje koruptivnosti npr. vladnih uslužbencev.
- Organizacijska evolucija in variacije – kriminalna skupina lahko s časoma prevzame politične cilje in postane ideološko motivirana, tudi teroristična skupina lahko izgubi politično noto in se usmeri k dobičku. V nekaterih primerih pa teroristična skupina lahko kriminalno dejavnost uporablja za financiranje svojih političnih – ideoloških aktivnosti ali slednje uporablja zgolj še za zakrivanje svojih v dobiček usmerjenih kriminalnih aktivnosti.

4 SODOBNA VARNOSTNA PARADIGMA

Politične, ekonomske in druge spremembe, ki se dogajajo po koncu hladne vojne, se odražajo tudi na dojemanju varnosti. Proces globalizacije pa poleg učinkov na gospodarstvo, trgovino ipd. prinaša tudi kompleksne vire ogrožanja, v obliki terorizma, širjenja orožja za množično uničevanje, organiziranega kriminala, širjenja bolezni, degradacije okolja. Grožnje torej, ki v mnogočem presegajo okvire posameznih držav.

Zdi se, da odzivi na porajajoče se grožnje mnogokrat niso ustrezni, zato so obujene razprave o varnosti in preučevanja varnosti ter vzrokih ogrožanj ne le zaželeni, temveč nujni. Spremenjenim varnostnim okoliščinam niso sledile tudi zadovoljive spremembe tipologije varnostnih groženj, kakor tudi konceptualno razumevanje vsebine in oblik oz. virov družbenih sprememb. Prav tako ni konceptualnega konsenza o vsebini varnostnih groženj (Kirchner v Svete 2005, 55).

»Vsa sodobna razprava o varnosti se torej v zadnjem času usmerja predvsem v njene referenčne objekte (na koga se varnost nanaša – security for whom), kdo ali kaj to varnost ogroža (grožnje varnosti – security from what) in seveda na kakšen način se varnost zagotavlja – varnostne mehanizme (kakšna oz. katera so sredstva za doseganja varnosti)« (Liotta v Svete 2005, 55). Prav ta tri vprašanja (varnost za koga, pred kom in s čim) bom skušal vplesti v izdelavo magistrskega dela.

Tudi Collins ugotavlja, da so se s koncem hladne vojne ponovno razmahnile varnostne študije, z različnimi temeljnimi predpostavkami o tem, kaj je treba varovati in kako. Tradicionalno je bila država referenčni objekt oz. tisto, kar je treba zaščititi z vojaško silo. V ospredje prihajajo alternativni pristopi do preučevanja varnosti, pristopi, ki ponujajo druge referenčne objekte, druge načine zagotavljanja varnosti in ki nakazujejo, da so bile prejšnje prakse daleč od zagotavljanja varnosti, lahko celo vzroki za ogrožanje varnosti (Collins 2007, 2).

Opisano nakazuje na spremembo varnostne paradigme in spremembo pristopov preučevanja varnosti. Po drugi svetovni vojni so se preučevanja varnosti dotikala

predvsem razmerij med vzhodom in zahodom, vse skupaj je predvsem zaznamovala jedrska oboroževalna »tekma«. V sedemdesetih letih je prišlo do krajšega zasuka preučevanj varnosti k revščini in okolju. Vzrok za to je bil v politični, ne pa tudi ekonomski osamosvojitvi kolonij, tudi poizkusi Združenih narodov za ureditev razmer na področju trgovanja in razvoja niso imeli vpliva na realno stanje in prepad med razvitim severom in manj razvitim jugom se je le še povečeval. Drug aspekt preučevanje varnosti je bilo okolje, razprave so temeljile predvsem na toksikoloških in ekoloških študijah o vplivu industrije na okolje. Tudi prva Konferenca Združenih narodov o okolju leta 1972 v Stockholmu je izpostavljala omejitve sposobnosti prilagajanja okolja na človeške vplive zaradi industrializacije predvsem na jugu in nekoristnost teh posegov za večino prebivalcev. Neaktivnost na področju revščine in okolja pa danes razpravo iz Stockholma izpred več kot 30 let ne le aktualizira, temveč zahteva urgentne akcije, saj so klimatske spremembe že dejstvo, hkrati pa se je vse očitneje, da se na Bližnjem vzhodu ne gre več le za izkoriščanje okolja in trgovanje s fosilnimi gorivi, ampak vse skupaj prerašča v oborožene spopade za te energente (Rogers 2007).

Koncepte obravnavanja varnosti, ki jih lepo prikazuje Svete (2005, 55), predstavljam v tabeli 4.1.

Tradicionalno so države pojmovalе varnost preko realistične ali liberalne perspektive. Obe perspektivi oz. pristopa lahko označujemo kot tradicionalna, saj sta podpirala preučevanje varnosti in vplivala na dojemanje varnosti v preteklem stoletju. Tudi danes oba pristopa ostajata v uporabi in dejstvo, da ju označujemo za tradicionalna, ne pomeni, da ju je povsem nadomestil drug pristop ali perspektiva (Collins 2007, 5). Nove teoretične perspektive tako temeljijo na že uveljavljenih (tradicionalnih). Tako je pristop, ki obravnava varnost preko človekove varnosti, še najbolj kritičen do tradicionalnih pristopov, ki se bolj osredotočajo na državo. Ko kot referenčni objekt uporabimo posameznika, je bolj jasna povezava med razvojem – razvitostjo in varnostjo. Z oženjem referenčnega objekta na npr. nivo posameznika je možno identificirati vrsto virov ogrožanja, ki so prisotni v življenjskem okolju, in tako lažje dobimo predstavo o tem, kaj varnost je (Kerr, 2007).

Tabela 4.1: Koncepti obravnavanja varnosti

Teoretična perspektiva	Oblika Varnosti	Oblike rešitve			
		Referenčni objekt	Ogrožene vrednote	Viri ogrožanja	
Tradicionalna (realistična)	nacionalna varnost	država	suverenost, teritorialna integriteta	druge države (nedržavni akterji po hladni vojni)	
Netradicionalna + tradicionalna (liberalna in realistična)	družbena varnost	narodi, družbene skupine, interesne skupine, politične skupine	narodna enotnost, identiteta, kvaliteta življenja	države, narodi, migranti, tuje kulture	
Netradicionalna (liberalna)	človekova varnost	posamezniki, človeštvo, človekove pravice, vladavina prava	preživetje, kvaliteta življenja, človekov razvoj	država, globalizacija, narava	
Netradicionalna (radikalna)	okoljska varnost	ekosistem	trajnost, stabilnost	človeštvo (z izrabo virov, vojnami, onesnaževanjem okolja)	

Vir: Svete (2005,55)

Med nacionalno, človekovo in mednarodno (globalno) varnostjo je soodvisna povezava. Človekova varnost mora predstavljati osnovo za nacionalno varnost, ta pa služi kot temelj mednarodne varnosti. Nacionalne in mednarodne varnost se ne da doseči brez ustreznega zagotavljanja človekove varnosti, ob spoštovanju temeljnih pravic in svoboščin (Yaniv 2014, 100).

Pri razumevanju varnosti lahko omenim še proces sekuritizacije, ki so ga vpeljali raziskovalci Conflict and Peace Research Institute (COPRI) iz Kopenhagna. V procesu sekuritizacije grožnja varnosti ni nekaj, kar pač obstaja, ampak je grožnjo potrebno artikulirati kot grožnjo varnosti (Emmers, 2007). Koncept sekuritizacije je neločljivo povezan s širjenjem varnostne razprave, tako v smislu referenčnih objektov varnosti kot mehanizmov in instrumentov za njihovo zagotavljanje (Svete 2005, 58).

Sekuritizacija oz. artikulacija nečesa kot grožnje je proces, v katerem nek problem predstavljen kot grožnja obstoju referenčnega objekta (v tradicionalnem smislu državi, ozemeljski celovitosti, vladi, družbi ipd.). Grožnja je torej vse, kar lahko ogrozi referenčni objekt, npr. biološko orožje, jedrsko orožje, kibernetiski napadi, klimatske

spremembe, čezmejna kriminaliteta ... (Erwin in drugi v Romaniuk in Webb 2015, 224).

S prepoznavo grožnje lahko uvedemo opravičljive izredne ukrepe za odstranitev ali zaježitev grožnje (Romaniuk in Webb 2015, 224).

4.1 Nacionalna varnost

Nacionalno varnost najbolj splošno lahko opredelimo kot varnost državnega naroda oz. nacije (Grizold v Svete 2005, 66). Nacionalna varnost vsebinsko zajema: varnost državnega ozemlja, varnost ljudi in njihovega premoženja, ohranitev in vzdrževanje nacionalne suverenosti ter uresničevanje temeljnih funkcij družbe.

Pojav koncepta globalizacije v 90. letih prejšnjega stoletja kot takojšnji učinek konca hladne vojne in z globalizacijo povezan koncept "sveta brez državnih meja", ki stremi k odprtim trgov, je vplival tudi na dojemanje nacionalne države in s tem povezanega koncepta nacionalne varnosti. Nacionalne države so dolgo veljale za ključne akterje v sodobnem svetovnem sistemu. Po koncu druge svetovne vojne se je uveljavljal koncept socialne države, ki skrbi za svoje državljane preko socialnih storitev, zdravstvenega varstva, izobraževanja, različnih ugodnosti za zagotavljanje socialne varnosti in nadomestila za brezposelnost. Preko koncepta socialne države so tako tudi politični cilji postali povezani z varnostjo, zdravstvenim varstvom, izobraževanjem, zakonitostjo, redom, možnostmi zaposlovanja, skratka zagotavljanja dobrobiti državljanom (Fjäder 2014, 115).

Opirajoč se na tradicionalistični pristop, je država s svojimi institucijami osrednji element nacionalne varnosti. Kljub teoretičnim in konceptualnim poskusom širitve obravnavanja varnosti, ki se nanašajo tako na varnostne akterje (od mednarodne ravni do posameznika) kot tudi na področja, na katera se varnost nanaša, ostaja država (oz. nacionalna država) eden najpomembnejših referenčnih objektov pri preučevanju varnost (Svete 2005, 66).

Grizold (1992, 65) ugotavlja: *»da gre pri nacionalni varnosti za prizadevanje države, da vsem članom družbe zagotovi varnost pred ogrožanjem od zunaj (posegi, napadi, okupacijo, blokado, množičnimi migracijami, organiziranim mednarodnim kriminalom idr.) in znotraj družbe (ogrožanje reda in miru, kriminal, asocialno in patološko ravnanje idr.)«.*

Tradicionalni koncept nacionalne varnosti od nacionalne države zahteva popoln monopol nad legitimnostjo uporabe sile in varnost postavljajo v osrčje odgovornosti nacionalnih držav. V povezavi z zahtevo po varnosti so države ustanovljale birokratske varnostne aparate (vojaška, policija, mejna straža, paravojaške organizacije), ki bi se lahko zoperstavili zunanjim in notranjim virom ogrožanja nacionalne varnosti. Cilj tradicionalističnega pristopa k nacionalni varnosti je bila zaščita državnega ozemlja in zaščita države pred notranjimi in zunanjimi grožnjami. S pojavom "novih" groženj nacionalni varnosti, med katerimi izstopajo nevojaške oblike ogrožanja varnosti, kot so: terorizem, organiziran kriminal, pandemije, naravne katastrofe, trgovina s prepovedanimi drogami, trgovina z ljudmi, so pred države postavile nove izzive. Ker pa je narava novih groženj čezmejna, torej ni omejena le na nacionalno državo, ampak vključuje več držav, v nekaterih primerih pa je celo globalna, je to od držav k povezovanju, skupnemu ukrepanju in tak prehod je odražal tudi spremembo v dojemanju nacionalne varnosti. Tudi nasprotniki globalizacije ob pojavu globalnih groženj morajo priznati, da nacionalne države same nimajo potrebnih resursov za odziv nanje (Fjäder 2014).

Opisano seveda ne pomeni, da globalna oz. mednarodna varnost kakorkoli zamenjuje koncept nacionalne varnosti. Nove oblike groženj od držav zahtevajo razmislek in spremembo pristopa do zagotavljanja varnosti, povezovanje z drugimi državami ob hkratnem zagotavljanju varnosti, ki ga izpostavlja tradicionalistični pristop.

Sokolosky (2016) opozarja, da pri večini konfliktov v zadnjem obdobju ne gre za konflikte med državami, temveč za konflikte v državah, in tudi to zahteva razmislek o nacionalno varnostnih strategijah držav.

Da noben koncept varnosti ni zamenjal koncepta nacionalne varnosti, je očitno iz dejstva, da države še vedno obstajajo in bodo obstajale ter med drugim ostale tudi temelj tudi za mednarodni pravni red, ker je veliko groženj še vedno vpetih v tradicionalni konceptualni okvir med državnih konfliktov. Še več, kolektivni mehanizem varnosti Združenih narodov je preko veta kot strukturalne prepreke vezan na odločitev posamezne države oz. stalne članice Varnostnega sveta. V odsotnosti dobro delujočega mehanizma kolektivne varnosti, saj obstoječi ne more vedno zagotoviti zaščite, države pogosto same uporabijo pravico do uporabe sile v samoobrambi, pravice, ki je podana v 51. členu ustanovne listine (Yaniv 2014, 101–102). Opisana moč in pravica posamezne države pa je izkaz prepletenosti nacionalne ter na nacionalni varnosti temelječe globalne varnosti.

Poleg teoretičnega koncepta je zanimiv še pogled države na nacionalno varnost in s tem udejanjanje teorije v praksi.

Na podlagi Resolucije o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije (ReSNV-1) so nacionalno varnostni cilji Republike Slovenije: *»Učinkovito delovanje pravne in socialne države, visoka stopnja varnosti, ki temelji na ustrezni preventivi, organiziranosti, usposobljenosti in pripravljenosti vseh zmogljivosti, potrebnih za učinkovito in pravočasno odkrivanje ter odzivanje na sodobne vire ogrožanja in varnostna tveganja, učinkovito varovanje okolja ter ohranjanje naravnih in zagotavljanje strateških virov, krepitev dobrih odnosov s sosednjimi in z drugimi državami, trden in stabilen mednarodni politično-varnostni položaj Republike Slovenije, ohranjanje miru ter krepitev varnosti in stabilnosti v mednarodni skupnosti.«*

Kot vire ogrožanja ReSNV-1 (2010) prepoznava:

1. *Globalne vire ogrožanja in tveganja nacionalne varnosti Republike Slovenije:*

- *podnebne spremembe,*
- *globalna finančna,*
- *gospodarska in socialna tveganja, krizna žarišča,*
- *nadnacionalni viri ogrožanja in tveganja nacionalne varnosti,*
- *terorizem,*

- *nedovoljene dejavnosti na področju konvencionalnega orožja, orožij za množično uničevanje in jedrske tehnologije,*
- *organiziran kriminal,*
- *nezakonite migracije,*
- *kibernetske grožnje in zloraba informacijskih tehnologij in sistemov,*
- *dejavnosti tujih obveščevalnih služb,*
- *vojaške grožnje.*

2. *Nacionalni viri ogrožanja in tveganja nacionalne varnosti:*

- *ogrožanje javne varnosti,*
- *naravne in druge nesreče,*
- *omejenost naravnih virov ter degradacija življenjskega okolja,*
- *zdravstvene-epidemiološke grožnje,*
- *dejavniki negotovosti.*

Nacionalno varnost lahko opredelimo kot osnovno človekovo pravico, tako na osebni kot na družbeni (kolektivni) ravni, za zagotavljanje katere mora skrbeti država oz. državni aparat.

4.2 Človekova varnost

»Globalizacija je med drugim prispevala k višji stopnji povezanosti sveta, kar postavlja v ospredje sodelovanje in ne le grobo tekmovanje in konfrontacijo med državami in drugimi subjekti mednarodnih odnosov pri zagotavljanju varnosti. To se najbolj očitno kaže v prizadevanjih za celostni pristop razumevanja sodobne varnosti, ki je najbolj eksplicitno vsebovan v konceptu človekove varnosti« (Grizold in Bučar 2011, 828).

Ljudje v svojem vsakodnevem življenju, bivanju težijo k varnosti, zato sama ideja o človekovi varnosti ni nova.

V preučevanju in definiranju človekove varnosti je treba kot referenčni objekt obravnavanja varnosti postaviti človeka – posameznika, njegove pravice, ne

nazadnje človeštvo, kar pomeni, da gre za liberalno metodo proučevanja, ki se odmika od tradicionalnega na državo orientiranega pristopa (Kerr, 2007).

Koncept človekove varnosti lahko razumemo tudi kot dopolnilo k tradicionalnemu pristopu preučevanja varnosti, čeprav na prvi pogled lahko koncept človekove varnosti, razumemo tudi kot zamenjavo za tradicionalni koncept nacionalne varnosti. Koncept človekove varnosti ne negira koncepta nacionalne varnosti, saj zajema tudi tradicionalne grožnje in sredstva za doseganje varnosti (Prezelj 2015, 147). Osnovne elemente človekove varnosti in primerjavo s tradicionalnim konceptom nacionalne varnosti prikazujem v tabeli 4.2.

Pojem varnost dojemamo vedno bolj široko in se dotika vseh področij življenja posameznika. Sam koncept "biti varen" lahko umestimo že v Mezopotamijo pred šest tisoč leti, torej na začetek človeške družbe. Če 20. stoletje lahko označimo kot "stoletje nacionalne varnosti držav", lahko 21. poistovetimo s človekovo varnostjo, ki se pojavlja kot manjša – žepna oblika nacionalne varnosti (Golemi in Čota 2015, 123).

Pri opredelitvi koncepta človekove varnosti ne smemo zanemariti niti varnosti skupin in še posebej manjšin. Namen razširjanja koncepta človekove varnosti na skupino ljudi in manjšine je preprečevanje rasnega, etničnega ali verskega nasilja (Golemi in Čota 2015, 122).

Človekova varnost dopolnjuje koncept nacionalne varnosti in še bolje definira njen namen, ki je zaščita posameznika – človeka in ne neke abstraktne entitete kot je država. Države predstavljajo sredstvo in ne namen, zato nacionalne varnosti ni smiselno umeščati v osrčje razmišljanj o varnosti. Države so metode zagotavljanja varnosti. V nasprotju z varnostjo, ki jo država nudi pred zunanjimi viri ogrožanja, je koncept človekove varnosti osredotočen v državo in teži k zagotavljanju in skrbi za okolje, ki omogoča varnost in dobro počutje prebivalcem (Yaniv 2014, 102).

Tabela 4.2: Osnovni elementi človekove varnosti v primerjavi z elementi nacionalne varnosti

	Tradicionalen koncept nacionalne varnosti	Koncept človekove varnosti
Varnost za koga (referenčni objekt)	Države (primarno)	Posamezniki (primarno)
Ogrožene vrednote	Ozemeljska nedotakljivost in nacionalna neodvisnost	Osebna varnost in osebna svoboda (in svoboščine)
Grožnje	Tradicionalne grožnje (vojaške grožnje, nasilje, ki ga izvaja država ...).	Ne tradicionalne in tradicionalne grožnje.
Sredstva za doseganje varnosti	Enostranska uporaba sile, kot primarno orodje za doseganje varnosti države.	Uporaba sile je sekundarni instrument, ki se uporablja le kolektivno. Sankcije, vladavina prava in človeški razvoj so osnovni instrumenti zagotavljanja na posameznika orientiranega koncepta varnosti.
	Razmerje moči je pomembno. Moč je enačena z vojaškimi zmožnostmi.	Razmerje moči je omejeno uporabno, pomembna je uporaba drugih (mehkejših) sredstev.
	Sodelovanje med državami je šibko in pogojeno z zavezniškimi odnosi.	Sodelovanje med državami, mednarodnimi organizacijami in NVO je učinkovito in trajno.
	Norme in institucije so omejeno uporabne, še posebej v varnostno/vojaški sferi.	Norme in institucije so pomembne – demokratizacija in reprezentativnost institucij poveča njihovo učinkovitost.

Vir: Bajpai v Prezelj (2015, 147)

Sama besedna zveza »človekova varnost« izvirata iz poročila Human development report, ki ga pripravlja UNDP pri Združenih narodih (1994), v katerem je poudarjeno dejstvo, da svet potrebuje temeljit premik od jedrske varnosti k človekovi varnosti. Poročilo poudarja tudi, da je bila varnost predolgo obravnavana preozko, kot teritorialna varnost pred zunanjo agresijo, kot zaščita nacionalnih interesov v zunanjih odnosih ali kot globalna varnost zaradi grožnje jedrskega holokavsta. Varnost je bila torej bolj kot varnost ljudi pojmovana kot varnost nacionalnih držav.

Koncept človekove varnosti, obravnavan v Human development report (1994) se mora osredotočati na štiri temeljne značilnosti:

- Človekova varnost je univerzalna skrb, pomembna za vsakogar, naj izhaja iz bogate ali revne države. Veliko dejavnikov ogrožanja, ko so droge, kriminal, onesnaženost okolja, nezaposlenost, kršitve človekovih pravic je univerzalnih – enakih za vsakogar.
- Komponente človekove varnosti so soodvisne, saj je ob ogrožanju ljudi kjerkoli na svetu zelo verjetno, da bo to zahtevalo vključitev vseh držav. Lakota, širjenje nalezljivih bolezni, onesnaženost, trgovina s prepovedanimi drogami, terorizem, etnični spori, socialna dezintegracija niso več osamljeni, v okviru posameznih držav vpeti primeri, njihovi vplivi pa so globalni.
- Človekovo varnost je lažje zagotoviti z zgodnjim preprečevanjem kot zapoznelo intervencijo. Veliko ceneje je, če se s težavo – grožnjo spopademo, ko je ta šele v nastajanju kot kasneje. Primer za to so ukrepi ob širjenju nalezljivih bolezni. S primerno preventivno dejavnostjo, izobraževanju, cepljenju ipd. bi bile bolezni obvladljive, ob izbruhu epidemije ali celo pandemije pa ukrepi postanejo zelo dragi in dolgotrajni.

Človekova varnost je usmerjena na posameznika – človeka. Obravnavanje in proučevanje človekove varnosti mora biti usmerjeno v način življenja, kvaliteto življenja v skupnosti. Posameznik mora imeti možnost odločitve, mnenja, imeti dostop do trga dela, socialnih možnosti. V obravnavi človekove varnosti je ključno, ali posameznik živi v območju, kjer je vojna ali mir.

Ob trenutno še precej široki definiciji človekove varnosti seveda obstaja potreba po bolj eksplicitni opredelitvi. Lahko bi rekli, da človekova varnost vsebuje dva ključna aspekta:

- varnost pred kroničnimi grožnjami, kot so lakota, bolezni, represija in
- varnost v smislu zaščite pred nenadnimi škodljivimi vplivi oz. motnjami v običajnem življenju (doma, v službi ali v skupnosti).

Izguba človekove varnosti je lahko tih in počasen proces ali izredno hitro – silovito dejanje. Lahko je posledica napačnih političnih odločitev, delovanja narave ali kombinacija obeh. V definiranju koncepta človekove varnosti je pomembno, da se varnost ne zamenjuje z razvitostjo (Združeni narodi 1994, 23).

Koncept človekove varnosti lahko razumemo tudi kot širitev koncepta mednarodne varnosti. *»Ozko pojmovanje varnosti na mednarodni ravni pomeni ukvarjati se s sistemom kolektivne varnosti in z organiziranim kriminalom (skupaj s prepovedanimi drogami in terorizmom ...), na nacionalni ravni z vojaško varnostjo in s kriminalom ter na ravni posameznika s pravno državo. Celostno pojmovanje varnosti na mednarodni ravni pa pomeni ukvarjati se tudi z ekonomskimi in okolijskimi vprašanji, na nacionalni ravni tudi z vprašanjem virov (energetskih, človeških ...) ter na ravni posameznika tudi s človekovo varnostjo«* (Grizold in Bučar 2011, 841).

Človekovo varnost lahko definiramo kot osebno varnost pred nasiljem ali škodo in omogočenim dostopom do življenjskih potrebščin. V okvir opisanega sodi zaščita posameznika pred kriminalom (terorizmom, organiziranim kriminalom, prepovedanimi drogami, trgovino z belim blagom, orožjem), nalezljivimi boleznimi, politično in drugo korupcijo, množičnimi migracijami itn. (Grizold in Bučar 2011, 841).

Koncept človekove varnosti ostaja predmet razprave, predvsem na področju povezave med državo, posameznikom in suverenostjo, pri čemer obstaja želja po izboljšanju položaja posameznika. Razprava je potrebna tudi na področju povezave med varnostjo, vlado – upravljanjem in razvojem (Kerr, 2007).

»Obstaja vzporednica med vrednotami nacionalne in človekove varnosti. V osrčju tradicionalnega koncepta državne varnosti je suverenost države, v osrčju koncepta človekove varnosti pa suverenost posameznika. Če je nacionalna varnost namenjena zaščiti teritorialne celovitosti in političnega telesa države, človekova varnost pomeni zaščito fizične celovitosti oz. človekovega telesa pred škodo« (Bajpai v Vogrin 2006, 40).

Zanimiv in tudi za razumevanje magistrskega dela pomemben koncept ravnotežja med človekovo varnostjo in človekovimi pravicami izpostavlja Prezelj (2008,14), in

sicer z vprašanjem povezanosti pravic, svoboščin in varnosti. Sam koncept človekove varnosti je v literaturi povezan z zaščito posameznikove varnosti in posameznikove svobode, večkrat pa je opaziti nesorazmerja in "tekmovalnost" med varnostjo in svobodo. Nesorazmerja med varnostjo in svobodo in s tem povezane kršitve človekovih pravic v imenu varnosti so opazne pri aktivnostih v okviru t. i. vojne proti terorizmu (Prezelj 2008, 14)

Ljudje želijo in potrebujejo varnost. Koncept človekove varnosti bi tako moral biti ena osrednjih nalog vsake države, mednarodne skupnosti in ostalih deležnikov, za skupno dobro.

4.3 Globalna varnost

Konec hladne vojne in posledično na novo vzpostavljena razmerja med akterji sodobne varnosti ter vojaškimi in nevojaškimi viri ogrožanja širijo razprave o varnosti na posameznike, družbene skupine in globalno družbo.

Svete (2005, 80) meni, da so tradicionalne grožnje, kot je npr. vojaška, v zavesti ključnih akterjev mednarodnih odnosov stopile v ozadje, hkrati pa se je večjo pozornost namenjal t. i. novim virom ogrožanja sodobnih družb, med katerimi so najpomembnejši terorizem, degradacija okolja, neenakomeren ekonomski razvoj, vse večja odvisnost od sodobnih tehnologij, k tem bi vsekakor lahko dodali še organiziran kriminal ter širjenje orožij za množično uničevanje in v zadnjem časi zelo aktualne migracije. Grizold in Bučar (2011, 833) ugotavljata, da so ti procesi in pojavi v okviru nacionalno varnostnih politik najpogostejše označujejo kot nove grožnje, ki lahko v nekaterih okoliščinah privedejo celo do globalnega kaosa in vojne.

Termin mednarodna varnost tako vse manj ustreza realnim varnostnim izzivom in zato je ustreznejše uporabljati termin globalna ali svetovna varnost (Bilgin v Svete 2005, 80).

Bistveno vprašanje varnosti danes je povezano z globalizacijo, ki ima večji vpliv na oblikovanje skupnih (globalnih) vrednot, kot pa pojav novih virov ogrožanja. Največji izziv, ki ga je prinesla globalizacija, je vse večja potreba po kolektivnem delovanju, ki izvira iz vse bolj prisotnega zavedanja globalnih problemov v razmerah mednarodnih političnih delitev (Goetschel v Grizold in Bučar 2011, 831, 832).

“Vojna proti terorizmu”, ki jo je po napadih 11. 9. 2001 sprožila Busheva administracija, je bila pravzaprav uspeh makro sekuritizacije z vzpostavitvijo globalnega odziva na grožnjo, ki jo predstavlja terorizem zahodnim demokracijam. Hkrati z globalnim odzivom pa se je vzpostavila tudi “nadvlada” ZDA kot vodilne sile vojne proti terorizmu. ZDA so s sekuritizacijo grožnje, ki jo predstavlja terorizem, izvedle vrsto izrednih ukrepov, med katerimi sta najizrazitejši vojaški intervenciji v Iraku in Afganistanu, dolgotrajna vojaška prisotnost v obeh državah, kršitve človekovih pravic, ki so vključevale sporne metode zasliševanja in mučenja (Romaniuk in Webb 2015, 223). Vojna proti terorizmu, do neke mere sicer upravičena, hkrati pa močno razširjena tudi izven okvirjev sprva napadene Al Kaide, sicer kaže podobo globalno varnostnega odziva, obenem pa nazorno odraža tudi negativne učinke (načrtno nespoštovanje človekovih pravic na račun globalne in nacionalne varnosti).

»Na oblikovanje globalnih vrednot imajo zelo velik vpliv sodobni mediji, ki informacijsko-komunikacijsko tehnologijo uporabljajo za širjenje medijskega prostora in svojega vpliva. Med analitiki medijskega prostora velja ugotovitev, da je danes informacija (novica) lokalna ali pa globalna, pri čemer slednje širijo globalni medijski oz. informacijski imperiji, kot je CNN. Tem pa moramo dodati še imperij zabavne industrije, ki ima izredno pomembno vlogo pri nastajanju globalne kulture. Brzezinski, svetovalec za nacionalno varnost nekdanjega ameriškega predsednika Carterja, je omenjene procese označil s skovanko »tittytainment«, ki je kombinacija iz besed »entertainment« (zabava) ter »titts« (ameriški žargonski izraz za ženske prsi). Brzezinski pri tem ne misli toliko na spolnost kot na mleko, ki teče iz prsi doječe matere. Z mešanico omamljajoče zabave in dovolj hrane naj bi bilo mogoče obvladati razpoloženje frustriranega prebivalstva sveta, skladno z načelom kruha in iger« (Martin in Schumann v Grizold in Bučar 2011, 832).

Brisanje mej med mednarodnim in nacionalnim preko povezovanja, zavzemanja za mir, človekove pravice, ekonomski razvoj lahko sproža tako pozitivne kot negativne odzive. V tem smislu Worthington (2001) predstavlja dva odziva na globalizacijo:

- kozmopolitizem, preko katerega so spremembe, ki jih prinaša globalizacija sprejete in
- proti kozmopolitizem, ki spremembe zavrača.

Oba odziva na globalizacijo le-to razumeta kot proces, na katerega ne le da se je mogoče odzvati, temveč se je nanj nujno odzvati (Worthington 2001).

Preko kozmopolitizma se z varnostnimi in drugimi izzivi globalizacije lahko spopademo preko gradnje, krepljenja in sodelovanja v mednarodnih (globalnih) organizacijah in institucijah, pri čemer pa se pojavlja nesoglasje o tem, v kolikšni meri to sme vplivati na suverenost posameznih nacionalnih držav. V tem okviru se v kozmopolitizmu ustvarjata dve ideji: neomejeni kozmopolitizem in previdni oz. omejeni kozmopolitizem (Worthington 2001).

Zagovorniki neomejenega kozmopolitizma sicer prepoznavajo probleme globalizacije, ki pa so po njihovem mnenju prej kot posledica globalizacije same, posledica ne sprejemanja globalnega značaja sveta. Tako zagovarjajo mednarodne institucije kot najučinkovitejši odgovor na revščino in zaščito človekovih pravic. Rešitev zagovorniki neomejenega kozmopolitizma vidijo v globalni vladi, ki bi delovala neodvisno od nacionalnih vlad. Globalna vlada bi poskrbela za svetovno gospodarstvo, v katerem bi bila odpravljena omejitev trga dela vsaj v tolikšni meri kot je danes sproščen kapitalski trg. Trenutni napor nacionalnih vlad na področju preprečevanja degradacije okolja, upravljanja z naravnimi viri, revščino, migracijami, čeprav dobronamerni, nikakor niso učinkoviti (Worthington 2001 in Svete 2005).

Ideja previdnega oz. omejenega kozmopolitizma se od neomejenega loči predvsem v obravnavanju nacionalnih držav, ki naj ostanejo pomemben dejavnik zagotavljanja nacionalnih interesov, pri reševanju problemov, vezanih na globalno okolje, pa naj bi te države medsebojno sodelovale. Ideja previdnega kozmopolitizma tako ne postavlja v ospredje globalne vlade, ampak globalne civilne družbe, ki bi jo

sestavljale države kot tudi nevladne organizacije, v okviru sklenjenih mednarodnih konvencij in pogodb. Države so v okviru ideje previdnega kozmopolitizma nacionalno in teritorialno suverene, na mednarodni ravni pa se vedejo v smislu dobrih mednarodnih državljanov (Svete 2005, 84 in Worthington 2001).

Zaradi vrste neuspehov kozmopolitizma in previdnega kozmopolitizma, do katerih prihaja zaradi nezmožnosti usklajevanja mednarodnih ukrepov ob varnostni grožnji – primer je odziv na migrantsko krizo v Evropi, še prej vojno na Balkanu ipd., so najodmevnejši odzivi na globalizacijo povezani s proti kozmopolitizmom. V okviru protikozmopolitizma je globalizacija prepoznana kot grožnja nacionalni identiteti, politični suverenosti in nacionalnim gospodarskim interesom. V najbolj skrajni obliki protikozmopolitizem odraža ksenofobijo in globalne teorije zarote. V zmernejših oblikah se kaže v protekcionistični gospodarski politiki, na osnovi nacionalnih interesov, sumničavosti do mednarodnih pogodb, pri čemer se pred obveznostmi po pogodbah postavljajo nacionalni interesi, zagovarjanju kulturne asimilacije in izraziti zaščitni nacionalne identitete.

Tako zmerni kot skrajni proti kozmopolitizem, globalizacijo razumeta kot proces, sestavljen iz vrste nevarnih in težko nadzorljivih sil, ki onemogočajo moč države, da bi nadzorovala svoje gospodarstvo, politična razmerja in zavarovala nacionalno identiteto (Worthington 2001).

In prav skozi globalizacijo, ki ima lahko negativne družbene učinke, lahko tudi preko »globalnih« transportnih poti, širjenja informacij, komunikacij, finančnih transferjev ne nazadnje omogoča tudi prosto gibanje – potovanje posameznikov, med katerimi so tudi »slabi«, razlika med dobrodošlim prostim pretokom ljudi in nezakonitimi migracijami postaja nejasna. Navkljub množici prednosti, ki jih ponuja globalizacija, je v okviru koncepta globalne varnosti treba razmišljati o zaščiti držav in posameznikov – državljanov, saj v osnovi spodbuja »globalnost« religij, etničnih skupin, ne oziraje se na okolje, širjenje epidemij, organiziranih kriminalnih združb, trgovanja z ljudmi. Tudi v okviru t. i. nove grožnje, ko jo predstavlja globalni terorizem po napadih 11. 9. 2001, so mednarodni (globalni) proti teroristični ukrepi v marsičem povečali občutek ogroženosti na nivoju posameznika (Yaniv 2014, 107–108).

Globalizacija kot očitno neizogiben proces nam na področju varnosti poleg povezovanja in medsebojne odvisnosti, prinaša tudi negativne učinke, ki se kažejo v obliki lažjega širjenja nalezljivih bolezni, prekomernih ekonomskih migracij, terorizma, organiziranega kriminala.

V smislu obravnave globalne varnosti za potrebe magistrskega dela je ključno prav razumevanje groženj, ki jih predstavljajo organizirane kriminalne skupine (tudi teroristične skupine), vpletene bodisi v nelegalne migracije, trgovino z ljudmi, prepovedanimi drogami, orožjem, pranjem denarja. Z vplivom, ki ga ima globalizacija tako na komunikacije kot na transport, pridobivajo kriminalne organizacije, ki so bile prej prostorsko dokaj omejene, globalni vpliv. S prostim pretokom blaga se je izredno otežila možnost odkrivanja prepovedanih pošilk. S praktično neomejenimi možnostmi komuniciranja pa je kriminalnim skupinam omogočena izmenjava informacij, znanj, pridobivanje novih članov praktično povsod – kriminalne in teroristične skupine tako postajajo globalne.

5 IMPROVIZIRANE EKSPLOZIVNE NAPRAVE KOT GROŽNJA VARNOSTI

5.1 Definicija IEN

Improvizirano eksplozivno napravo je težko definirati, saj že zaradi dejstva, da gre za improvizirano napravo, na definicije deluje predvsem okolje, od koder definicija izhaja, sama izdelava je namreč odvisna predvsem od razpoložljivosti komponent in domišljije storilcev.

Najlažje bi bilo improvizirane eksplozivne naprave (IEN – angleško IED, kot Improvised Explosive Device) oz. bombe, kot IEN pogosto poimenujejo v medijih, opredeliti kot eksplozivno orožje, pri katerem sta oblika in način aktiviranja povsem v domeni storilca. Improvizirano eksplozivno napravo storilec izdelava za specifičen namen uporabe.

Čeprav je termin improvizirana eksplozivna naprava pridobil svoje mesto v leksikonih in slovarjih zaradi široke uporabe t. i. IEN v Afganistanu in Iraku, nikakor ni mogoče trditi, da pred tem ni obstajal oz. se nismo srečevali z grožnjo, ki jo IEN predstavljajo. Kot ugotavljajo Gill in drugi (2011, 732), so prav IEN do leta 2007 povzročile 60 % smrtnih žrtev med vojaki v Iraku in 25 % v Afganistanu, do leta 2009 pa se je v določenih območjih Afganistana ta odstotek dvignil na 75 %. Opisano je seveda povečalo zanimanje za IEN in ustrezno definiranje same besedne zveze za potrebe oboroženih sil.

Pri kreiranju definicije IEN težavo predstavlja že pristop do problema, saj nesoglasja pri ustvarjanju definicije povzroča upoštevanje tehnološke dovršenosti IEN in namena, za kar je storilec IEN izdelal, največ težav pa povzroča opredelitev "improvizacije" (Gill in drugi 2011, 732–733).

IEN je v raziskavi, opravljeni za potrebe oboroženih sil ZDA, opredeljena kot eksplozivna naprava, ki je postavljena ali izdelana improvizirano (»doma« –

nezakonito oz. ne tovarniško). IEN lahko vsebuje uničevalne, smrtonosne, nevarne, pirotehnične ali zažigalne kemikalije in je namenjena uničevanju, onesposabljanju, zastraševanju ali motenju. IEN lahko vsebujejo vojaške sestavne dela, običajno pa so sestavljene iz lahko dosegljivih surovin. Lahko so v obliki na daljavo aktiviranih cevni bomb², kot mine presenečenja postavljenih vojaških sredstev ali avtomobilov bomb. Vedno so sestavljene iz eksplozivnih snovi, detonatorjev in sistemov za proženje. Običajno so v ohišju in lahko vsebujejo delce – šrapnele. Improvizirano oz. improvizacija v poimenovanju se lahko nanaša na konstrukcijske značilnosti oz. sestavne dela ali na uporabnika (neregularne enote). Npr. protipehotna mina, izdelano za vojaško uporabo sicer lahko smatramo kot IEN, a le, če jo uporabi nevojaška enota ali posameznik, medtem ko se vojaška uporaba nespremenjene mine ne sklepa za uporabo IEN (National Research Council 2008, 1).

Definicija IEN, ki jo uporabljata v raziskavi NRC za potrebe oboroženih sil ZDA vključuje z leti pridobljena spoznanja on IEN in kot taka dobro odraža zahtevnost grožnje, ki jo IEN predstavljajo. Definicijo v taki oz. podobni obliki uporabljajo vse službe oz. enote, ki se ukvarjajo s problematiko, povezano z IEN.

V nekoliko skrajšani in razumljivejši obliki je predstavljena tudi definicija IEN, ki jo uporablja NATO: »Naprava postavljena ali izdelana na improviziran način, ki vsebuje uničevalne, smrtonosne, nevarne, pirotehnične ali zažigalne kemikalije in je narejena z namenom uničenja, onesposobitve, zastraševanja ali motenja. Sestavljena je lahko iz vojaških sestavnih delov, običajno pa jo sestavljajo nevojaške komponente« (NATO 2007, part 2., sec. 1, 2).

Schubert (2006, 1) ugotavlja, da je začetek uporabe izraza improvizirana eksplozivna naprava, vezan na konec šestdesetih let prejšnjega stoletja in sovпада s pojavom globalnega terorizma. Schubert pojav IEN povezuje s pojavom improviziranih (nezakonito izdelanih) eksplozivov, ki so si jih teroristi zaradi pomanjkanja vojaških in gospodarskih razstreliv na črnem trgu, morali izdelovati sami iz lahko dostopnih surovin.

² Pri navajanju oblik IEN se pozna vpliv okolja, kjer je definicija nastala. Cevne bombe so v ZDA največkrat uporabljene IEN, sestavljene so iz dela vodovodne cevi, na obeh straneh zaprtega s čepi, kot eksplozivna snov se običajno uporablja smodnik, ki je v ZDA lahko dosegljiv v trgovinah. Vodovodna cev se ob eksploziji smodnika razleti (fragmentira) in tako služi kot ohišje in šrapneli.

Kuznetsov in Osetrov (2006, 7) IEN opredeljujeta kot naprave, ki vsebujejo vsaj eno nezakonito izdelano komponento. IEN razdelita na dve vrsti:

- IEN, ki vsebujejo tovarniško izdelana razstreliva, za aktiviranje katerih storilec uporabi nezakonito oz. t. i. »doma« izdelan detonator, sistem aktiviranja ipd.
- IEN, ki vsebujejo improvizirane – nezakonito izdelane eksplozive. Take IEN običajno vsebujejo tudi improvizirane detonatorje.

Tako Schubert kot Kuznetsov in Osetrov v svojem definiranju IEN izhajajo predvsem iz improviziranih eksplozivov, uporabljenih v napravi, obenem pa Kuznetsov in Osetrov izpostavljata tudi ključni element, to je improvizacija drugih delov IEN, kot so detonatorji, sistemi za sproženje oz. aktiviranje ipd.

Prav improvizacija oz. nezakonita izdelava delov IEN je ena od ključnih težav, s katero se soočamo pri odkrivanju in preprečevanju napadov z IEN in posledično pri identificiranju sestavnih delov po eksploziji in odkrivanju storilcev.

Predstavljene definicije, na katere imajo zagotovo močan vpliv ZDA, v kontekstu IEN vedno izpostavljajo, da so le-te običajno sestavljen iz nevojaških sestavnih delov, kar je le deloma resnično. Sestavni deli IEN so različni glede na njihovo dostopnost. Tako se npr. v Sloveniji redko srečamo s povsem improviziranimi sestavnimi deli IEN, saj storilci zaradi razmeroma lahko dostopnih vojaških surovin na območju republik nekdanje Jugoslavije, preprosto nimajo potrebe po improviziranju in nezakoniti izdelavi.

Vprašljiva je tudi primernost uporabe »vojaški sestavni deli« v definiciji IEN, ne nazadnje so povsem dostopna tudi gospodarska razstreliva in detonatorji, in tudi s pomočjo slednjih je moč izdelati IEN.

Storilci, gledano globalno pri izdelavi IEN večinoma res uporabljali razstreliva in eksplozivne snovi, ki so jih proizvedli sami, iz na trgu lahko dostopnih surovin, med katerimi so prevladovala umetna gnojila, z nitratno (dušikovo) osnovo in razstreliva izdelana na osnovi vodikovega peroksida. Spoznanja, ki temeljijo na analizi IEN, ki so bile uporabljene v Iraku in Afganistanu pa kažejo stanje, s kakršnim se srečujemo

tudi na območju nekdanje Jugoslavije. Storilci za izdelavo IEN raje kot eksplozivne snovi, ki bi jih proizvedli sami, raje uporabljajo topovsko ali minometno strelivo ter vojaško razstrelivo, ki je lahko dosegljivo, saj ga imajo v posesti uporniške skupine pa tudi posamezniki. Pri tem je nezanemarljivo tudi dejstvo, da ima vojaško razstrelivo bistveno boljše karakteristike kot večina improvizirani – nezakonito proizvedenih razstreliv (Wilkinson in drugi 2013, 137).

V smislu opisanega se tako zdi še najprimernejša definicija IEN, ki jo uporabljajo v vojski Velike Britanije: »IEN je eksplozivna naprava, običajno narejena »doma«, z uporabo nekomercialnih metod ali naprava, v kateri je uporabljeno strelivo, ki je predelano tako, da ga je moč aktivirati na nek drug, nestandarden način in uporabiti za na način in za namen, ki ga proizvajalec ni predvidel« (Wilkinson in drugi 2008, 137).

Britanska definicija se osredotoča na sam problem improvizacije pri izdelavi naprave, v katerem koli smislu ali na problem predelave vojaškega sredstva ali streliva na nek nepredviden – improviziran način, kar zajema znatno večje število uporabljenih IEN kot denimo navajanje snovi, ki so lahko uporabljene v IEN (nevarne, smrtonosne, pirotehnične ...), kar je razvidno iz definicije, ki je v uporabi v ZDA in v NATO.

V Sloveniji oz. v Policiji, ki se v Sloveniji ukvarja s problematiko IEN, posebne definicije IEN ne uporabljajo. V uporabi je le definicija eksplozivne naprave: »Eksplozivna naprava je predmet, katerega osnovna polnitev je eksplozivna snov, aktiviranje naprave pa je posebej prirejeno za aktiviranje v času in na način, ki ga določi storilec. Učinek eksplozivne naprave je vezan na detonacijo, deflagracijo ali drugo obliko eksplozivnega zgorevanja in na učinek delcev same eksplozivne naprave ali medija, v katerem je prišlo do eksplozije« (Policija 2014).

Uvrščanje IEN med eksplozivne naprave in s tem pomanjkanje konkretne definicije IEN je za slovenske razmere logično. Zaradi lahkega dostopa storilcev do vojaških eksplozivov in eksplozivnih naprav in sredstev ter zaradi dostopnosti gospodarskih razstreliv in pirotehnike je lažje definirati zgolj eksplozivno napravo, ki tako zajema ročne bombe, raketomete, vojaške eksplozivne naprave, improvizirane eksplozivne

naprave ipd. Učinek po uporabi npr. ročne bombe ali pa improvizirane cevne bombe je ne nazadnje enak.

Podobno rešitev pri kreiranju akademske definicije IEN ponujajo Gill in drugi (2011, 742): *“Eksplozivno napravo lahko razumemo kot improvizirano eksplozivno napravo, kadar je vsaj ena od komponent – eksplozivna snov, detonator, sprožilec, sistem dostave – predelana oz. spremenjena tako, da odstopa od osnovnega namena in delovanja. IEN lahko vsebuje sestavne dele, ki so vojaški (strelivo), gospodarski (razstreliva) ali povsem improvizirani (“home made explosives”). Uporabljeni sestavni deli so lahko visoko tehnološki ali pa povsem preprosti, IEN pa lahko uporabljajo tako uporabniki na državni ravni (oborožene sile, milice ...) ali nedržavni ravni. Uporabniki na nedržavni ravni so lahko teroristi, uporniki, prekupčevalci drog, kriminalci ipd.”*

Definicija, ki jo ponujajo Gill in drugi (2011), je skupek 29 analiziranih definicij, nekatere sem predstavil tudi sam, pomeni sicer nek korak proti definiranju IEN, a je sestavljena izredno široko in zapleteno. Nepotrebno se zdi kakršno koli omenjanje stopnje tehnološke dovršenosti pri izdelavi in uporabnikov IEN.

Pri izdelavi magistrskega dela bom pri definiranju IEN skušal slediti britanski definiciji, ki je tudi za Slovenski prostor še najbolj sprejemljiva, obenem pa se zavedam tudi svoje pristranskosti zaradi poklicne vpletenosti v sam problem IEN in uporabe metod boja proti IEN, temelječih na operativnih postopkih, povzetih po operativnih postopkih Londonske Metropolitanske policije in Kraljevega logističnega regimenta. Ob predstavitvi podatkov o izvedenih napadih pa se ne bom mogel izogniti širšemu definiranju, saj je praktično nemogoče prikazati izključno eksplozije, ki so zagotovo posledica improviziranih eksplozivnih naprav.

5.2 Deli improvizirane eksplozivne naprave

Za lažje razumevanje IEN, njihove izdelave, delovanja, uporabe in dostopnosti se bom v nadaljevanju osredotočil na dele IEN.

Improvizirana eksplozivna naprava je sestavljena iz:

- eksplozivne polnitve (razstrelivo ali eksplozivna snov),
- detonatorja (vojaški, gospodarski ali improviziran),
- sistema aktiviranja oz. sprožilca,
- varovalke ali varnostnega stikala (zagotavlja varnost izdelovalcu ali postavljalvcu IEN – storilcu),
- vsebnika oz. embalaže, ki ima lahko tudi vlogo šrapnelov oz. fragmentov (Wilkinson in drugi 2008).

Protibombne enote pogosto uporabljajo tudi izraz SPICE, ki v angleškem jeziku predstavlja:

- **switch** (stikalo oz. sprožilec),
- **power source** (vir energije, ki je lahko baterija ali vzmet),
- **initiator** (detonator),
- **compartment** (embalaža),
- **explosives** (razstrelivo oz. eksplozivna snov) (UNIDIR 2015a, 15).

Opisa IEN oz. seznama sestavnih delov se med seboj nekoliko razlikujeta, v prvem je omenjena varovalka, ki ni nujni sestavni del eksplozivne naprave, uporaba varovalke je običajno pokazatelj, da storilec pozna nevarnosti in ve kaj dela. V drugem opisu varovalka ni vključena, vsebovan pa je vir energije, ki je pomemben predvsem iz razlogov uspešne prepoznave IEN npr. na podlagi rentgenske slike in ob postopkih z IEN (deaktiviranje, prepoznavanje, identifikacija po eksploziji).

V nadaljevanju bom podrobneje predstavil tri ključne sestavne dele vsake IEN: sprožilec z virom energije, eksplozivno snov in detonator.

5.2.1 Sprožilec in vir energije

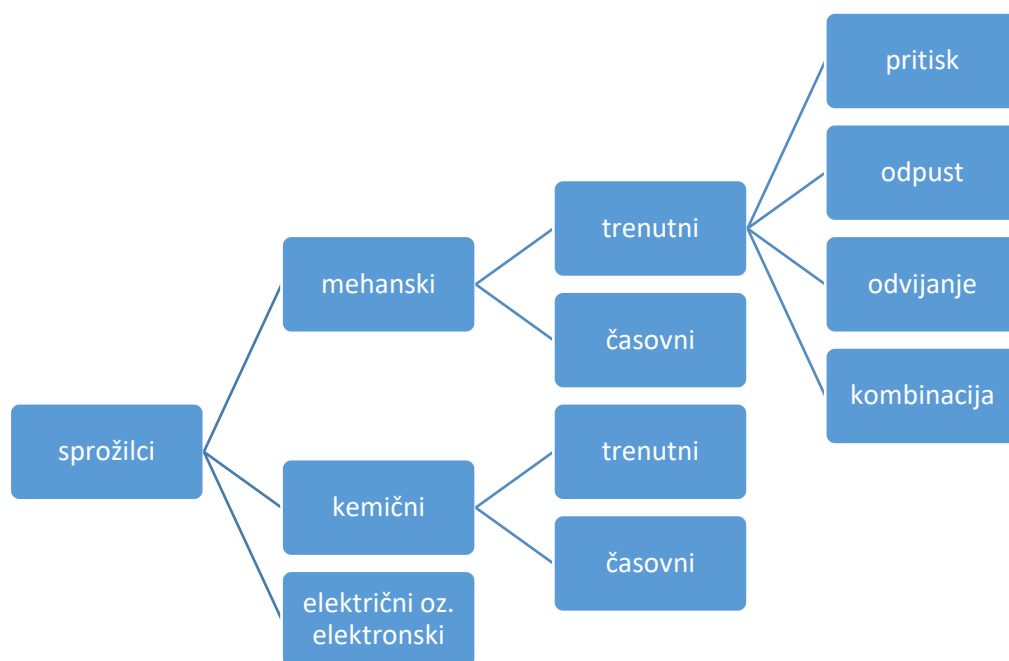
Sestavni del, ki pravzaprav določa tip eksplozivne naprave, je sicer različno poimenovan kot sprožilec, aktivator, vžigalnik, sistem za proženje, vedno pa se navezuje na ključni del IEN oz. na napravo samo.

S sprožilcem storilec določi način in čas aktiviranja IEN.

V grobem ločimo tri tipe sprožilcev:

- mehanski,
- kemični,
- elektronski/električni.

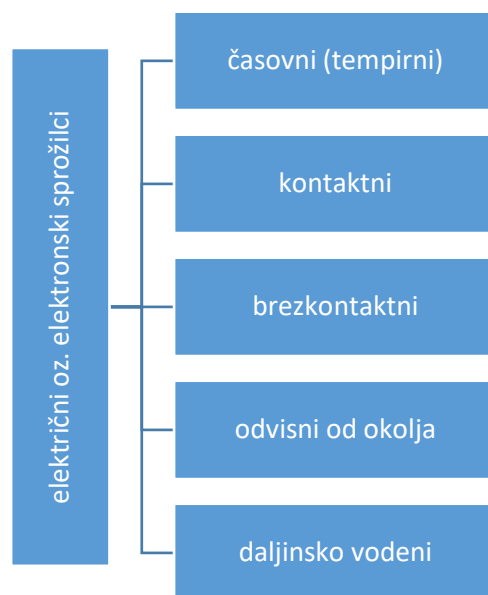
Slika 5.1: Delitev sprožilcev

Vir: Prirejeno po Klemenčič (2001, 213)

Pri delitvi sprožilcev (slika 5.1) na mehanske, kemične in elektronske gre predvsem za delitev glede na vir energije, ki je pri elektronskih oz. električnih običajno baterija ali drug vir električne energije, pri mehanskih vzmet z udarno iglo, pri kemičnih pa bodisi kemijska reakcija, ki odda npr. dovolj toplotne energije ali pa sprosti vzmet z udarno iglo. Mehanski in kemični sprožilci lahko delujejo trenutno (ob nekem posegu bodisi žrtve ali storilca) ali po preteku določenega časa (urni mehanizem, kemijska reakcija). Mehanski in kemični sprožilci se v IEN redkeje uporabljajo, bolj pogosti so električni oz. elektronski sprožilci.

Slika 5.2: Delitev električnih/elektronskih sprožilcev

Vir: Prirejeno po Klemenčič (2001, 216–217)

Električni oz. elektronski sprožilci (slika 5.2), sprožijo oz. aktivirajo IEN bodisi:

- po preteku določenega časa,
- s posegom oz. dejanjem (dotik, poteg ipd.) žrtve ali storilca,
- s posegom oz. dejanjem žrtve brez fizičnega stika (prekinitev IR senzorja, svetloba, zvok ipd.),
- na podlagi dejavnikov iz okolja (sprememba tlaka, temperature, hrup ipd.)
- z aktiviranjem na daljavo (žično, preko radijskih valov, laser, IR ipd.).

Storilci lahko tako mehanske, kemične kot tudi elektronske sprožilce naredijo sami. Glede na znanje, ki ga imajo, so sprožilci lahko bolj ali manj dovršeni, v posamezni IEN jih je lahko več in delujejo neodvisno eden od drugega, lahko pa pridobijo že narejene vojaške (formacijske) sprožilce, ki so dostopni bodisi na črnem trgu ali pa jih pridobijo drugače (vlomi, tatvine).

5.2.2 Eksplozivna snov

Poznamo fizikalne (eksplozija posode – vsebnika, kadar je notranji tlak večji od zmožnosti posode oz. vsebnika), električne (hitra razelektritev), jedrske (kot posledica spajanja ali cepljenja atomskih jeder) in kemične eksplozije (Maksimovič 1985, 15). V nadaljevanju se bom osredotočil le na kemične eksplozije, saj ostale vrste eksplozij pri razumevanju IEN niso pomembne.

»Kemijska eksplozija je proces zelo hitrega zgorevanja kemičnih spojin ali zmesi, pri katerem nastajajo velike količine plinastih produktov, ki so segreti do visokih temperatur, s čimer se močno poveča tlak v okolju, kjer je do eksplozije prišlo. V zelo kratkem času se torej sprosti veliko toplotne energije, ki se spreminja v mehansko delo« (Petrović v Klemenčič 2001, 8).

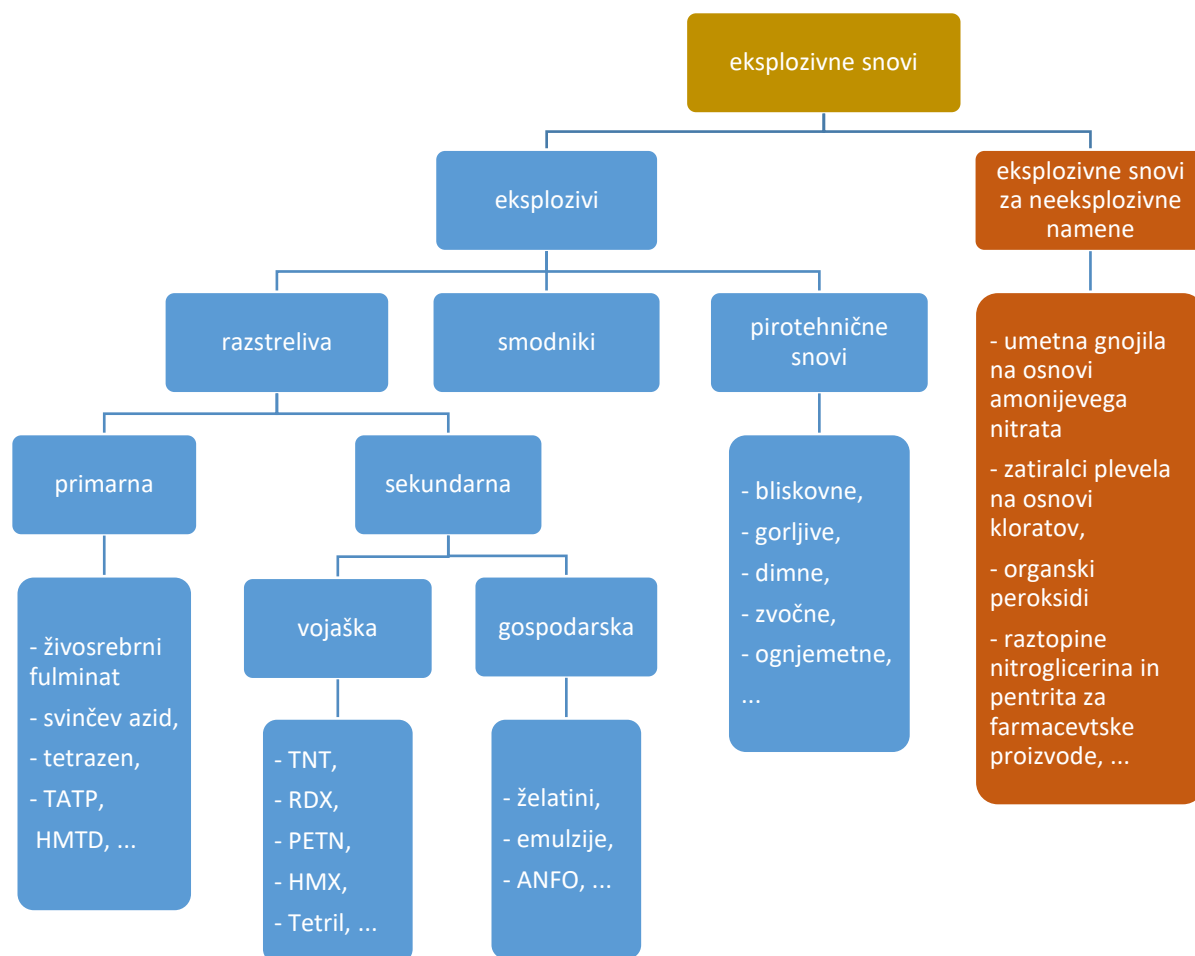
Na podlagi definiranja kemične eksplozije lahko definiramo eksplozivno snov kot kemično spojino ali zmes, ki je sposobna v zelo kratkem času oksidirati oz. zgoreti in pri tem razviti veliko količino plinastih produktov ter toplotne energije (ta se kaže v visoki temperaturi vseh produktov eksplozije) (Klemenčič 2001, 8). Da lahko neko snov označimo kot eksplozivno, mora zadostiti naslednjim kriterijem:

- proces kemične reakcije (razpada) se mora odvijati z visoko hitrostjo,
- pri kemični reakciji se mora osvobajati toplotna energija,
- proces zgorevanja spremlja tudi nastajanje plinastih produktov (Maksimovič, 1985, 15).

Da bi zadostila omenjenim kriterijem, mora eksplozivna snov vsebovati oksidant (nosilec kisika) in gorivo.

Obstaja več delitev eksplozivnih snovi. Za razumevanje eksplozivnih snovi in njihove uporabe v IEN bom uporabil delitev eksplozivnih snovi, ki jo je predstavil Meyer (2007) in eksplozivne snovi deli na eksplozive in na eksplozivne snovi za neeksplozivne namene. Delitev eksplozivnih snovi po Meyerju prikazujem tudi na sliki 5.3.

Slika 5.3: Delitev eksplozivnih snovi in njihova uporaba

Vir: Meyer in drugi (2007, 134)

Iz slike delitve eksplozivnih snovi po Meyerju je razvidno, da so eksplozivne snovi v osnovi lahko proizvedene z namenom izdelave eksplozivov, smodnikov ali pirotehničnih zmesi, lahko pa so namenjene ne eksplozivni uporabi, kar nakazuje na možnost zlorab, saj so tovrstne eksplozivne snovi lažje dostopne, v nekaterih primerih pa povsem prosto dostopne. Med eksplozivne snovi so uvrščene tudi pirotehnične snovi, ki so po vseh svojih lastnostih lahko enakovredne razstrelivom ali smodnikom, a vseeno zaradi namena uporabe tako rekoč v prosti prodaji in tako dosegljive vsakomur.

Delitev razstreliv na primarna in sekundarna je narejena na osnovi občutljivosti razstreliv na plamen udarec ali iskro. Inicialna ob stiku s npr. plamenom takoj preidejo v detonacijo³, medtem ko sekundarna za prehod v detonacijo potrebujejo detonacijski impulz, ki ga običajno zagotavljajo inicialna razstreliva. Svinčev azid, živosrebrni fulminat in tetrazen so inicialna razstreliva, ki se uporabljajo pri izdelavi detonatorjev, medtem ko sta HMTD in TATP razstrelivi, ki se zaradi visoke občutljivosti in ostalih kemijskih lastnosti ne uporabljajo pri industrijski ali vojaški proizvodnji. Tako TATP kot HMTD sta sicer nevarna, a precej preprosta za improvizirano izdelavo.

Delitev sekundarnih razstreliv na vojaška in gospodarska je narejena zgolj na osnovi uporabe razstreliv in s tem njihove dosegljivosti na trgu. Vojaška razstreliva so načeloma namenjena vojaški uporabi, medtem ko so gospodarska na trgu, promet z njimi pa je dovoljen posameznikom in podjetjem z ustreznimi dovoljenji. Med naštetimi primeri vojaških razstreliv so kemijske spojine, za pripravo katerih so potrebna kemijska znanja, medtem ko so med gospodarskimi razstrelivi tudi taka, ki se jih da precej preprosto izdelati tudi »doma« oz. nezakonito – improvizirano (zmes amonijevega nitrata in nafte = ANFO).

Improvizirane eksplozivne snovi se poenostavljeno povedano pridobivajo na dva načina:

- s »kuhanjem« (kemična reakcija) ali
- z mešanjem, kjer je potrebno bistveno manj znanja kemije (npr. črni smodnik je zmes kalijevega nitrata, žvepla in oglja).

Eksplozivne snovi so nujni sestavni del IEN, saj brez ustrezne eksplozivne snovi ne more biti eksplozije. Zaradi relativne enostavnosti izdelave določenih eksplozivnih snovi je na nacionalnem in mednarodnem nivoju potrebno omejevanje dostopa do ključnih surovin, kar pa je zaradi širokega spektra surovin primernih za izdelavo improviziranih eksplozivnih snovi izredno težko.

³ Detonacija je gorenje z nadzvočno hitrostjo in se s tem razlikuje od deflagracije, ki je značilna za smodnike in poteka s hitrostjo, manjšo od hitrosti zvoka. Deflagracija in detonacija sta obliki eksplozivnega gorenja oz. eksplozije.

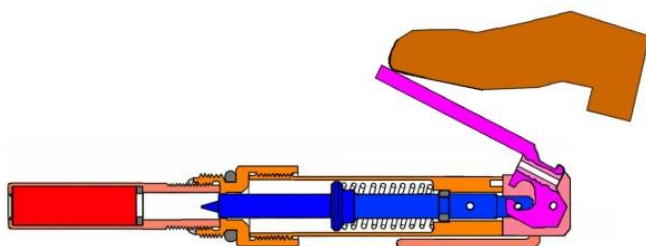
5.2.3 Detonator oz. inicialni sklop

Za potrebe magistrskega dela uporabljam izraz detonator kot poimenovanje komponente (inicialnega sklopa), ki je sposobna oddati dovolj energije, da eksplozivne snovi preidejo v fazo eksplozivnega gorenja (detonacije ali deflagracije). Vse vrste detonatorjev za delovanje potrebujejo manjšo količino primarnega razstreliva (Meyer in drugi 2007, 191).

Kljub temu da obstaja več vrst delitev detonatorjev, se bom za potrebe naloge osredotočil zgolj na delitev detonatorjev na tiste, ki za svoje delovanje potrebujejo mehanski vpliv (udarec, trenje), električni impulz ali plamen oz. iskro.

Glede na načine aktiviranja lahko povežemo ustrezne detonatorje s sprožilci. Mehanski sprožilci IEN po posegu (akciji) žrtve (slika 5.4) ali storilca oz. po preteku določenega časa sprostijo vzmet z udarno iglo in zato so zanje primerni detonatorji, ki za svoje delovanje potrebujejo mehanski vpliv (udarec udarne igle). Kemični sprožilci v primeru, da je njihovo delovanje vezano zgolj na kemično reakcijo, po akciji žrtve ali storilca oz. po preteku časa sprostijo toplotno energijo oz. plamen, zato so zanje primerni detonatorji, ki za svoje delovanje potrebujejo plamen ali iskro.

Slika 5.4: Primer delovanja mehanskega sprožilca z detonatorjem

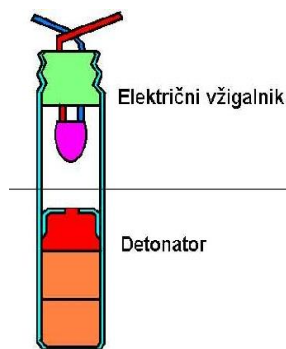

Vir: Policija – Oddelek za protibombno zaščito SE UPS (2015)

Kot sem omenil že v podpoglavju o sprožilcih, so pri uporabi in izdelavi IEN, najpogostejši električni oz. elektronski sprožilci, ki po aktiviranju oddajo električni impulz, zato so zanje primerni električni detonatorji.

Električni detonatorji se uporabljajo v gospodarstvu (miniranje) ali za vojaško uporabo, razlike med gospodarskimi in vojaškimi detonatorji so majhne in za predstavitev uporabe v IEN nepomembne. Tovarniško izdelani električni detonatorji so sestavljeni iz električnega vžigalnika in detonatorja. Detonator je običajno aluminijast, bakren ali kartonast tulec premera približno 7 mm, v katerem je do 0,5 g primarnega razstreliva (na sliki 5.5 obarvano rdeče) in do 0.8 g sekundarnega razstreliva (na sliki 5.5 obarvano oranžno). Električni vžigalnik sestavljata električna vodnika, ki sta kratko spojena z žarilno nitko. Okoli žarilne nitke je zažigalna zmes, ki zagotovi zadostno količino plamena, da lahko aktivira primarno razstrelivo.

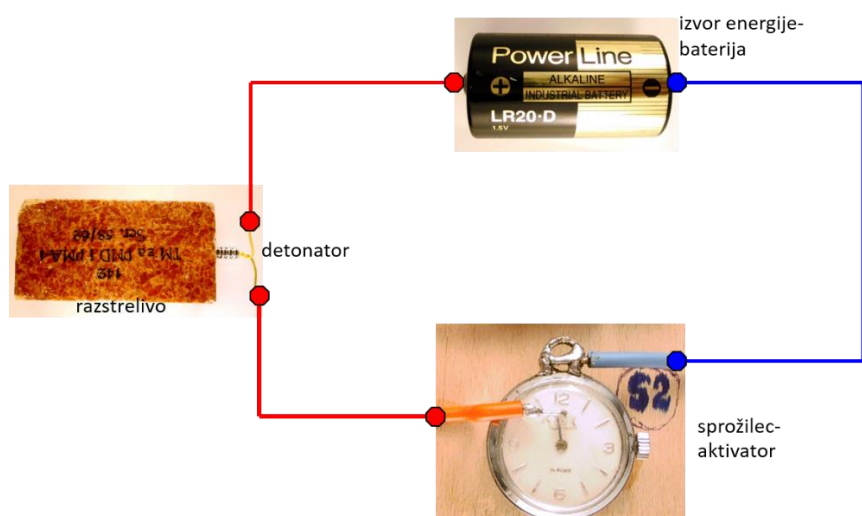
Slika 5.5: Sestava električnega detonatorja

Vir: Policija – Oddelek za protibombno zaščito SE UPS (2015)

Preprosto delovanje električnega oz. elektronskega sprožilca IEN in električnega detonatorja lahko ponazorimo s shemo preprostega tokokroga, ki mu dodamo sprožilec, vir energije, detonator in razstrelivo. Na sliki 5.6 prikazana IEN bi eksplodirala po preteku časa, določenega s sprožilcem (uro). Ura služi kot sprožilec (stikalo), ki ob določenem času sklene tokokrog. Ko je tokokrog sklenjen, žarilna nitka v električnem vžigalniku zažari, vžigalna zmes okoli nje zagori in povzroči gorenje primarnega razstreliva, ki takoj preide v detonacijo. Detonacija primarnega razstreliva povzroči detonacijo sekundarnega razstreliva. Na sliki 5.6 so v IEN vezani vsi nujni sestavni deli.

Slika 5.6: Shema preproste električne IEN z nujnimi sestavnimi deli

Vir: Policija – Oddelek za protibombno zaščito SE UPS (2015)

Tako kot sprožilce in eksplozivne snovi lahko tudi detonatorje storilci pripravijo improvizirano. Zaradi malo sestavnih delov je izdelava preprosta, uspešnost izdelave pa je bolj kot na vse ostalo, vezana na znanje in uspešnost izdelave ustrezne primarne eksplozivne snovi. Na sliki 5.7 je prikazan improviziran detonator, izdelan iz električnih vodnikov, plastičnega tulca, storilec pa je uporabil improvizirano primarno razstrelivo.

Slika 5.7: Improviziran električni detonator

Vir: Policija – Oddelek za protibombno zaščito SE UPS (2015)

5.3 Vrste in delovanje IEN

Obstaja več vrst delitev IEN. V medijih pogosto zasledimo poimenovanje IEN skladno z načinom dostave IEN do mesta eksplozije:

- IEN v vozilu ali »avto bomba«,
- IEN v kovčku ali torbi,
- IEN v letalu,
- samomorilni napadalec z IEN (IEN na osebi) ...

Ta način poimenovanja sicer pove, kje je IEN bila postavljena oz. kako je bila dostavljena. Iz poimenovanja bolj lahko sklepamo, kakšna količina eksplozivne snovi je bila v IEN uporabljena kot kako je delovala.

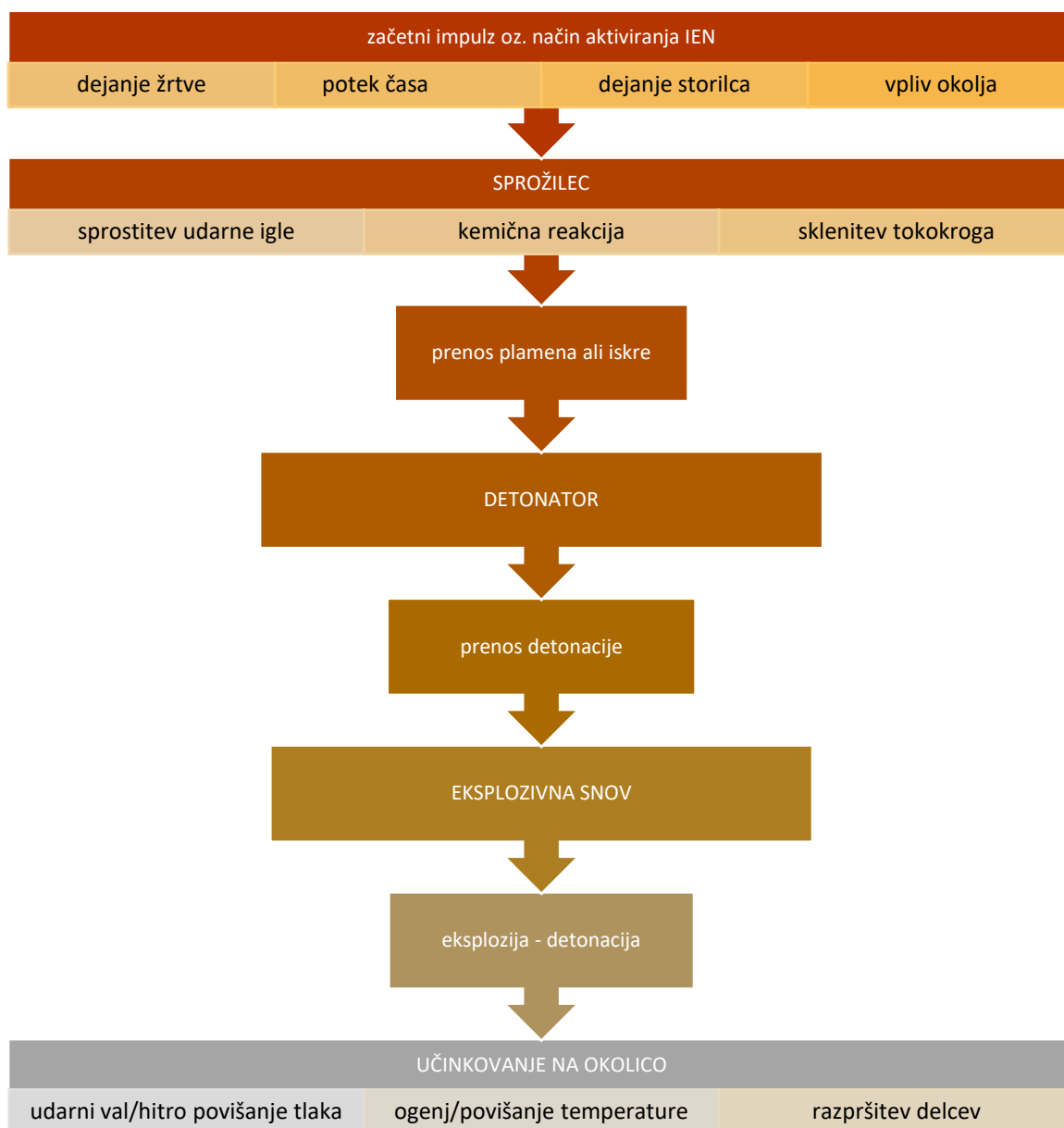
Poimenovanje glede na vrsto uporabljenega sprožilca je bolj uporabno za bombne tehnike oz. za tiste, ki se ukvarjajo z iskanjem in odstranjevanjem IEN. Glede na uporabljen sprožilec tako ločimo IEN:

- IEN vodene na daljavo, te so lahko vodene radijsko, žično, lasersko,
- IEN, ki jih aktivira žrtev s svojim dejanjem,
- IEN, ki se aktivira v odvisnosti od okolja (sprememba temperature, tlaka),
- IEN, ki eksplodirajo po določenem času (časovne IEN),
- IEN, ki ji aktivira samomorilec.

IEN lahko seveda vsebujejo več sprožilcev in jih je tako moč aktivirati na več neodvisnih načinov (lahko so npr. pripravljene tako, da se aktivirajo po določenem času ali pa s posegom žrtve).

Delovanje IEN bom skušal čim bolj razumljivo in nazorno prikazati z diagramom (slika 5.8).

Slika 5.8: Delovanje improvizirane eksplozivne naprave

Vir: Prirejeno po Klemenčič (2001, 220)

5.4 Razvoj IEN

Zgodovinsko gledano, današnja uporaba IEN ni nič novega. Eksplozivne pasti kot najenostavnejše oblike IEN, ki bi jih danes opredelili kot IEN, ki za svoje delovanje potrebujejo akcijo žrtve, so vojskujoče strani množično uporabljale že v drugi polovici II. svetovne vojne. IEN so bile običajno postavljale vojaške enote, na območjih, s

katerih so se morale umakniti in s tem ovirale in upočasnjevale napredovanje nasprotnika (Kopp, 2007).

Oppenheimer (2010) meni, da IEN predstavljajo glavno grožnjo vojakom na območjih spopadov ter v proti uporniških operacijah, prav tako pa tudi glavno grožnjo ljudem zaradi delovanja terorističnih skupin.

V povezavi z razvojem IEN, moramo izpostaviti Irsko Republikansko Armado (IRA) in kasneje odcepljeno Začasno irsko republikansko armado (PIRA). V nadaljevanju bom za obe skupini uporabljal zgolj poimenovanje IRA. Nedvomno je prav IRA izvedla najdlje trajajočo in najobsežnejšo kampanjo uporabe IEN. Izkušnje, ki so jih v tem konfliktu pridobile britanske protibombne (EOD) enote, pa še danes pomenijo referenco vsem ostalim ter služijo kot podlaga za predpisovanje in izvajanje operativnih postopkov za delo z IEN.

Na drugi strani pa izkušnje, ki so jih pridobili pripadniki IRA, služijo kot referenca vsem novodobnim terorističnim skupinam ter kriminalnim združbam pri uporabi IEN.

IRA je med letoma 1970 in 2005, izvedla kar 19000 napadov z IEN na območju Združenega kraljestva, povedano drugače, vsakih 17 ur je prišlo do eksplozije ene IEN (Oppenheimer 2010, 1). Teroristični napadi, ki jih izvajajo islamski skrajneži oz. z njimi povezane teroristične skupine, pa se od napadov IRA vseeno pomembno razlikujejo. IRA je v času celotne kampanje z uporabo IEN ubila 1928 ljudi, medtem ko je bilo zgolj v terorističnem napadu, ki so ga islamski skrajneži izvedli v Londonu 7. 7. 2015 ubitih 53 ljudi, več kot 700 pa je bilo ranjenih, v terorističnem napadu . 11. 9. 2001 v ZDA je v enem dnevu življenje izgubilo 2973 ljudi. Krvni davek novodobnih napadov je torej znatno višji.

Oppenheimer (2010) ugotavlja, da je bila gmotna škoda, ki jo je z napadi povzročala IRA, v nekaterih primerih znatno večja od škode, povzročene v napadih islamističnih skupin danes. Število napadov IRA se je po letu 1980 sicer zmanjševalo, a je bila v posameznih primerih v uporabljenih IEN znatno večja količina razstreliva. Razlog za manjše število žrtev v napadih IRA je v podajanju najav o postavitvi IEN, ki so policiji nudile dovolj časa za evakuacijo ljudi, ne pa tudi za opravljanje postopkov z IEN. 24.

4. 1993 je prišlo do eksplozije IEN v Londonu, uporabljena IEN je bila nameščena v tovornjaku in je vsebovala več kot 1000 kg improviziranega razstreliva, izdelanega iz umetnega gnojila. Ob eksploziji je kljub izvedeni evakuaciji en človek umrl, 40 ljudi pa je bilo poškodovanih. V eksploziji je nastalo za preko milijarde funtov materialne škode, zgradbe so bile poškodovane v premeru 1 km, samo na oknih je bilo razbitega preko 500 ton stekla (Early 2015). IEN, ki je eksplodirala 15. 6.1996 v Manchestru, je bila še »večja« in je vsebovala 1500 kg improviziranega razstreliva, tudi pred to eksplozijo so pripadniki IRA podali najavo, policija pa je območje izpraznila, v eksploziji ni bilo smrtnih žrtev, 212 ljudi je bilo poškodovanih.

Napadi IRA so bili ob začetku kampanje precej eksperimentalni, sčasoma pa so bile uporabljene IEN vse bolj tehnično dovršene. Prve IEN so vsebovale le časovne sprožilce (ure), kasneje pa vse bolj dovršene časovne mehanizme, ki so bili nadgrajeni s sprožilci, ki so omogočali aktiviranje z razdalje (žično, radijsko, radarsko in svetlobno), IEN so bile vse pogostejše opremljene s sprožilci proti odstranjevanju IEN. IEN, postavljena v Grand hotelu v Brightonu, s katero je IRA skušala ubiti ministrsko predsednico Margaret Thatcher, je zagotovo pomenila prelomnico v uporabi IEN. Pripadniki IRA so IEN vgradili v kopalnico apartmaja, ki ga je na letni konferenci konservativne stranke običajno uporabljala ministrska predsednica. Kot sprožilec je bil uporabljen časovnik videorekorderja, v IEN je bilo uporabljeno 9 kg razstreliva, prvič je bil dodan tudi sprožilec proti odstranitvi eksplozivne naprave, ki je vseboval živosrebrno stikalo. Bomba je bila v apartma »vgrajena« med 14. in 17. 9. 1984, do eksplozije pa je prišlo 12. 10. 1984. Zaradi srečnih naključij ministrske predsednice ni bilo v apartmaju, v eksploziji je sicer umrlo 5 ljudi, med njimi dva vidna člana stranke, 31 je bilo ranjenih (Oppenheimer 2010).

IRA je v letih izvajanja terorističnih napadov z uporabo IEN uporabljala vse bolj dovršene oblike aktiviranja IEN, sprožilci, ki so jih razvijali, so vsebovali:

- različne mehanske in elektronske oblike časovnih komponent (od preprostih kuhinjskih časovnikov pa vse do elektronskih vezij, ki so omogočala tudi dolgotrajne, več dnevne zakasnitve),
- različne elektronske komponente, ki omogočajo aktiviranje na daljavo (žično, radijsko, radarsko in svetlobno),

- komponente, ki so preprečevale odstranjevanje postavljenih IEN, v ta namen so uporabljali tudi zelo občutljiva živosrebrna stikala.

Poleg inovacij na področju sprožilcev so pripadniki IRA pri izdelavi in uporabi IEN veliko pozornosti posvetili prikrivanju postavljenih IEN, za kar so uporabili npr. posode za mleko, senene kopice, knjige, pločevinke, video kasete ipd.

Pri proizvodnji IEN se niso zadovoljili zgolj z IEN, ampak so improvizirano izdelovali 17 različnih modelov možnarjev, s katerimi so improvizirane mine oz. IEN lahko izstreljevali preko npr. ograj ali obzidij vojašnic, vladnih objektov.

Pri proizvodnji IEN so posegali po improviziranih razstrelivih, ki so bila večinoma izdelana na osnovi umetnih gnojil, hkrati pa so razvijali tudi precej bolj inovativne zmesi tekočih goriv in oksidantov, z različnimi dodatki za povečanje temperature z namenom prebijanja oklepa ali dodatki za povečanje nastalih plinastih produktov eksplozije in s tem tlaka.

Pomembno za razumevanje taktike in načina uporabe samomorilnih napadalcev so poizkusi IRA z uporabo IEN na osebah in v vozilih, pri čemer so kot prenašalce IEN ali voznike vozil z IEN uporabili prej ugrabljene talce, ki so IEN vnesli v območje napada, aktiviranje pa je bilo nato izvedeno na daljavo (Oppenheimer 2008).

Podobno kot Oppenheimer tudi Kopp (2007) ugotavlja, da so verjetno najbolj dovršene IEN uporabljali pripadniki IRA v napadih na ulstrsko policijo in britanske sile na Severnem Irskem. Nesrečna zgodovinska resnica je, da je prav bojevanje IRA proti Veliki Britaniji odločilno vplival na evolucijo IEN ter globalno uporabo IEN (Kopp, 2007).

Na podlagi opisanega je razvidno, da je zapuščina IRA močno vplivala na razvoj in uporabo IEN. Čeprav v današnjih napadih ni zaznati toliko tehničnega znanja, pa uporaba improviziranih razstreliv, metod aktiviranja na daljavo in prikrivanja postavljenih IEN, razkrivajo zapuščino IRA in deljenje informacij med terorističnimi skupinami. Tudi islamistične skupine zaradi nezanesljivosti samomorilnih napadalcev vse pogosteje posegajo po dodatnih »varovalnim« metodah aktiviranja IEN na razdaljo, za primer, če se samomorilec premisli.

Oppenheimer (2010, 2) opozarja še na pomembno in aktualno razliko v načrtovanju in razvoju IEN. To kar so pripadniki IRA pridobivali s tehničnim znanjem in večletnimi izkušnjami iz učenja na napakah, danes lahko sleherni posameznik ali teroristična skupina pridobi z nekaj minutnim iskanjem po spletu.

5.5 Dostopnost podatkov in surovin za izdelavo IEN

Doslej sem predstavil sestavne dele in delovanje IEN, ob potrjevanju teze magistrskega dela in podajanju odgovorov na dodatni vprašanji pa bom skušal v nadaljevanju ugotoviti, kako težko je pridobiti informacije o izdelavi IEN in kako težko je pridobiti surovine in sestavne dele, potrebne za izdelavo IEN.

Z iskanjem po svetovnem spletu pravzaprav ni težko najti napotkov, kako izdelati IEN. Posamezniku je zagotovo težje pridobiti vse potrebne sestavne dele in prikriti svojo aktivnost. Kot primer posameznika, ki je preko spleta in literature pridobil potrebne informacije za izdelavo IEN, nato sam izvedel napad, hkrati pa svoja spoznanja objavil na svetovnem spletu, bom v nadaljevanju predstavil Andersa Breivika.

Anders Breivik, ki je 22. 7. 2011 na Norveškem izvedel napad z IEN in nato še napad s strelnim orožjem, je na spletu objavil manifest z naslovom 2083 – A European Declaration of Independence. Delo vsebuje kar 1515 strani, v katerih se med drugim posveča pripravi napada, podaja napotke, kako pridobiti orožje, prikrivati svojo dejavnost, med drugim pa podaja izredno natančne informacije o tem kje in kako pridobiti surovine za izdelavo IEN, s podrobnim opisom izdelave improviziranega razstreliva. Ob tem morebitnim posnemovalcem podaja tudi nasvete, varnostna navodila ter podaja seznam dodatne literature.

Breivik je za izdelavo IEN uporabil tako improviziran detonator kot tudi improvizirano razstrelivo. Zanimivo je, da se Breivik zaradi nevarnosti, ki spremljajo proces izdelave, ni odločil za izdelavo najpreprostejšega razstreliva. Surovine za izdelavo detonatorja in razstreliva je v seznamu označeval tudi po tem, kako enostavno jih je

pridobiti. Niti ene sestavine ni označil kot težko pridobljene, oz. ni izpostavil težav, ki bi spremljale nakup.

Pri izdelavi sprožilca se je Breivik odločil za najpreprostejšo obliko časovnega sprožilca – počasi gorečo oz. pirotehnično vrvico, ki jo je moč kupiti v prodajalnah s pirotehničnimi izdelki, edini pogoj za nakup pa je polnoletnost. Pridobljeni vrvici je prilagodil detonator. Pri izdelavi sprožilca se je namerno, zaradi varnosti in pomanjkljivega znanja izognil elektronskim komponentam.

Zakonodaja in nadzor nad prodajo predhodnih sestavin se zaostre, a Breivik v svojem delu, posnemovalcem ponuja tudi alternativne poti in druge legalne sestavine, s katerimi bi lahko kljub bolj zaostreni zakonodaji izdelali IEN.

Primer Breivika torej kaže, da posameznik lahko izdelava IEN, jo uporabi in hkrati z objavo na spletu pomaga pri pripravi morebitnih napadov v prihodnosti.

Preko določenih ukrepov na nacionalni in mednarodni ravni sicer lahko postavljamo ovire in skušamo preprečevati prodajo predhodnih sestavin za izdelavo eksplozivov, a storilci vedno lahko najdejo druge poti, informacije pa si lahko izmenjujejo na globalnem nivoju v realnem času.

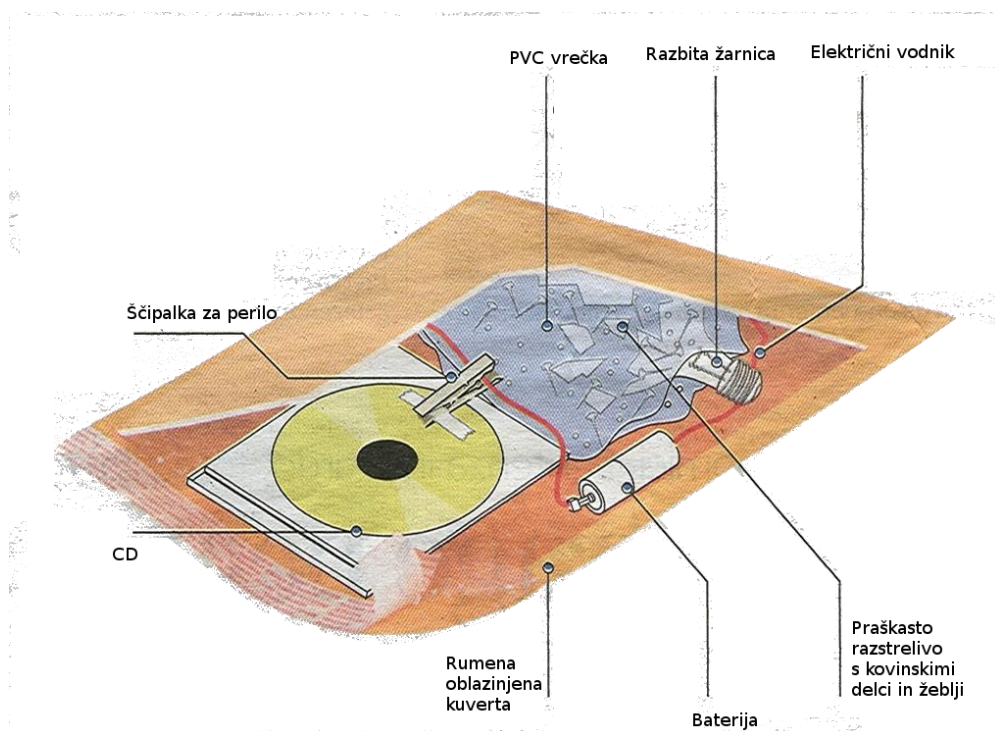
Seveda Breivikov manifest ni edini vir podatkov za izdelavo IEN, prosto dostopen na spletu.

Teroristična skupina Al Kaida na svojih spletnih straneh izdaja revijo Inspire Magazine, trenutno je na voljo 14 številčk revije. Osrednje teme v posameznih številkah so različne, v št. 14 so osrednja tema atentati, medtem ko je v 1. Številki v članku z naslovom »Make a bomb in the kitchen of your Mom« nazorno, s fotografijami in jasnimi ter preprostimi navodili opisan postopek izdelave IEN (cevne bombe) iz surovin, ki v EU niti niso regulirane in so v prosti prodaji. V 13. številki je nazorno predstavljeno pridobivanje surovin in izdelava IEN, ki bi jo bilo moč vnesti na letalo. Posebnost predstavljene IEN je, da nima kovinskih sestavnih delov in osnovnih lahko prepoznavnih komponent in jo avtor članka opisuje kot IEN, ki je ni moč odkriti.

Primerov je še več. A že samo iz predstavljenega sklepam, da izdelava IEN ne predstavlja večje težave niti posameznikom niti skupinam, informacije ter surovine pa so prosto dostopne.

O enostavnosti uporabljenih IEN priča tudi primer eksplozivnih naprav, uporabljenih v pisemskih pošiljkah, poslanih na veleposlaništvi Čila in Švice v Rimu. V napadih sta bili dve osebi poškodovani. Odgovornost za napada je prevzela ena od italijanskih anarhističnih skupin. V časopisu La Stampa so objavili skico uporabljene IEN (slika 5.9). Avtorica članka opisuje IEN kot enostavno napravo, v kateri so storilci uporabili razbito žarnico kot detonator, praškasto razstrelivo z dodanimi kovinskimi delci (fragmenti), kot vir energije je bila uporabljena baterija, kot sprožilec pa ščipalka za perilo z nameščenimi električnimi vodniki, ob stiku katerih je bil sklenjen tokokrog. Do aktiviranja IEN je prišlo s potegom škatlice za CD iz ovojnice (z akcijo žrtve).

Slika 5.9: V skica na veleposlaništvi v Rimu poslanih IEN

Vir: Corbi v La Stampa, (28. 12. 2010)

Že samo s pomočjo skice, kakršna je bila objavljena v La Stampi, in ostalih podatkov, ki so dostopni preko spleta, je moč izdelati preprosto IEN, pri čemer niti ene surovine ni potrebno pridobiti nezakonito.

5.6 Izvedba napada z IEN

Ne glede na predstavljene podatke o uporabi IEN, podatke o dostopnosti surovin in literature pa je izdelava same IEN in njena uporaba precej kompleksnejša, kot se zdi na prvi pogled.

Posameznik ali skupina mora najprej imeti motiv za izvedbo napada, za to mora storilec ali storilci pridobiti sredstva, izdelati IEN, pripraviti samo izvedbo napada in nato napad še izpeljati.

Kot ugotavlja Vermette (1998), ima tako kot pri vsakem drugem kaznivem dejanju največ ljudi le motiv, precej manj je tistih, ki imajo motiv in so sposobni napad tudi izvesti, najmanj pa je storilcev, torej tistih, ki imajo tako motiv, sposobnosti za napad in sredstva za izvedbo napada.

Izhajajoč iz izkušenj terorista (storilca) lahko na podlagi opisanega v manifestu Andersa Breivika, v katerem je podrobno opisoval priprave na izvedbo napada in izdelavo IEN, ugotovim, da je Breivik za izdelavo eksplozivne naprave v celoti, potreboval 80 dni. V 80 dneh je zgolj izdelal IEN, v ta čas torej še niso všteta vsa pripravljalna dela in zbiranje finančnih sredstev, potrebnih za nakup pripomočkov in surovin.

Breivik po končanih aktivnostih, v manifestu ugotavlja, da bi sedaj, ko pozna vse postopke in zna predvideti težave, delo lahko opravil v 29 dneh, če bi delal brez počitka.

Iz opisanega je jasno, da izdelava IEN ni tako preprosta, še posebej ne za posameznika. Drugače je s kriminalnimi in terorističnimi skupinami. IRA je denimo

imela ljudi, ki so bili zadolženi zgolj za izdelavo IEN in se niso vpletali v samo izvedbo napadov.

Celoten postopek priprave in izvedbe napada je najlažje prikazati v obliki naslednjih faz:

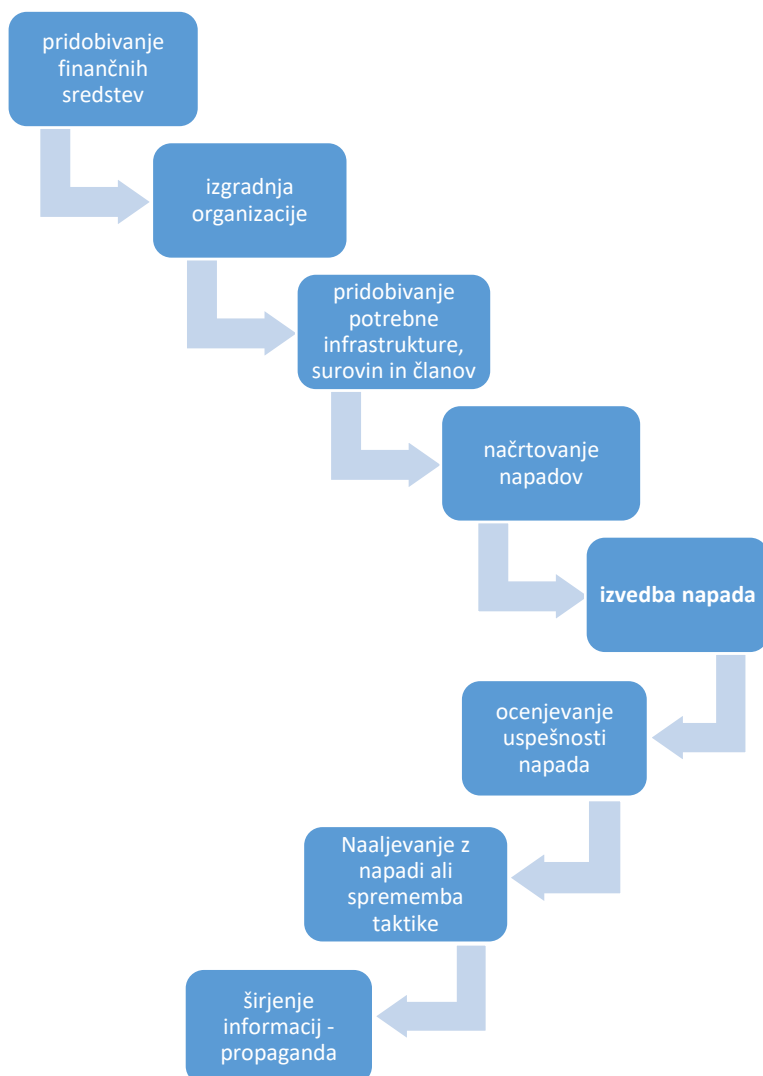
- motiv, ki je lahko politični (terorizem) ali kriminalni (umor, premoženjska korist, ustrahovanje, izsiljevanje ipd.),
- odločitev za izvedbo napada, z njo je povezana tudi izbira ustreznega načina,
- načrtovanje IEN in izbor sestavnih delov, glede na tarčo in kraj napada,
- izdelava IEN,
- preizkušanje posameznih komponent (sprožilca, detonatorja, eksploziva), ta faza je običajno ključna za dobro delovanje IEN,
- izvedba napada.

Ob kompleksnosti opravil po posameznih fazah se storilci soočajo še z nevarnostjo kompromitacije in odkritja. Prav kompleksnost priprave in izvedbe napada daje možnost policijam, obveščevalnim službam in drugim pristojnim, da storilce odkrijejo še pred izvedbo napada.

National Research Council (2008, 3) verigo postopkov (slika 5.10), ki jih skupine morajo izvesti pri napadih z IEN, razdeli nekoliko drugače in se osredotoča na faze, v katerih je možnost odkritja skupin najverjetnejša.

Teroristična skupina običajno stremi k več napadom in se na podlagi pridobljenih izkušenj uči in izpopolnjuje. Zaradi sodelovanja več članov, uporabe in izdelave več IEN, večje infrastrukture je tudi verjetnost odkritja take skupine večja. Posamezniki, kot je bil npr. Breivik, že pri prvem napadu računajo na možnost odkritja, medtem ko skupina običajno stremi k izvedbi več napadov oz. dolgotrajnejšemu delovanju.

Slika 5.10: Postopki teroristične skupine pred in po izvedbi napada z IEN

Vir: National Research Council (2008, 3)

5.7 IEN v Sloveniji

V poglavju o IEN sem doslej skušal predstaviti, kaj IEN je, kako deluje, nujne sestavne dele, dosegljivost surovin literature za izdelavo IEN in izvedbo napada z IEN.

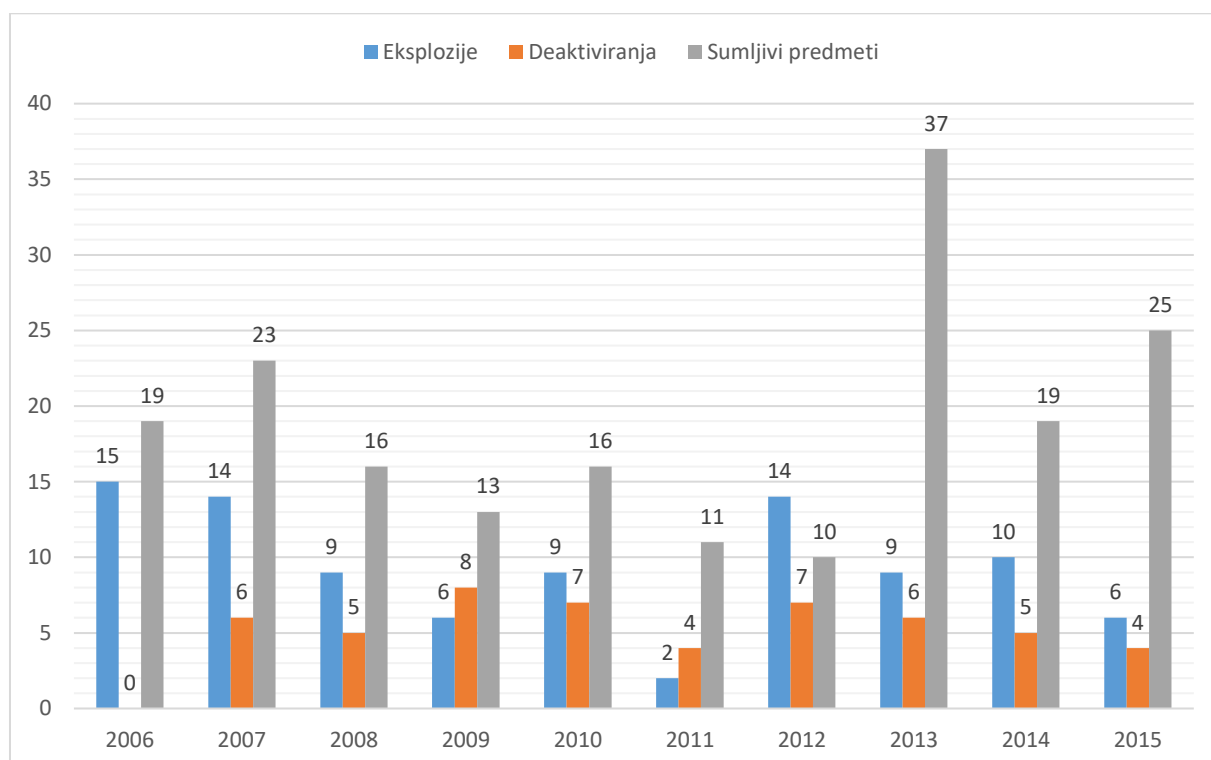
Na podlagi ugotovitev, da je IEN mogoče relativno preprosto izdelati, tudi iz v prosti prodaji dostopnih surovi, se bom v nadaljevanju osredotočil še na prisotnost IEN v Sloveniji.

Za predstavitev podatkov o številu eksplozij in deaktiviranih IEN sem uporabil podatke, ki sem jih smel pridobiti od Policije oz. v Oddelku za protibombno zaščito SE UPS. Žal nisem mogel uporabiti podatkov o vrsti uporabljenih in deaktiviranih IEN, saj vse kazenske zadeve, povezane z IEN, še niso zaključene.

Na podlagi pridobljenih podatkov ugotavljam, da IEN v Sloveniji niso redek pojav. Policija letno v povprečju obravnava 11 eksplozij s kriminalnim ozadjem, poleg tega policisti bombni tehniki opravijo še povprečno štiri deaktiviranja eksplozivne naprave ali eksplozivnega sredstva, ki je bilo uporabljeno pri izvršitvi oz. poizkusu izvršitve kaznivega dejanja. Kot z IEN povezano grožnjo me je zanimalo tudi število sumljivih predmetov, pri katerih posredujejo policisti bombni tehniki. Sumljivi predmeti so predmeti, za katere najditelj ali kdo drug sumi, da je v njem lahko nameščena IEN. Sumljivi predmeti so na nek način pokazatelj zavedanja ljudi na obstoj in na nevarnosti, ki jih IEN predstavljajo. Takih predmetov je letno v Sloveniji povprečno 16.

V grafu (prikazanem na sliki 5.11) bom številčno in grafično prikazal število eksplozij, deaktiviranj in sumljivih predmetov v Sloveniji v zadnjih desetih letih (2006–2015).

Slika 5.11: Število eksplozij, deaktiviranj in sumljivih predmetov v Sloveniji, v letih od 2006 do 2015

Vir: Policija – Oddelek za protibombno zaščito SE UPS (2016)

Iz grafa je razvidno nihanje števila sumljivih predmetov, ki je odvisen tudi od eksplozij IEN v tujini, saj v primeru poročanja medijev o eksplozijah IEN naraste tudi strah pred IEN, ki se deloma odraža tudi v povečanem številu zaznav sumljivih predmetov. Na podlagi števila eksplozij s kriminalnim ozadjem in opravljenih deaktiviranj pa je povsem jasno, da IEN tudi v Sloveniji predstavljajo grožnjo.

Pri analizi pridobljenih podatkov o uporabljenih IEN sem ugotovil, da storilci največkrat posegajo po ročnih bombah, za kar se najverjetneje odločajo zaradi dostopnosti na črnem trgu in zanesljivosti delovanja.

Vse obravnavane eksplozije v izbranem časovnem obdobju so posledica »običajnih« kaznivih dejanj in ne terorizma.

Kljub temu da storilci najraje posegajo po vojaškem eksplozivnem orožju, pridobljenem na črnem trgu, pa so tudi v Sloveniji zabeleženi primeri IEN, kjer so vsaj sprožilci narejeni improvizirano. Ročne bombe so storilci uporabili bodisi kot IEN, ki delujejo z akcijo žrtve, IEN, ki se aktivirajo po določenem času ali na način, za

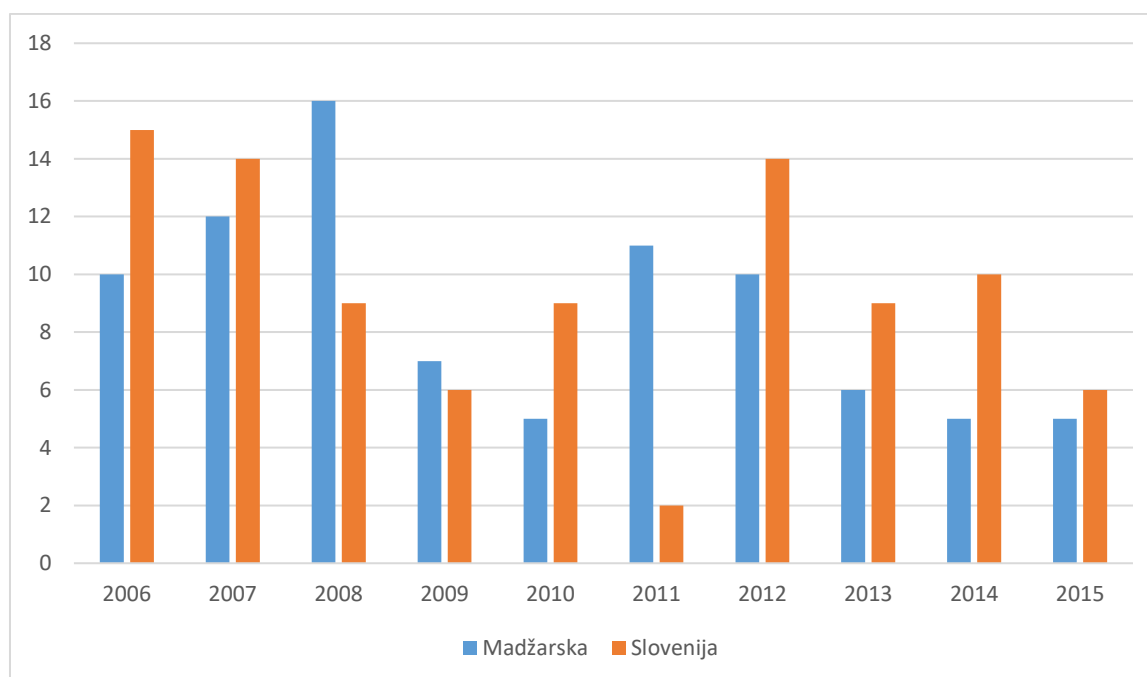
katerega so bile izdelane. Tudi pri drugih IEN je v večini primerov uporabljeno vojaško razstrelivo, v zadnjem obdobju tudi pirotehnične zmesi, občasno pa druga improvizirana razstreliva, predvsem na osnovi peroksidov ali amonijevega nitrata.

Za primerjavo števila eksplozij s kriminalnim ozadjem, torej uporabe IEN, sem pridobil še podatke madžarske policije. Število eksplozij, ki jih je v letih od 2006 do 2015 obravnavala madžarska policija, je prikazano v grafu (slika 5.12).

Število eksplozij med državama je sicer primerljivo, a je treba poudariti, da ima Madžarska več kot devet milijonov prebivalcev. Poleg podobnega števila eksplozij s kriminalnim ozadjem je primerljiva tudi uporaba IEN. Tudi na Madžarskem prevladujejo ročne bombe, med njimi pa ročne bombe iz območja nekdanje Jugoslavije in IEN, v katerih so pirotehnične snovi (Kiss 2016). Tako kot v Sloveniji tudi na Madžarskem ni bilo eksplozij, povezanih s terorizmom.

Trend uporabe IEN tako na Madžarskem kot v Sloveniji nakazuje, da storilci raje kot po popolni improvizaciji posegajo po že izdelanih vojaških sredstvih, vojaškem razstrelivu, dosegljivem na črnem trgu, ali pirotehničnih snoveh, pridobljenih iz pirotehničnih izdelkov. V manjši meri pa uporabljajo IEN, pri katerih bi improvizirano izdelovali vse sestavne dele. Najmanjkrat je improvizirano izdelano razstrelivo in detonator, na kar je nakazoval že Breivik v manifestu, saj izdelava eksplozivne snovi oz. razstreliva vedno pomeni določeno tveganje, ki se še poveča ob improviziranem detonatorju in izdelovanju primarnega razstreliva, ki je izredno občutljivo.

Slika 5.12: Primerjava števila eksplozij s kriminalnim ozadjem na Madžarskem in v Sloveniji v letih od 2006 do 2015

Vir: Kiss (2016) in Policija – Oddelek za protibombno zaščito SE UPS (2016)

V nadaljevanju bom skušal predstaviti nekaj primerov uporabe IEN v Sloveniji.

Na podlagi javno dostopnih podatkov ugotavljam, da je v Sloveniji težje pridobiti podrobne informacije o uporabljenih IEN. Tudi policija je pri podatkih, ki jih o uporabljenih IEN posreduje medijem, zelo previdna.

Eksplोजija IEN pod osebnim vozilom pri lokalu Lipa

16. 4. 1999 ob 1.39 je obiskovalec lokala Lipa OKC Ljubljana obvestil o eksploziji in požaru osebnega avtomobila na parkirišču gostinskega lokala. V eksploziji sta bili poškodovani dve osebi v vozilu. Na podlagi ugotovite preiskave je bilo ugotovljeno, da je storilec pod osebno vozilo namestil IEN, sestavljeno iz mobilnega telefona (sprožilec), detonatorja, približno 500 g razstreliva in ohišja IEN z magnetom, ki je omogočal pričvrstitev na vozilo. Storilec je IEN z razdalje aktiviral po tem, ko je voznik vozila prišel z vožnjo (Grmovšek, 2010).

Eksplोजija IEN na oknu stanovanjske hiše

9. 11. 2009 je prišlo do eksplozije na oknu stanovanjske hiše, v kateri živi okrožna sodnica Katarina Turk Lukan. V eksploziji je bila 13-letna hči sodnice lažje ranjena. Eksplozija naj bi bila posledica dela sodnice Turk Lukanove (SiolNET 2012).

Tudi na portalu 24ur.com so 10. 11. 2009 poročali o eksploziji na oknu stanovanjske hiše sodnice ter objavil fotografije kraja eksplozije, iz katerih so razvidne poškodbe okna in sledi eksplozije (črne saje na fasadi), ki kažejo na uporabo razstreliva z negativno bilanco kisika (TNT, PETN ...).

Iz javno dostopnih virov ni mogoče ugotoviti, kakšna IEN je bila uporabljena.

Obenem so na 24ur.com (2009) in Šubic (2009) opozorili tudi na to, da to ni bil prvi napad z IEN na sodnika: »Sicer pa Lukanova ni prva napadena sodnica. Pred 13 leti je šef mariborskega podzemlja Maksimiljan Vollmeier na vrata stanovanja sodnika Konrada Rebernika iz maščevanja dal namestiti bombo, ki je hudo ranila sodnikovo ženo.«

Eksplोजija IEN v poštni pošiljki

20. 6. 2005 je v stanovanjski hiši v Bohovi pri Mariboru prišlo do eksplozije IEN, v kateri je ena oseba umrla. Ugotovljeno je bilo, da je storilec v poštno pošiljko oz. paket namestil ročno bombo in tako izdelal IEN, ki se je aktivirala ob odprtju paketa. Žrtev je paket prevzela na pošti v Hočah pri Mariboru ter ga kasneje doma odprla (24ur.com 2005).

Deaktivirana IEN v podjetju Vegrad

Policisti bombni tehniki so 1. 9. 2010 deaktivirali IEN, ki jo je storilec namestil na kljuko vrat. Iz fotografij, objavljenih v medijih, je razvidno, da je bila IEN sestavljena iz ročne bombe, steklenega kozarca in kovinske kljuke. IEN oz. ročna bomba bi se aktivirala v primeru premika kljuke, kar bi povzročilo, da bi ročna bomba v steklenem

kozarcu padla na tla, kozarec bi se razbil in s tem omogočil aktiviranje ročne bombe (RTV SLO 2010 in 24ur.com 2010).

Predstavljeni primeri odražajo že omenjeno razmerje uporabljenih sestavnih delov v IEN v Sloveniji. Zaradi dostopnosti surovin na črnem trgu se storilci redkeje odločajo za lastno, tj. improvizirano izdelavo sprožilcev, ampak raje posegajo po eksplozivnem orožju, predvsem ročnih bombah, ki so zelo priljubljene tudi pri kriminalnih združbah in terorističnih skupinah v tujini. Septembra 2014 so policisti na mejnem prehodu Obrežje v vozilu državljana BiH odkrili 59 ročnih bomb in pet avtomatskih pušk; vse orožje je bilo namenjeno kriminalnim združbam v Skandinaviji (Zore, 2014).

Vzrokom razširjenosti uporabe ročnih bomb pri izvrševanju KD in za izdelavo IEN gre poleg njihove zanesljivosti in preprostosti za uporabo, pripisati tudi nizko ceno, saj so ročne bombe na črnem trgu v Bosni na voljo za 5 evrov, v Sloveniji pa je na črnem trgu cena ene ročne bombe 50 evrov (Zore, 2014). Da je Slovenija tranzitna država in da se preko našega ozemlja tihotapijo tudi bolj dovršene IED, priča podatek, da so policisti na mejnem prehodu Obrežje 24. 11. 2007 pri kontroli avtobusa, ki je vozil na relaciji Zagreb–Göteborg, odkrili dva sumljiva predmeta, za katera se je kasneje izkazalo, da sta IEN, namenjeni pritrditvi pod vozilo (opremljene z magneti), kot sprožilec je bil v obeh IEN uporabljen mobilni telefon. Obe IEN so policisti bombni tehniki deaktivirali (Dolenjski list 2008).

Na podlagi javno dostopnih podatkov bi IEN, uporabljene v Sloveniji, lahko razdelili na:

- IEN, pri katerih storilci kot sprožilec ali več sestavnih delov IEN, uporabijo vojaško eksplozivno orožje, in
- IEN, pri katerih je sprožilec improviziran.

Glede na grožnjo, ki jo predstavljajo IEN v Sloveniji, je že samo na podlagi predstavljenih primerov jasno, da IEN ogrožajo osebno varnost ljudi. Ob eksploziji IEN je zelo težko predvideti posledice. Tako tudi storilec, četudi ima jasen cilj oz. izbrano žrtev, običajno ne more predvideti, kdo vse bo ob eksploziji ubit oz. poškodovan. Na primeru predstavljene IEN v poštni pošiljki je močno odražen element »sreče«. Posledice eksplozije bi bile lahko še veliko hujše, če bi žrtev paket

odprla, npr. ko je pake prevzela na pošti ali na drugem javnem mestu. Tudi v drugih opisanih primerih (IEN pod vozilom pred gostinskim lokalom, IEN na oknu stanovanjske hiše ali IEN, obešena na kljuko vrat) bi bile posledice lahko veliko hujše.

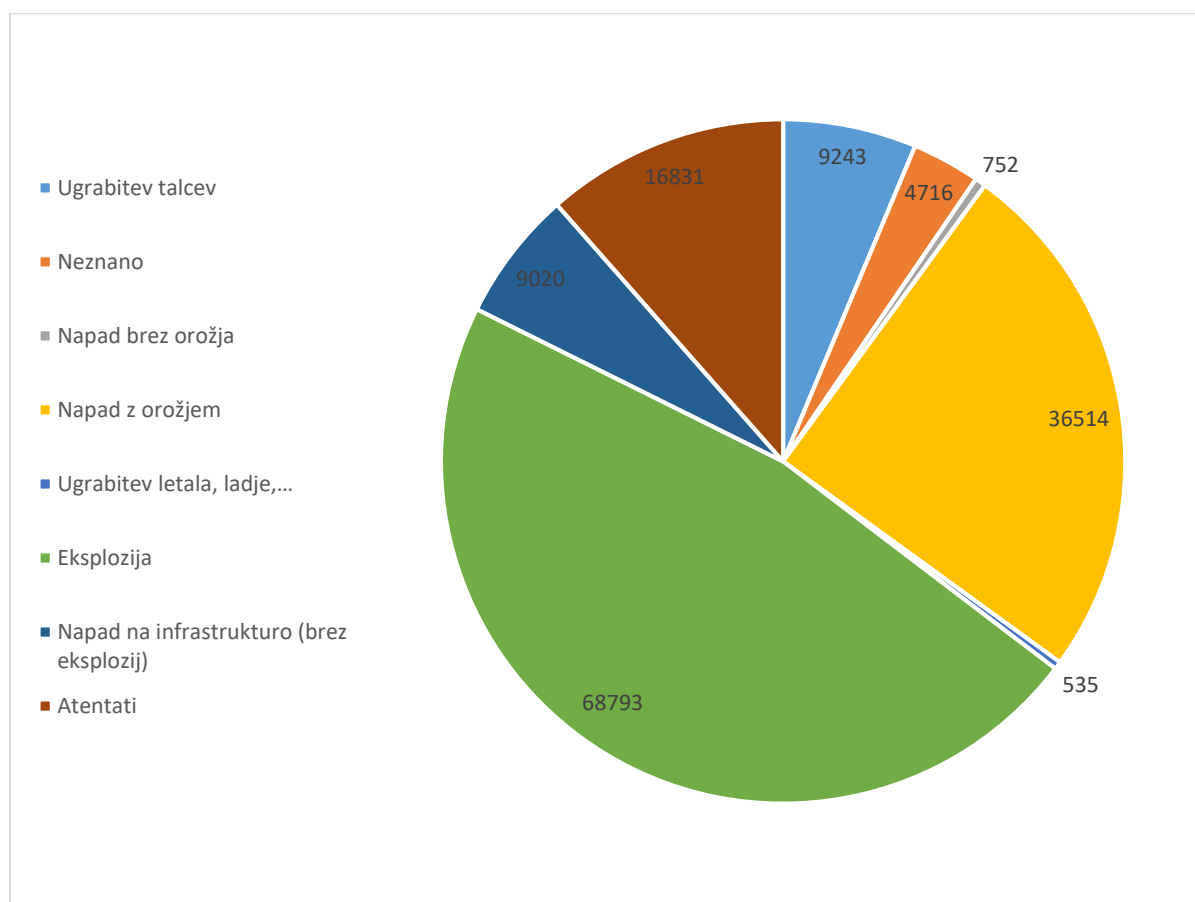
Poleg osebne varnosti je pri napadih z IEN očitna tudi grožnja nacionalni varnosti, saj napade na sodnike zaradi opravljanja njihovega dela lahko uvrstimo med napade, ki ogrožajo nacionalno varnost Republike Slovenije.

5.8 IEN in terorizem

V nadaljevanju bom na podlagi podatkov, pridobljenih v Global Terrorism Database, skušal ugotoviti, kakšen odstotek terorističnih napadov je pravzaprav izveden z uporabo IEN oz. kolikšen odstotek terorističnih napadov vključuje eksplozijo⁴. Bazo podatkov, ki bi zajemala le IEN v ozkem pomenu, je težko ustvariti, saj pri velikem delu eksplozij ni mogoče ugotoviti, kakšna naprava je bila uporabljena. V uporabljeni bazi podatkov je vpisanih 141966 terorističnih napadov od leta 1970 do 2014.

⁴ V uporabljeni bazi podatkov o terorističnih napadih so kot eksplozije zajeti napadi, pri katerih je bil učinek povzročen s hitrim razpadom (gorenjem) eksplozivne snovi, ki ga je spremljalo ustvarjanje udarnega vala, ki je povzročal fizične poškodbe v okolici. Dogodki, ki so označeni kot eksplozije, zajemajo uporabo razstreliv in drugih eksplozivnih snovi, ne zajemajo pa jedrskih eksplozivnih naprav in zažigalnih naprav, pri katerih zažigalna snov gori počasi. Če napad zajema uporabo eksplozivnih naprav in hkratno uporabo strelnega orožja ali hladnega orožja in zažigalnih snovi, je tak napad v bazo vpisan zgolj kot napad z orožjem. Eksplozivne naprave, ki so zajete v prikaz napadov z eksplozijo, so tudi ročne bombe, različni projektili, neprepoznane ter druge eksplozivne naprave (Global terrorism Database Codebook: Inclusion Criteria ad Variables 2015).

Slika 5.13: Teroristični napadi v svetu od leta 1970 do 2014 glede na način storitve

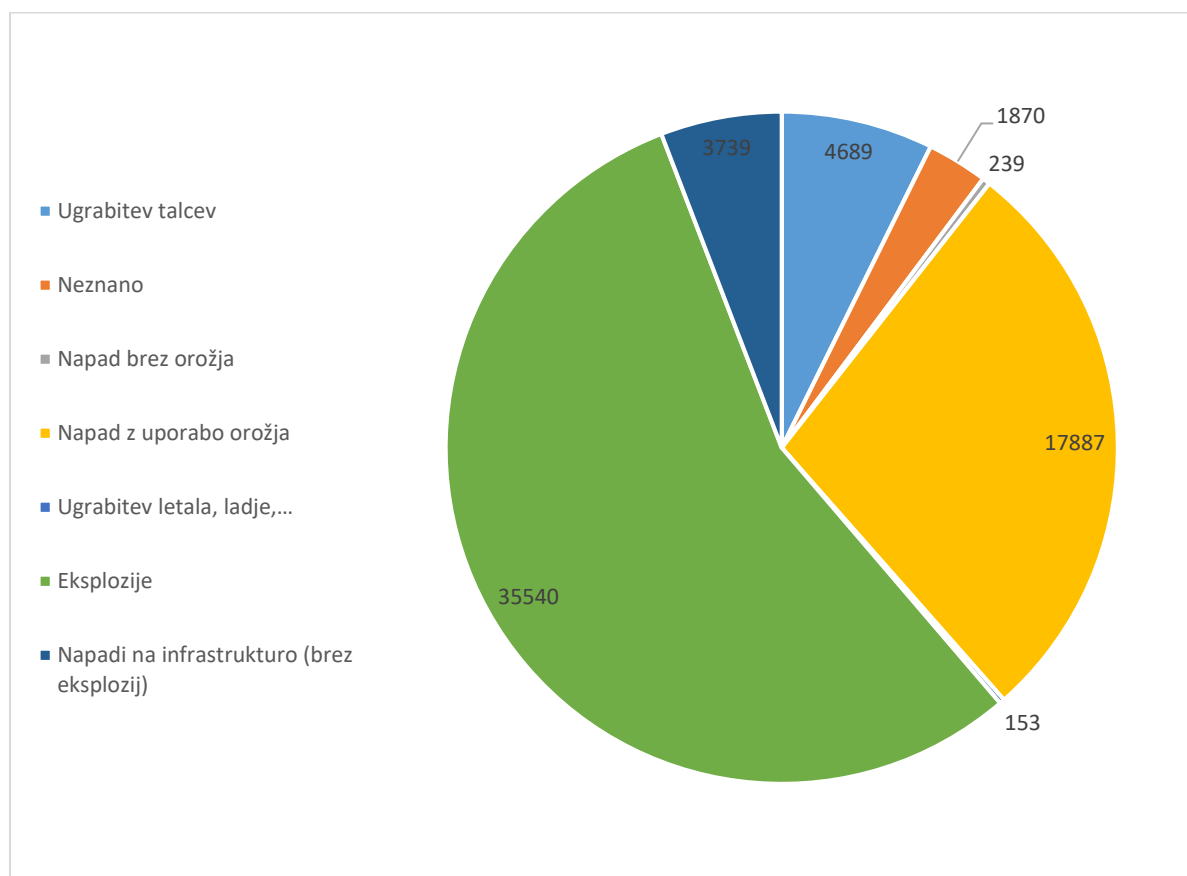
Vir: Global Terrorism Database (generirano 2016)

Kot je razvidno iz grafa na sliki 5.13, je bilo od 141966 zabeleženih terorističnih napadov kar 68793 ali 48,5 % eksplozij, kar kaže na priljubljenost eksplozij in s tem tudi IEN pri terorističnih skupinah. Eksplozijam sledi strelno orožje, ki je bilo uporabljeno v 25,7 % napadov.

Glede na večjo intenzivnost uporabe IEN v terorističnih napadi sem opravil še analizo terorističnih napadov od leta 2005 do 2014, torej zadnjih 10 let, za katere je moč pridobiti podatke. Od leta 2005 do konca leta 2014 je v bazi podatkov zabeleženih 64708 terorističnih napadov, kar predstavlja 45,6 % vseh zabeleženih napadov od leta 1970 in kaže na višjo stopnjo delovanja terorističnih skupin v zadnjem obdobju.

V 64708 terorističnih napadih od leta 2005 do 2014 (slika 5.14) zopet največji delež pri načinu storitve zavzemajo eksplozije. Zabeleženih je 35540 oz. 54,9 % eksplozij, ki jim zopet sledi strelno orožje, ki je bilo uporabljeno v 27,6 % terorističnih napadov.

Slika 5.14: Teroristični napadi v svetu od leta 2005 do 2014 glede na način storitve

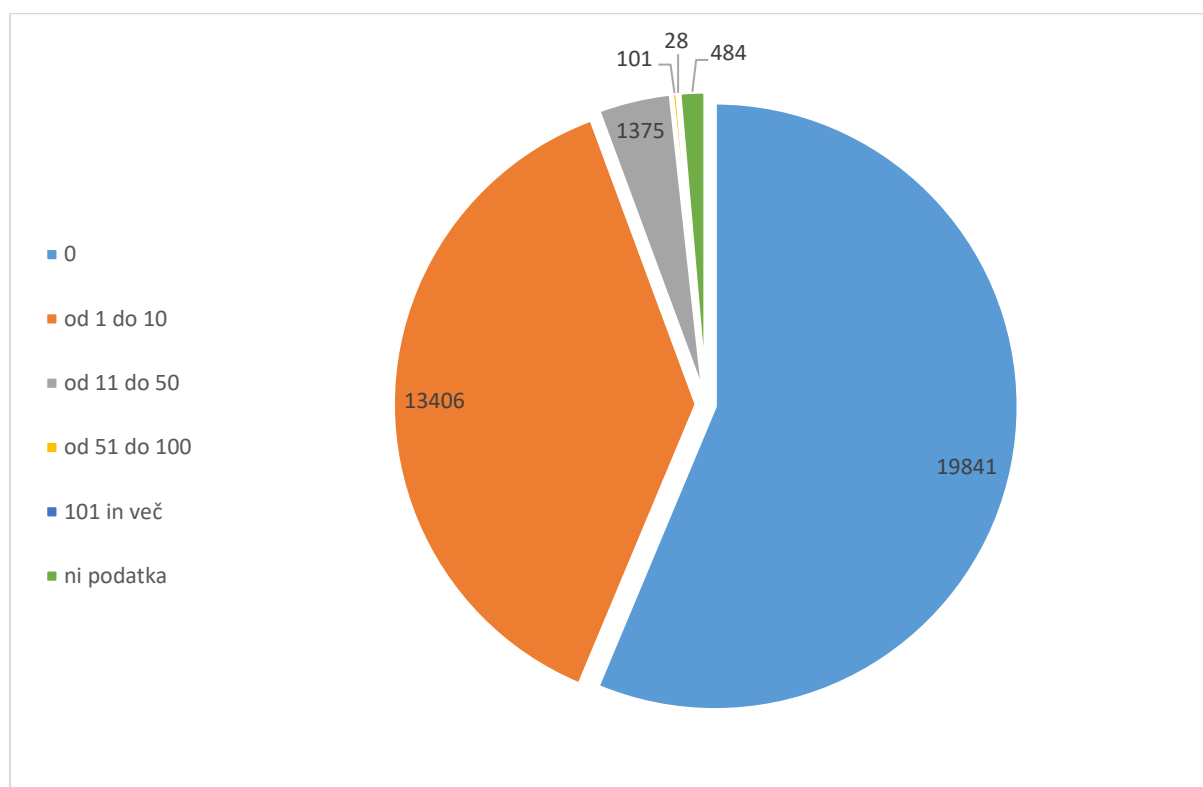

Vir: Global Terrorism Database (generirano 2016)

Iz podatkov je razvidno, da teroristične skupine res še pogosteje izvajajo napade z eksplozijo oz. uporabo IEN in drugih eksplozivnih naprav ter da se IEN upravičeno uporabljajo kot sinonim za terorizem.

O učinkovitosti terorističnih napadov z eksplozivi priča tudi podatek o številu smrtnih žrtev (slika 5.15). Od leta 2005 do 2014 je bilo 28 napadov, ki so zahtevali po več kot 101 smrtno žrtev, v 101 napadu je bilo žrtev po več kot 50. Hkrati pa na zahtevnost napada z IEN, katerega uspešnost je odvisna od vrste dejavnikov, kaže tudi podatek, da kar v 19841 napadih ni umrl nihče.

Slika 5.15: Število smrtnih žrtev v terorističnih napadih z uporabo eksplozivov (tudi IEN) od leta 2005 do 2014

Vir: Global Terrorism Database (generirano 2016)

5.8.1 Uporaba IEN v letu 2014

V nadaljevanju se bom osredotočil na uporabo IEN v svetu, s podrobnejšim vpogledom v leto 2014 kot zadnje v podatkovne baze zajeto leto ter na ukrepe zoper IEN na globalnem nivoju.

O učinkovitosti IEN tudi v primerjavi z drugim bolj dovršenim eksplozivnim orožjem priča tudi podatek, da je bilo v letu 2014, z različnimi tipi eksplozivnega orožja ubitih ali ranjenih 41847 ljudi, od tega kar 78 % ali 32662 civilistov, kar hkrati pomeni, da je bilo z eksplozivnim orožjem ubitih ali ranjenih 29 civilistov na dan.

Podrobnejši vpogled v uporabo eksplozivnega orožja v letu 2014 (tabela 5.1) pokaže, da je bilo z uporabo letalskih bomb in drugega eksplozivnega orožja odvrženega ali izstreljenega iz letal v 17 državah ubitih ali ranjenih 5868 civilistov, z eksplozivnim orožjem, ki je bilo izstreljeno iz kopenskega orožja, je bilo v 40 državah ubitih 8088 civilistov, z uporabo IEN pa je bilo v 36 državah ubitih ali ranjenih kar 17098 civilistov.

Kar 93 % žrtev med civilnim prebivalstvom je bilo v naseljih, kar je tudi največji odstotek umrlih v naseljih med vse uporabljenim eksplozivnim orožjem (Hunter in Perkins 2015).

Tabela 5.1: Število civilnih žrtev glede na uporabljeno vrsto eksplozivnega orožja v letu 2014

Vrsta eksplozivnega orožja	Število civilnih žrtev	Povprečno število civilnih žrtev na napad
Letalsko	5868	8
Kopensko	8088	10
IEN	17098	16
Neznano	1532	29
SKUPAJ	32586	

Vir: Hunter in Perkins (2015)

Na število žrtev v napadih z IEN⁵ seveda vpliva kraj postavitve IEN, količina uporabljenega eksploziva, torej je pomembno sredstvo dostave IEN na kraj napada ter uporaba fragmentov – delcev, ki se ob eksploziji razletijo v okolico. Iz poročila Hunterja in Perkinsa (2015) so razvidni tudi podrobnejši podatki o napadih z IEN v letu 2014. Glede na sredstvo dostave je bilo tako v letu 2014 največ ljudi (8024) ubitih ali ranjenih z IEN v vozilih (avto-bombe) oz. v povprečju je v napadih za avtobombami 23 civilnih žrtev v enem napadu.

Poleg količine eksplozivne snovi v IEN tudi način aktiviranja lahko poveča ali omeji število žrtev napada (tabela 5.2). Najbolj neosebne oblike načinov aktiviranja so seveda časovni sprožilci oz. IEN, ki se aktivirajo po določenem času. Storilec običajno ne ve, kdo vse se bo ob IEN nahajal po preteku nastavljenega časa. V letu 2014 je bilo v povprečju 14 civilnih žrtev vsakega napada s časovno IEN. Bolj smrtonosni so bili le samomorilci. Pri vseh napadih z IEN se seveda ne da ugotoviti načina aktiviranja, zato vsi načini aktiviranja niso predstavljeni v nobenem statističnem poročilu.

Samomorilni napadi z IEN, ki do dogodkov v Parizu in v Bruslju niso bili Evropska stalnica, seveda predstavljajo svojevrstno grožnjo, saj storilec lahko sam izbere

⁵ Čeprav avtorja v poročilu uporabljata izraz IED (IEN), se le ta nanaša na eksplozivno orožje oz. eksplozivne naprave, ki so jih uporabili teroristi in ostali ne vojaški akterji.

najboljši čas in najbolj optimalno mesto aktiviranja IEN. V enem samem napadu samomorilnih napadalcev z IEN v Pakistanskem mestu Lahore je bilo ubitih 58 ljudi, 110 pa je bilo ranjenih. Na kraju napadov je bil najden še ena neeksplozirana IEN v jopiču, ki je vsebovala 10 kg razstreliva in 2500 jeklenih krogel. V letu 2014 je bil v samomorilnih napadih v 17 državah ubit ali ranjen 5501 človek oz. v povprečju 22 žrtev na en samomorilni napad z IEN (Hunter, Perkins 2015).

Tabela 5.2: Napadi z IEN v letu 2014 – povprečno število civilnih žrtev glede na način aktiviranja

Vrsta sprožilca v IEN	Povprečno število civilnih žrtev na napad
Akcija žrtve	4
Časovno	14
Na daljavo	6
Samomorilci	22
SKUPAJ	

Vir: Hunter in Perkins (2015)

Samo iz predstavljenih podatkov, ki jih v poročilu podajata Hunter in Perkins (2015), je razviden enormen vpliv IEN na življenje ljudi ter na občutek varnosti. Napadi v Parizu in Bruslju pa so ta občutek ranljivosti ter strahotnega učinka eksplozije IEN prinesle tudi k nam.

Grožnja z napadi, v katerih je uporabljena IEN, je zagotovo globalne narave. Že iz stališča, da domala vsakdo lahko izdelava IEN in izvede napad, lahko sklepamo, da IEN predstavljajo grožnjo vsakomur (civilistom, vojski, mirovnim in humanitarnim delavcem) in vsemu (tudi infrastrukturi, lastnini). IEN so uporabljene tako za spodkopavanje mirovnih prizadevanj, ovirajo socialno ekonomski razvoj in ogrožajo varnost na vseh ravneh (tako na ravni posameznika, države kot tudi na nadnacionalni ravni).

Že na ravni Slovenije sem skušal predstaviti vpliv IEN na osebno in nacionalno varnost, pri napadih z IEN na mednarodnem nivoju pa je jasno, da IEN predstavljajo grožnjo tudi globalni varnosti, in to zahteva ustrezen odziv mednarodne skupnosti.

5.9 IEN in organiziran kriminal

Kljub opisanemu pa bi bilo napačno sklepati, da so vsi večji napadi z IEN v izključni domeni teroristov (posameznikov in skupin). Tudi organizirane kriminalne združbe pri izvrševanju svojih dejanj in zaščiti svojih interesov posegajo po IEN in tudi te so sposobne dobro načrtovanega in učinkovitega napada, ne oziraje na žrtve.

Lep primer takega delovanja je umor tožilca Giovannija Falconeja, njegove soproge, sodnice Francesce Morvillo ter treh policistov, ki so ga v Palermu 23. 5. 1992 izvedli člani sicilijanske mafije. Napad, izveden kot zaseda na avtocesti med mednarodni letališčem in Palermom, je bil izredno dobro načrtovan in izveden, ne glede na morebitne naključne žrtve. Storilci so kot delavci cestnega podjetja v drenažno cev pod voziščem namestili IEN z radijskim sprožilcem in kar 500 kg plastičnega razstreliva. Storilec je IEN aktiviral, ko je mesto postavitve IEN s hitrostjo 160 km/h dosegla varovana kolona treh vozil, v kateri je bilo tudi blindirano vozilo s tožilcem Falconejem (McGovern). Eksplozija je bila tako silovita, da so jo zaznale tudi potresne opazovalnice (Lardera 2012).

Mafija je neto 19. 7. 1992 ponovno z v vozilo nameščeno IEN z radijskim sprožilcem umorila tožilca Paola Borsellina in pet policistov (Lardera 2012).

Tak napad organizirane kriminalne združbe na sodno vejo oblasti ni zgolj napad na posameznika, temveč tudi napad na nacionalno varnost države, zaradi globalnega širjenja mafije pa presega tudi nacionalne okvire Italije, kar ugotavlja tudi Richards (1992).

5.10 IEN kot grožnja varnosti

Na podlagi že opisanega lahko grožnjo, ki jo varnosti predstavljajo IEN, postavim tudi v okvir sodobne varnostne paradigme in jo predstavim kot grožnjo človekovi varnosti, nacionalni varnosti in globalni varnosti.

Glede na predstavljene storilce oz. uporabnike IEN, ki so:

- posamezniki (s kriminalnimi, terorističnimi ali drugimi motivi),
- teroristične skupine,
- organizirane kriminalne združbe

ter dejstvo, da je pri uporabi IEN praktično nemogoče omejiti učinek zgolj na napaden cilj (posameznik, objekt), je jasno, da IEN v osnovi posegajo na področje človekove varnosti, tako na posameznikovo zaznavo varnosti oz. nevarnosti, preko tega na kvaliteto življenja ter ne nazadnje na konkretno ogrožanje življenja.

Preko izvajanja ukrepov, ki storilcem preprečujejo izdelavo IEN in uporabo IEN, pa so v imenu zaščite nacionalne ali globalne varnosti lahko ogrožene temeljne človekove pravice in svoboščine in s tem človekova varnost.

Grožnja IEN nacionalni varnosti posameznih držav je lahko podana iz nivoja storilca in njegovega namena – cilja, ki je lahko usmerjen proti predstavnikom oblasti (tožilci sodniki, policisti, vojaki) ali proti državi kot taki (zahteve storilcev po spremembi politične ureditve) ali iz nivoja posameznika oz. skupine, katere varnost je ogrožena na nivoju človekove varnosti, ki je temelj nacionalne varnosti.

Grožnja, ki jo IEN predstavljata globalni varnosti, je vezana predvsem na teroristične skupine in organizirane kriminalne združbe, ki pri svojih aktivnostih uporabljajo IEN in kot cilje izbirajo skupine ljudi na podlagi verske ali nacionalne pripadnosti ali se pri svojih napadih osredotočajo na cilje z namenom ustvarjanja čim več žrtev in materialne škode (letala), kar ima že zaradi narave cilja napada lahko mednarodni – globalni vpliv.

Prepletenost ter soodvisnost že predstavljenih konceptov varnosti se torej odraža tudi pri grožnjah, ki jih varnosti predstavljajo IEN. Zaradi širokega vpliva, ki ga imajo IEN na varnost posameznikov, držav ali mednarodne skupnosti, je nujen premišljen in učinkovit odziv na vseh ravneh.

5.11 Mednarodni odziv na grožnjo, ki jo predstavljajo IEN

IEN predstavljajo grožnjo na ravni globalne varnosti, nacionalne varnosti in človekove varnosti, zato je pričakovan učinkovit odziv mednarodne skupnosti na grožnjo, izhajajočo iz IEN.

Mednarodni odziv na grožnjo, ki jo predstavljajo IEN, bom prikazal na nivoju treh mednarodnih organizacij, ki imajo neposreden vpliv tudi na Slovenijo.

5.11.1 Združeni narodi

Poleg dejavnosti in dokumentov Mednarodne konference civilnega letalstva (ICAO), ki jih obravnavam ločeno, se na nivoju Združenih narodov z grožnjo, ki jo predstavljajo IEN, na podlagi podatkov Inštituta združenih narodov za raziskave na področju razoroževanja (UNIDIR – United Nations Institute for Disarmament research) ukvarjajo še:

1. Generalna skupščina, v okviru katere so leta 2015 na 70. zasedanju na pobudo Afganistana, Francije in Avstralije sprejeli resolucijo o IEN, ki:
 - Poziva države, da vzpostavijo nadzor nad prometom in proizvodnjo prehodnih sestavin za izdelavo IEN in vzpostavijo nacionalne programe boja proti IEN.
 - Spodbuja države k izmenjavi informacij in dobrih praks s področja boja proti IEN.
 - Spodbuja države k sodelovanju pri izmenjavi mnenj v že potekajočih globalnih procesih, kot je CCW in upoštevanju obstoječih smernic.
 - Poziva države k spoštovanju resolucij, povezanih z IEN.
 - Poziva generalnega sekretarja ZN k izdelavi poročila o IEN.

Generalna skupščina je že pred Konvencijo o IEN obravnavala grožnje, ki jih IEN predstavljajo mirovnim silam, humanitarnim delavcem in podala priporočila za večje sodelovanje med državami članicami.

2. Varnostni svet, ki se v okviru delovnih teles posredno ali neposredno ukvarja tudi z grožnjo, ki jo predstavljajo IEN.

3. Department for Peacekeeping Operations (DPKO) in Department for Field Support (DFS) sta odgovorna za ozaveščanje sodelujočih v mirovnihi operacijah ZN, o nevarnostih IEN in zaščiti pred IEN.
4. UN Mine Action Service (UNMAS) je administrativno del DPKO in je bil ustanovljen ob uveljavljanju Konvencije o prepovedi protipehotnih min, v okviru svojih dejavnosti UNMAS pripravlja tudi smernice in ukrepe za detekcijo, odstranjevanje in uničevanje IEN.
5. UN Office for Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), ki pripravlja ustrezne odzive na krizne situacije, v okviru katerih je obravnavan tudi odziv na IEN v naseljih.
6. Office for Disarmament Affairs (UNODA), kjer razvijajo tehnične protokole in smernice, v okviru International Ammunition Technical Guidelines (IATGs), obravnavajo tudi IEN.
7. UNIDIR preko poročil in smernic skrbi za stigmatizacijo uporabe eksplozivnega orožja.
8. UN Counter terrorism Implementation Task Force (CTITF) skrbi za izboljšanje koordinacije ukrepov na področju boja proti terorizmu.
9. INTERPOL kot največja mednarodna policijska organizacija, ki združuje 190 držav članic. V okviru svojih dejavnosti izvaja nekaj programov, ki so namenjeni preprečevanju uporabe, detekciji in odstranjevanju IEN in nevarnih kemikalij. Pri dejavnostih INTERPOLA je na področju IEN najvažnejša izmenjava informacij med policijami držav članic.
10. World Customs Organization (WCO) na podoben način kot Interpol na področju policije na področju carinskih služb združuje le-te iz 180 držav članic. Na področju IEN preko programa Global Shield omogoča izmenjavo informacij med 90 državami članicami o prometu s 14 predhodnimi sestavinami za izdelavo eksplozivov (UNIDIR 2015a).

Med desetimi izpostavljenimi akterji, ki delujejo v okviru ZN, se poleg Varnostnega sveta in Generalne skupščine, ki sta povsem politični telesi, le dva (INTERPOL in WCO) z IEN ukvarjata na način, ki ima nek neposreden učinek (izmenjava konkretnih informacij), aktivnosti ostalih pa so bolj načelne narave.

Z izjemo Konvencije prepovedi ali omejitvi uporabe določenih konvencionalnih orožij (CCW) in petih protokolov h konvenciji nikjer ni eksplicitno omejena ali prepovedna uporaba IEN. V Protokolu II. (velja od 3. 12. 1998) h konvenciji, ki je edini pravno zavezujoč dokument, ki države podpisnice zavezuje k ne uporabi IEN. CCW je seveda namenjena le omejevanju uporabe določenih vrst konvencionalnih orožij v oboroženih spopadih.

Skrb vzbujajoč trend zlobe eksplozivov in uporabe IEN v kriminalne in teroristične namene je sicer prepoznan tudi na nivoju generalnega sekretarja OZN: »Povečana uporaba improviziranih eksplozivnih naprav v trenutnih konfliktih je še en skrb vzbujajoč trend, ki zahteva od vpletenih v konflikte, da bi se vzdržali uporabe takih orožij in metod« (Ban Ki-Moon v UNIDIR 2015a, 7).

Na globalni ravni so zagotovo Združeni narodi tisti dejavnik, ki lahko sproži določene aktivnosti, tako je v okviru UNIDIR potekalo več okroglih miz in konferenc o IEN, iz raziskave UNIDIR (2015a) pa izhaja, da so grožnje, ki jih predstavlja uporaba IEN v porastu, vplivajo na notranjo varnost, zaupanje v državne institucije, humanitarne aktivnosti, operacije za zagotavljanje miru in stabilnosti ter stabilnost v regijah. Povezanost uporabe IEN v terorizmu in v kriminalne namene odraža večplastnost problema in potrebo držav, da poiščejo skupen in učinkovit odgovor.

Kot poziv k večji angažiranosti ZN na področju je tudi naslednji poziv: "IEN so eksplozivno orodje nasilja, ki je lahko sestavljeno iz prosto dostopnih surovin, surovin za vojno uporabo ali industrijskih surovin. Običajno jih uporabljajo neregularne sile. IEN predstavljajo velik izziv naporom pri preprečevanju širjenja in nadzoru nad orožjem ter nasploh naporom varnostne skupnosti. To pomeni, da trenutni ukrepi in orodja morda niso dovolj za soočenje s tem problemom" (UNIDIR 2015a, 4).

5.11.2 Evropska unija

Ukrepi, ki se izvajajo na nivoju EU, so poleg političnih v okviru strategij tudi izredno operativno naravnani. Ukrepe, ki se v EU izvajajo za preprečevanje vnosa IEN v varovane dele letališč, bom obravnaval ločeno.

Odziv EU na grožnje, ki jih predstavljajo IEN, je vezan na ukrepe proti terorizmu. Terorizem v EU predstavlja varnostno prioriteto od napadov 11. 9. 2001. Ukrepi boja proti terorizmu temeljijo na izvedenih terorističnih napadih, kar pomeni, da napadi kot so se zgodili v New Yorku 2001, Madridu 2004, Londonu 2005 in Parizu 2015, vodijo v podajanje okvirnih sklepov, akcijskih načrtov, strategij, deklaracij ter ustanavljanje nadnacionalnih varnostnih institucij in krepljenje obstoječih (Stambøl 2016, 304).

V okviru Strategije EU za boj proti terorizmu je bil 2008 sprejet Akcijski načrt za varnost eksplozivov, na podlagi tega pa:

- V okviru EUROPOLA na pobudo Slovenije v času predsedovanja leta 2008 ustanovljena mreža evropskih enot za protibombno zaščito (EEODN – European Explosive Ordnance Disposal Network). EEODN je kot namenjen izmenjavi izkušenj, dobrih praks in informacij med pripadniki enot, ki se ukvarjajo z detekcijo, prepoznavo in odstranjevanjem IEN v državah članicah. EEODN spada me prioritete programe boja proti terorizmu (Europol).
- Leta 2013 sprejeta Uredba (EU) št. 98/2013 o trženju in uporabi predhodnih sestavin za eksplozive. Z ukrepi iz akcijskega načrta in uredbe se na nivoju EU omejili dostop do predhodnih sestavin za izdelavo eksplozivov in s tem IEN, na nekaterih področjih pa vsaj uvedli obvezno registracijo kupcev in tako preprečevali zlorabe. Namen je sicer dober, ukrepi predvidevajo npr. poročanje o sumljivih transakcijah, omejitev prostega pretoka določenih predhodnih sestavin nad določenim nivojem ali odstotkom vsebnosti, uvedbo dovoljenj ... A se že na nivoju 28 držav pojavljajo razlike in ukrepov, čeprav se npr. uredba uporablja od leta 2014, še vedno ni začela izvajati niti polovica držav članic, med njimi tudi Slovenija. Razlogov je seveda več, glavni pa je zagotovo pomanjkanje politične volje in hkrati ščitenje ozkih gospodarskih interesov posameznih držav.

Ukrepi, kot jih predvideva Uredba 98/2013, vzpostavljajo vsaj del tega, kar je na nivoju eksplozivov nujno – preprečiti enostavno izdelavo eksplozivov, pot do tja pa je še dolga. V okviru ukrepov bo nujno vzpostaviti večji nadzor nad podjetji, ki pri svoji dejavnosti uporabljajo gospodarska razstreliva, saj so tudi ta, če promet z njimi ni

nadzorovan ali niso ustrezno varovana, lahko uporabijo pri izdelavi IEN. Ne nazadnje, storilci do gospodarskih razstreliv lahko pridejo tudi z izvrševanjem kaznivih dejanj (vlomi, ropi, črni trg ...). Ustrezno varovanje in nadzor nad prometom gospodarskih razstreliv je v domeni posamezne države, nekega enotnega pristopa pa žal ni in trg je mnogokrat zelo liberaliziran.

Predstavljena ukrepa na nivoju EU za razliko od ukrepov na nivoju ZN predstavljata konkretne, izvedljive in zavezujoče ukrepe, saj spoštovanje uredb ni prepuščeno presoji posamezne države članice, temveč jo je treba vnesti v pravni red ter izvajati. Aktivnosti, vezane na EEODN, pa vključujejo skupna urjenja, izmenjavo informacij, dobrih praks, podatkov o opremi ipd. na nivoju operativnih enot, ki se ukvarjajo z odkrivanjem in odstranjevanjem IEN.

Kljub temu da na nivoju EU prikazujem zgolj dva konkretna primera, je jasno, da je pristop EU že v osnovi naravnan celostno in pokriva področje IEN od nastanka (preprečevanje dostopa storilcev do surovin), pa do že izdelanih IEN (odstranjevanje, identifikacija ter izsleditev storilcev).

5.11.3 NATO

NATO se v okviru akcijskega načrta C-IED (Counter – Improvised Explosive Devices Action Plan), sprejetega leta 2010, osredotoča na tri glavna področja boja:

- onesposabljanje IEN,
- onesposabljanje mrež, ki izdelujejo in uporabljajo IEN,
- priprava vojakov na soočenje z grožnjami, ki jih predstavljajo IEN.

V okviru akcijskega načrta se NATO osredotoča na detekcijo (odkrivanje IEN), nevtralizacijo – odstranjevanje IEN, zavarovanje dokazov za kasnejšo identifikacijo in izsleditev storilcev ter usposabljanje vojakov za delovanje na območju, kjer je možnost stika z IEN (NATO).

Tako kot Europolov EEODN, je tudi C-IED izredno operativno naravnan ter v marsičem bolj policijsko kot vojaško naravnan, zato pogosto prihaja do skupnih aktivnosti v okviru EEODN in NATO C-IED.

6 IEN TER ODZIV V CIVILNEM LETALSTVU

Najbolj očitno grožnjo tako osebni, nacionalni kot globalni varnosti pa IEN predstavljajo civilnemu letalstvu, kar bo tudi vsebina, s katero se bom soočil v nadaljevanju.

Teroristični napadi, naperjeni proti civilnemu letalstvu, so ugrabitve letal, vnos oz. postavitve IEN v letalih ali na letališčih, streljanje na letala v zraku ali na tleh, oborožen napad na letališke terminale. Z vzpostavitvijo kontrolnih mest in pregledov potnikov ter prtljage na mednarodnih letališčih se je deloma spremenila narava teroristične grožnje. Ugrabitve še vedno predstavljajo grožnjo, hkrati pa čedalje večjo grožnjo predstavlja možnost uporabe eksploziva oz. IEN, za uničenje letala med letom. Grožnja, ki jo predstavljajo IEN na letalih pa tako zahteva ukrepe, s katerimi bi jih bilo moč učinkovito odkrivati pred vnosom na letalo (Crenshaw 1988, 67).

IEEN, ki jih storilci postavijo ali vnesejo na letalo, niso nov pojav. V preko 90 namerno povzročenih eksplozijah na letalih po letu 1955 je umrlo več kot 1500 ljudi (Crenshaw 1988, 67).

Civilno letalstvo predstavlja element mednarodne varnosti, pri katerem so prepoznane tako grožnje kot ranljivosti, na podlagi tega pa je vzpostavljen tudi sistem nabora ukrepov, ki skušajo odpraviti ranljivosti in preprečiti grožnje. Celoten sistem, ki preprečuje storilcem, da bi izkoriščali ranljivost civilnega letalstva, imenujemo varovanje civilnega letalstva pred dejanji nezakonitega vmešavanja (Williams 1997). Žal pa so šele grozodejstva, kot sta eksploziji na krovu Air India 182 in eksplozija na krovu Pan Am 103 nad Lockerbiem, spodbudili mednarodno skupnost k resnejši obravnavi varovanja civilnega letalstva in vzpostavitvi delujočih mehanizmov.

Teroristi oz. teroristične organizacije so civilno letalstvo kot idealno tarčo za izvedbo napadov prepoznali že ob prvih uporabah letal za prevoz potnikov. Kot prvi teroristični napad na letalo je zabeležena ugrabitev, ki so jo izvedli perujski uporniki. Iz ugrabljenega letala so nato trosili letake. Zaradi spopada med posadko in ugrabitelji je letalo strmoglavilo, preživel je le vodja ugrabiteljev. Vendar pa teroristični

napadi na letala zaradi obeh svetovnih vojn in drugih vzrokov niso postali resen predmet ogrožanja mednarodne varnosti vse do leta 1968 (Arasly 2005, 76). Vsi napadi na letala niso bili povezani s terorizmom. Tako so 16. 7. 1948 štirje ugrabitelji (vsi kitajski državljani) z namenom pridobitve premoženjske koristi (piratstvo, odkupnine) ugrabili letalo na letu med Macaom in Hongkongom.

Kot začetek »modernega« terorizma v civilnem letalstvu velja datum 23. 7. 1968, ko so trije oboroženi pripadniki ljudske fronte za osvoboditev Palestine (PFLP), na letališču v Rimu ugrabili izraelsko potniško letalo EI Al 426. Ugrabitev letala EI Al 426, od ostalih ugrabitev letal (samo leta 1968, jih je bilo 12), razlikuje po tem, da je bila to prva politično motivirana ugrabitev letala, ki je hkrati imela tudi ogromen propagandni vpliv preko objavljanja medijev, kar je sprožilo pritisk javnosti na rešitev krize. Ugrabitev EI Al 426 se je končala po 40 dneh pogajanj, z izpustitvijo vseh potnikov in članov posadke ter izpolnitvijo zahtev ugrabiteljev.

Uspeh PFPL pri ugrabitvi letala EI Al 426 je pomenila »signal« terorističnim skupinam, da se tako očetje izplača. Tako je bilo ob koncu šestdesetih in v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja opazen skokovit porast ugrabitev potniških letal, z enakim vzorcem: oboroženo zavzetje (ugrabitev) letala, preusmeritev leta na za ugrabitelje »varno« letališče ter izpolnitev politično motiviranih zahtev v zameno za izpustitev talcev (Arasly 2005, 77).

Arasly (2005) ugotavlja, da se je trend ugrabitev letal v osemdesetih letih prejšnjega stoletja umiril, predvsem zaradi:

- bistvenih izboljšav pri zagotavljanju varnosti letal, ki so otežile vnos orožja v kabino letala,
- vzpostavitve in uporabe učinkovitih protiterorističnih enot (reševanje talcev na letališču v Mogadišu),
- implementacijo in izvajanjem ukrepov proti nekaterim vodjem terorističnih organizacij,
- povečani stopnji ozaveščenosti ljudi in dojemanju ugrabitev letal kot terorističnega dejanja in ne kot boja za svobodo.

Crenshaw (1988, 62–63) navaja, da se je po vzpostavitvi koncepta obveznega pregledovanja potnikov in prtljage pred vstopom na letalo na letališčih v ZDA v letu 1972 število poizkusov ugrabitev letal drastično zmanjšalo. Uvajanje obveznega pregledovanja pa je bil za tiste čase zelo kontroverzen ukrep, deležen precej kritik na račun kršitev pravice do zasebnosti.

Po vzpostavitvi učinkovitejših sistemov nadzora in učinkovitih protiterorističnih enot se je uspešnost ugrabitev zmanjšala, s tem pa so izgubile vrednost medijske prepoznavnosti in občutka moči nad izsiljevano državo.

Hkrati z zmanjšanjem števila ugrabitev so te pridobile poleg političnega tudi gospodarski in psihološki pomen, saj so zaradi dobre medijske pokritosti, neposredno vplivale na potnike, ki so bistveno manj uporabljali določene letalske družbe in manj leteli v države, kjer je bilo ugrabitev več (Hoffman v Arasly 2005, 77).

Z ugrabitvami letal 11. 9. 2001 pa se je taktika ugrabiteljev ponovno spremenila, ugrabitelji niso postavljali zahtev in pogajanj ni bilo, saj so delovali kot samomorilni napadalci, ki so letala kot izstrelke vodili v druge cilje napada ter tako povzročili še več žrtev.

Kot odgovor na zmanjšano vrednost ugrabitev z namenom izsiljevanj in pogajanj teroristi manifestirajo svojo sposobnost premagovanja protiukrepov pri varovanju civilnega letalstva in so hkrati deležni za svoje delovanje potrebne medijske pozornosti z eksplozijami IEN na letalih med letom.

Williams (1997) prepoznava dva ključna faktorja, ki spodbujata teroriste k uničenju letala med letom oz. faktorja, zaradi katerih se jim tak napad zdi upravičen:

- visoka medijska odmevnost takega napada in
- vse večja »privlačnost« t. i. mehkih oz. civilnih tarč, ker so druge (več vredne) tarče napadov (vojaške in diplomatske) postale preveč zavarovane, letala pa so zaradi velikega števila ljudi na krovu in ranljivosti med letom videti kot idealne tarče napada.

Navkljub vse strožjim ukrepom pri varovanju civilnega letalstva pa teroristom še vedno uspe na krovu letala aktivirati IEN, kar zahteva še večjo angažiranost akterjev na mednarodnem – globalnem nivoju pri zajezitvi nevarnosti, ki jo IEN predstavljajo civilnemu letalstvu in s tem mednarodni varnosti.

Tako kot pri ugrabitvah tudi pri uporabi IEN na letalih ne gre vedno za dejanja terorizma, ampak so eksplozije lahko posledice običajno premoženjskih kaznivih dejanj. 9. 9. 1949 je prišlo do eksplozije na letalu DC-3 v kanadski provinci Quebec. Do eksplozije je prišlo 45 minut po vzletu letala, umrlo je vseh 23 potnikov na krovu. Ugotovljeno je bilo, da je storilec z namenom pridobitve zavarovalnine v prtljago svoje soproge namestil IEN, ki je bila sestavljena iz razstreliva, detonatorja, baterije in urnega mehanizma (Pepin in Peclet 1955).

6.2 Primeri napadov z IEN v civilnem letalstvu

Grožnja, ki jo IEN predstavljajo mednarodni, nacionalni in osebni varnosti, je zagotovo najbolj očitna na področju civilnega letalstva. Potniška in tovorna letala so med letom na potovalni višini zaradi tlaka v kabini izredno ranljiva z vidika nenadnega povečanja tlaka ali strukturnih poškodb na trupu, prav to pa lahko povzročijo tudi IEN z manjšo količino eksploziva. IEN z manjšo količino eksploziva zagotovo nikjer niso bolj nevarne in smrtonosne kot na krovu letala.

6.2.1 Eksplozija na krovu letala Air India 182 ter poizkus napada na Air India 301

23. 6. 1985, je prišlo do eksplozije IEN na krovu letala Air India, Boeing 747 »Kanishka«, VT-EFO, na letu 182 iz Montreala v Delhi s postankom v Londonu. Do eksplozije je prišlo nad Atlantikom, že v irskem zračnem prostoru, na višini 9400 m. Vseh 329 ljudi na letalu je umrlo. Do terorističnega napada 11. 9. 2001 v ZDA je bil napad z IEN na Air India 182 najbolj smrtonosen teroristični napad z udeležbo letala.

55 minut pred eksplozijo IEN na Air India 182 je prišlo do eksplozije IEN na tokijskem letališču Narita. IEN je bila v kovčku, ki je prispel na letu CP003 iz Vancouvra, letališki delavci pa so ga pretovarjali na letalo Air India 301. V eksploziji sta umrla dva letališka delavca, še štiri osebe so bile poškodovane.

Kanadska komisija za preiskavo eksplozije na letalu Air India 182 (Commission of Inquiry into the Investigation of the Bombing of Air India Flight 182) je šele 17. 6. 2010 (25 let po napadih) izdala končno poročilo o preiskavi.

S preiskavo obeh dejanj je bilo ugotovljeno, da je moški z indijskim naglasom najprej prek telefona rezerviral letalski vozovnici za:

- let iz Vancouvra preko Toronta, Montreala in Londona v Delhi in
- let iz Vancouvra preko Tokia na Tajsko

ter ju 20. 6. 1985 prevzel v prostorih kanadskega letalskega prevoznika v Vancouvru. Karti je plačal z gotovino. Obe karti sta bili enosmerni.

22. 6. 1985 je moški, katerega identiteta ni bila ugotovljena, na letališču v Vancouvru na podlagi letalske vozovnice oddal en kos prtljage, za let do Delhija. Letališka uslužbenka prtljage ni hotela potrditi do končne destinacije, ampak le do Toronta, saj potnik še ni imel potrjenega leta v Delhi. Po krajšem prepiru in zaradi drugih čakajočih potnikov je uslužbenka prtljago sprejela in jo potrdila do končne destinacije.

Kasneje istega dne je moški, katerega identiteta prav tako ni bila ugotovljena, na podlagi letalske vozovnice za let preko Tokia do Tajske oddal prtljago.

Oddana prtljaga je bila vkrcana na letali, čeprav se potnika na letali nista vkrcala (Kirpalai 1985).

Kot izhaja iz poročila, ki ga je izdala Commission of Inquiry into the Investigation of the Bombing of Air India Flight 182 (2010), je poleg opisanega k uspešnemu vnosu IEN v letali botrovala odsotnost vodnikov in službenih psov za iskanje eksploziva, okvara na rentgenskem sistemu za pregled oddane prtljage in uporaba neustreznih detektorjev eksploziva.

Ugotovljeno je bilo, da so bili za napade odgovorni člani sikhovske militantne skupine Babbar Khalsa. IEN, ki so ju uporabili pri napadih, sta bili sestavljeni iz gospodarskega razstreliva (dinamit), ure, baterije in detonatorja.

Razstrelivo in detonator so storilci kupili na črnem trgu, tri ure pa v tehnični trgovini Radio Shack. IEN so pred izvedbo napada tudi preizkusili. Storilci so opravili nakup sestavnih delov, sestavili tri IEN, eno preizkusili, nato pa dve vnesli na letali, čeprav jih je nadzorovala obveščevalna služba, kanadska policija (RCMP) pa je skorajda leto dni pred napadom dobila namig o nameravanem napadu na dve letali indijske letalske družbe. Ugotovljeno je bilo, da si obveščevalna služba in policija nista izmenjevali informacij oz. da je bil pretok informacij slab. Glede na ugotovitve preiskave je do eksplozije na tokijskem letališču Narita prišlo zaradi napačne nastavitve ure v IEN, saj storilci niso upoštevali, da na Japonskem niso prehajali na poletni čas (Commission of Inquiry into the Investigation of the Bombing of Air India Flight 182 2010).

6.2.2 Eksplozija na krovu letala Pan Am 103

Eksplozija na letalu Air India 182 je povzročila spremembe na področju varovanja civilnega letalstva. ZDA so zahtevale strožje ukrepe pri varovanju letov v ZDA. Te ukrepe so po letu 1986 izvajali tudi na letališčih Frankfurt in Heathrow. Ukrepi so zajemali tudi obvezen nadzor nad osebjem, ki letala oskrbuje na tleh, ter izločanje prtljage, ki ni bila povezana s potnikom na letalu (ne spremljana prtljaga). Letalska družba Pan Am je pričela na letališča nameščati lastno osebje, ki bi pregledovalo potnike in prtljago na svojih letih. Po letu 1987 je Zvezna uprava za civilno letalstvo (FAA) zahtevala, da vsi letalski prevozniki iz ZDA na krov sprejemajo le z rentgenskimi aparati pregledano prtljago in da se prtljaga mora ujemati s potniki na krovu letala.

Po uvajanju ukrepov so odgovorni za varnost pri letalski družbi Pan Am večkrat izrazili dvom o učinkovitosti rentgenov ter dvom o učinkovitosti osebja, ki z rentgenskimi aparati dela in da zanašanje zgolj na rentgene ni korak v pravo smer (President's commission on Aviation Security and Terrorism 1990).

Kljub strožjim ukrepom in prejetim opozorilo potek dogodkov pri napadu na letalo Pan Am 103 zelo spominja na potek dogodkov pri napadu na Air India 182.

5. 12. 1988 so na ambasadi ZDA v Helsinkih prejeli anonimen telefonski klic, v katerem jih je klicatelj opozoril, da bo v naslednjih dveh tednih ženska potnica vnesla IEN na krov Pan Amovega letala na letu iz Frankfurta v ZDA. Že pred opozorilom pa so ZDA imele podatke o IEN, nameščeni v Toshiba radiokasetofon, policija v Nemčiji je v vozilu pripadnika PLO našla delujočo IEN s sprožilcem, ki je deloval na spremembo zračnega tlaka (President's commission on Aviation Security and Terrorism 1990).

Preiskava napada je pokazala, da so na letališču v Frankfurtu varnostne preglede potnikov in prtljage izvajali varnostniki, ki so bili slabo ali sploh ne izurjeni za delo z rentgenskimi aparati, večina se je prepoznavne rentgenske slike naučila na delovnem mestu. Prtljaga, ki je bila naložena na letalo v Frankfurtu in je prispela iz drugih letališč, naj bi sicer bila pregledana, nihče pa ni preverjal, ali se prtljaga ujema s potniki. Letalo je s 128 potniki iz Frankfurta poletelo ob 16.54. Po pristanki na Heathrowu je bila vsa prtljaga brez pregleda pretovorjena na letalo Boeing 747, prtljaga potnikov, ki so se na novo vkrcali, pa je bila pregledna na enak način kot v Frankfurtu. Pred poletom so ugotovili, da se en potnik na letalo ni vkrcal, prtljage pa vseeno niso raztovorili. Potnika so kasneje našli, ugotovljeno je bilo, da je res zamudil let. Ob 18.25 je letalo z zamudo vzletelo, na krovu je bilo 243 potnikov in 16 članov posadke, ob 19.04 je strmoglavilo. V strmoglavljenju letala je umrlo še 11 prebivalcev škotskega kraja Lockerbie (President's commission on Aviation Security and Terrorism 1990).

Ugotovljeno je bilo, da je letalo strmoglavilo zaradi eksplozije IEN, ki je bila nameščena v radiokasetofonu, ki je bil v enem od kovčkov v prtljažnem prostoru. Preiskovalci niso mogli z gotovostjo potrditi, kje je bila IEN natovorjena v letalo.

Krivda za napad je bila pripisana Libiji, ki naj bi napad na Pan Am 103 izvedla kot povračilo za ameriško bombardiranje Tripolija in Bengazija leta 1986. Libija je Škotski leta 2001 izročila dva osumljenca (bivša pripadnika obveščevalne službe), ki naj bi napad izvedla (Chan 2015).

6.2.3 Poizkus aktiviranja IEN na krovu American Airlines 63

22. 12. 2001 se je Richard Colvin Reid kot potnik v Parizu vkrcal na letalo American Airlines 63, namenjeno v Miami. Ko se je letalo nad Atlantikom približevalo obali ZDA, je Reid skušal s prižiganjem vžigalne vrvce aktivirati IEN, skrito v čevlju. Pri tem ga je opazila stevardesa in na to opozorila potnike, ki so Reida obvladali. Letalo je pristalo v Boston, kjer je bil storilec prijet. Iz ugotovitev FBI izhaja, da je IEN, ki jo je na letalo v čevlju vnesel Reid, vsebovala plastificirano razstrelivo, v detonatorju nezakonito izdelano primarno razstrelivo TATP in vžigalno vrvico, preko katere bi storilec lahko aktiviral IEN. Količina razstreliva v IEN je bila zadostna, da bi ob eksploziji prišlo do poškodb letala, ki bi vodile do strmoglavljenja. Ugotovljeno je bilo, da je bil Reid povezan s teroristično skupino Al Kaida (Elias 2009, 83–84).

Reid je potoval z britanskim potnim listom, pri sebi je imel le manjši nahrbtnik, kupil je le enosmerno vozovnico (Fenton in Ball 2001)

Richard Reid je kasneje v zaporu obžaloval, da se na napad ni bolje pripravil in da uspešno aktiviranje IEN na letalo ter s tem umor 197 ljudi na krovu ni bilo del božjega načrta (Hodges 2015).

Wlash in drugi (2001) so za The Guardian poročali, da je britanska obveščevalna služba MI5 sicer spremljala Reida zaradi povezav z Al Kaido, a informacij o tem ni delila s policijo.

Na podlagi zbranih podatkov o poizkusu napada na letalo American Airlines 63 je jasno, da do uspešnega aktiviranja ni prišlo zgolj zaradi srečnega spleta naključij ter storilčevega nepoznavanja eksplozivnih snovi. Reidu je uspelo IEN prenesti preko vsek kontrolnih točk pariškega letališča, jo vnesti na letalo, pri aktiviranju pa je bil zaradi pomanjkljivega znanja neuspešen.

6.2.4 Poizkus aktiviranja IEN na krovu Northwest Airlines 253

Umar Farouk Abdulmutallab se je 25. 12. 2009 kot potnik na letališču v Amsterdamu vkrcal na letalo Northwest Airlines 253, s ciljem poleta v Detroitu. Abdulmutalleb je imel IEN nameščeno na spodnjicah. IEN je bila sestavljena iz nezakonito

proizvedenega primerne razstreliva TATP, sekundarnega razstreliva PETN in improvizirano izdelanega trenutnega kemičnega vžigalnika. Posebnost IEN, ki jo je uporabil Abdulmutaleb, je, da ni vsebovala kovinskih delov in je tako ni bilo moč odkriti zgolj z uporabo detektorjev kovin na letališčih. Pred začetkom pristajanja na letališču v Detroitu je Abdulmutaleb aktiviral IEN, a je zaradi površne izdelave sprožilca in primarnega razstreliva namesto do detonacije prišlo do vžiga razstreliva v IEN. Požar so pogasili potniki in kabinsko osebje na letalu, storilca so potniki obvladali in letalo je varno pristalo (FBI 2010 in BBC 2011).

Kot poročata BBC (2011) in Singh (2010), je oče Abdulmutalleba o sinovi radikalizaciji in možnosti »žrtvovanja za cilj« obvestil veleposlaništvo ZDA v Nigeriji in nigerijske oblasti. Navedeno kaže na podobnost primerov napadov na letala, saj je v predstavljenih primerih pred napadom obstajal podatek o možnosti napada, a ta ni bil uspešno deljen med obveščevalnimi službami in organi pregona.

Abdulmutaleb je pot z IEN začel 24. 12. 2009 v Nigeriji, kjer se je vkrkal na letalo nizozemske družbe KLM na let do Amsterdama, tam pa se je vkrkal na letalo Northwest Airlines 253. Za pot v ZDA je imel povratno vozovnico z datumom vrnitve 8. 1. 2010. Vozovnico je plačal z gotovino, na letalo se je vkrkal brez prtljage. Po prejetem svarilu so ZDA Abdulbutalleba sicer vpisale na seznam oseb, ki bi bile lahko povezane s terorizmom, ni pa bil uvrščen na seznam ljudi, ki jim ni dovoljeno z letali potovati v ZDA (Singh 2010).

6.2.5 Poizkus napada na letala z IEN, ki bi vsebovale tekoča razstreliva

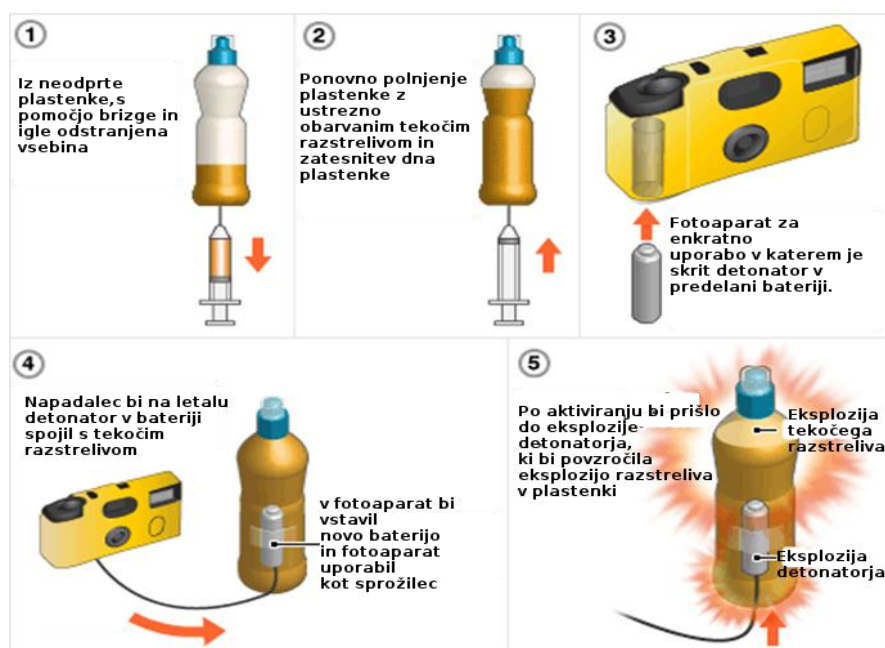
9. 8. 2006 je londonska policija ob podatkovni podpori MI5 prekinila izdelavo več IEN in načrtovanje vsaj sedmih samomorilnih napadov na letala, namenjena proti ZDA, v katerih bi storilci uporabili tekoče razstrelivo. Načrtovanje in izvedba napadov sta bila prekinjena dva tedna pred nameravano izvedbo (Robertson in drugi 2014).

15. 5. 2011 so nemški preiskovalci odkrili dokumente teroristične skupine Al Kaida, med katerimi so bili različni priročniki in tudi zapiski o izdelavi tekočega razstreliva (Robertson in drugi 2012).

Iz zapiskov o izdelavi tekočih razstreliv je razvidno, da so se storilci odločili za tihotapljenje vodikovega peroksida iz Pakistana v Veliko Britanijo, s preučevanjem varnostnih sistemov na letališčih pa so ugotovili, da bi na letališčih z opremo, ki je bila v uporabi v času nameravanega napada, varnostno osebje malo verjetno odkrilo tekoče razstrelivo. Iz zapiskov je razvidno tudi načrtovanje izdelave detonatorjev, ki bi sicer izgledali kot 1,5 V baterije. Storilci so ocenili, da bi bila predvidena količina – 500 ml tekočega razstreliva več kot dovolj za uničenje letala na potovalni višini. Storilci so za izvedbo napadov rekrutirali devet samomorilnih napadalcev, med katerimi je bila večina takih, ki zagotovo še niso na listah obveščevalnih služb (Robertson in drugi 2014).

Casciani (2008) za BBC News navaja, da so storilci nameravali z injekcijsko iglo izprazniti originalno zaprte plastenke, nato v plastenke vbrizgati dovolj koncentriran vodikov peroksid, ki bi mu primešali barvila, za izgled enak originalni tekočini. Tako pripravljena mešanica vodikovega peroksida in barvila je razstrelivo, ki za aktiviranje potrebuje detonator; ta bi bil v eni od baterij v fotoaparatu za enkratno uporabo. Kot sprožilec IEN bi storilci uporabili fotoaparati. Skica priprave IEN in idejna zasnova napada sta prikazani na sliki 6.1.

Slika 6.1: IEN s tekočim razstrelivom

Vir: Casciani (2008)

6.2.6 IEN v tiskalnikih, na krovu tovornih letal

29. 10. 2010 so bombni tehniki deaktivirali dve IEN, ki sta bili s tovornimi letali poslani iz Jemna v ZDA. Ena od IEN je bila deaktivirana na letališču East Midlands v Angliji, druga pa v Dubaju. Razstrelivo PETN, uporabljeno v deaktiviranih IEN, kaže na podobnost z razstrelivom, uporabljenim v IEN na letu Northwest Airlines 253, tudi izvor razstreliva naj bi bil v Jemnu, zato vse tri IEN preiskovalci povezujejo z Jemensko celico Al Kaide (Stewart 2010).

Obe IEN sta bili odkriti po obvestilu Savdske Arabije. IEN sta vsebovali po približno 300 g razstreliva (kar je zadostna količina razstreliva za uničenje letala na potovalni višini), nameščeni sta bili v tiskalnika, kot prožilec je bil v obeh primerih uporabljen mobilni telefon, razstrelivo je bilo nameščeno v toner. Naslovnik obeh paketov z IEN je bila sinagoga v Chicagu (Dodd in drugi 2010).

Kot za The Guardian poročajo Dodd in drugi (2010), naj bil do eksplozije obeh IEN prišlo, ko bi letali dosegli vzhodno obalo ZDA.

Obvestilo o IEN na krovu letal, ki so ga posredovali iz Savdske Arabije, je bilo zelo konkretno, z opisom paketa in sestavi IEN. Mobilna telefona, uporabljena v IEN, nista vsebovala SIM-kartic, delovala naj bi kot časovni sprožilec (Dodd in drugi 2010).

IENT, nameščeni v tiskalnikih, kažejo na spremembo taktike Al Kaide pri izvajanju napadov na letala, saj je bil to prvi primer, da IEN na krov letala ni vnesel samomorilni napadalec, temveč sta bili skriti v tovoru. Način izdelave ter dejstvo, da sta bili IEN natovorjeni v letali, kaže na dobro pripravo storilcev, saj sta bili IEN nameščeni tako, da ju z običajnim rentgenskim pregledom prtljage ni bilo mogoče odkriti oz. je bila možnost odkritja povezana predvsem z izurjenostjo operaterja, ki je rentgenski aparat upravljal ter izvajal pregled (Dodd in drugi 2010 in Stewart 2010).

Sam princip delovanja IEN z uporabo mobilnega telefona v funkciji budilke (timer) kot sprožilca je pogosto uporabljen in preizkušen. Mobilni telefon kot časovni sprožilec, so uporabili tudi napadalci v napadih na vlake v Madridu, 11.3.2004 (DHS).

6.2.7 Analiza predstavljenih napadov

Na podlagi opisanih primerov napadov z IEN na letala bom opravil analizo predstavljenih primerov, pri čemer bom izhajal iz uspešnosti napada na dveh nivojih (uspešen vnos IEN na letalo in eksplozija IEN oz. zrušitev letala), opravil bom primerjavo storilcev (skupine ali posamezniki), pri čemer ne bom upošteval ozadja napada, ampak le izvedbo, kraj postavitve IEN (kabina ali tovorni prostor) in pripravo na napada oz. preizkus IEN pred napadom (na podlagi znanih podatkov).

Tabela 6.1: Analiza predstavljenih primerov napadov z IEN na letala

Napad	IENT vnesena drugo letalo	IENT vnesena na ciljno letalo	Zrušitev letala zaradi eksplozije	Storilec	Kraj postavitve IENT	Preizkus IENT pred napadom
Air India 182	DA	DA	DA	skupina	tovor	DA
Air India 103	DA	NE	NE	skupina	tovor	DA
Pan Am 103	DA	DA	DA	skupina oz. država	tovor	ni podatka
American Airlines 63	NE	DA	NE - IEN aktivirana	posameznik	kabina	NE
North West Airlines 235	DA	DA	NE – IEN aktivirana	posameznik	kabina	NE
IENT v tiskalnikih	NE	DA	NE	skupina	tovor	DA Madrid
Tekoča razstreliva	NE	NE	NE	skupina	kabina	ni podatka

Vir: Predstavljeni primeri napadov

Iz v tabeli 6.1 je iz predstavljenih podatkov razvidno, da so napadi, ki jih izvedejo skupine oz države, uspešnejši in bolj dovršeni kot napadi posameznikov, ki sami izdelajo in nato uporabijo IEN (kot npr. v primeru napada Pan Am 103). Razen primer poizkusa napadov s tekočimi razstrelivi, ki so ga obveščevalne službe in policija prekinili že v pripravljalni fazi, so vsi predstavljeni napadi uspeli do te mere, da so bile IEN vnesene in le splet srečnih naključij je botroval temu, da eksplozije IEN niso zrušile letal. Na podlagi opisanega je zanimivo tudi dejstvo, da so obveščevalne službe v primeru vseh napadov razen napada na American Airlines 63 imele podatke o nameravanih napadih oz. o storilcih, povsem pa so uspele preprečiti le napade s tekočimi razstrelivi.

V obeh primerih, ko sta napad skušala izvesti posameznika, sta se odločila za IEN na telesu oz. za samomorilni napad. Pri vkrcanju IEN v letala so se v predstavljenih primerih storilci pogosteje odločili za vkrcanje na drug – povezovalni let in nato (običajno brez dodate kontrole) na let, ki je bil cilj napada.

6.3 ICAO in ukrepi za zagotavljanje varnosti civilnega letalstva

Ukrepi, ki jih bom predstavil v nadaljevanju, spadajo med ukrepe na operativnem nivoju, a se uporabljajo pri varovanju civilnega letalstva.

Mednarodna organizacija civilnega letalstva (International Civil Aviation Organization – ICAO) je bila ustanovljena 4. 4. 1947 na podlagi Konvencije o mednarodnem civilnem letalstvu (Convention on International Civil Aviation oz. Čikaška konvencija), ki jo je podpisalo 52 držav, do 5. 3. 1947 pa jo je 26 držav tudi ratificiralo. ICAO je od oktobra 1947 specializirana agencija Združenih narodov, neposredno vezana na Ekonomsko socialni svet (ECOSOC). Konvencija o mednarodnem civilnem letalstvu opredeljuje ICAO preko naslednjih namer:

- ker razvoj mednarodnega civilnega letalstva lahko pripomore h krepitvi in k ohranjanju prijateljstva in razumevanja med narodi in ljudmi na svetu, zloraba civilnega letalstva pa lahko postane grožnja splošni varnosti in
- ker se želimo izogniti napetostim med narodi in spodbujati sodelovanje med narodi, na katerem sloni svetovni mir,
- zato se države podpisnice zavezujejo k spoštovanju določenih načel in dogovorov, da se mednarodno civilno letalstvo lahko razvija na miren in urejen način in da se mednarodni zračni transport vzpostavi na načelu enakih možnosti in upravlja zanesljivo ter gospodarno (ICAO).

Na podlagi Čikaške konvencije ter na podlagi groženj civilnemu letalstvu zaradi terorizma je svet ICAO 1947 izdal Prilogo 17 (Annex 17) k Čikaški konvenciji, namen katere je omejevati in preprečevati dejanja nezakonitega vmešavanja v civilnem letalstvu. Priloga 17 se ves čas dopolnjuje skladno z varnostnimi izzivi. Pred letom

1985 so bile dopolnitve vezane predvsem na ugrabitve letal. Leta 1989 določi standarde za ujemanje potnikov in prtljage, obravnava zapuščene predmete na letalu. Kot odgovor na napade 11. 9. 2001 uvaja ukrepe pri medsebojni izmenjavi informacij, kakovosti nadzora kontroli dostopa na varovana območja, varovanju vrat v kapitanovo kabino in varnostnem osebju na letalih. Priloga 17 se je 2014 dopolnila štirinajstič (ICAO).

Dejanja nezakonitega vmešavanja, kot so opredeljena v Čikaški konvenciji in Prilogi 17 (ICAO):

- nezakonita ugrabitev letala med letom,
- nezakonita ugrabitev letala na tleh,
- jemanje talcev na krovu letala ali na letališčih,
- nasilno zavzetje letala, letališča ali območja, namenjenega zračnemu prometu,
- vnos orožja, nevarnih naprav ali nevarnih snovi na krovu letala ali na letališče s kriminalnim namenom,
- oddajanje napačnih informacij, s katerimi bi ogrozili varnost letala med letom ali na tleh ter potnikov, posadke, osebja za oskrbo letala na tleh ali območju objekta za civilno letalstvo.

Poleg Čikaške konvencije in Priloge 17 so varnosti civilnega letalstva namenjeni še vsaj naslednji pravni akti:

- Tokijska konvencija iz leta 1963 določa, da ima država, kjer je letalo registrirano, jurisdikcijo nad kaznivimi dejanji, storjenimi med letom. Določa tudi pravice in dolžnosti kapitana letala v primeru dejanj, ki ogrožajo varnost na krovu letala. V primeru ugrabitve so se države podpisnice obvezale, da bodo letalu in potnikom omogočile čim hitrejšo nadaljevanje poti, samega pristanka ugrabljenega letala pa ne bodo obravnavale kot prekršek.
- Haška konvencija iz leta 1970, ki obravnava problematiko izročitve in sojenja storilcem ugrabitev letal. Država, kjer se nahaja storilec, mora letega izročiti državi, kjer je letalo registrirano. Vse države podpisnice morajo ugrabitev označiti kot kaznivo dejanje in predpisati stroge kazni za storilce.

- Montrealska konvencija iz leta 1971 in dopolnilni protokol iz leta 1988, razširja principe Haške konvencije še na druga kazniva dejanja, storjena na krovu, ki bi kakorkoli lahko ogrozila varnost letala. Protokol iz leta 1988 pa doda še kazniva dejanja, storjena na letališčih, blagajnah za prodajo letalskih kart in dejanja naperjena proti osebam, ki tam delajo. Države podpisnice so se zavezale, da bodo uvedle vse praktične ukrepe, da se prepreči izvršitev teh dejanj, kar je zaradi različnih interpretacij in finančnih zmožnosti, privedlo do neenakomerne implementacije te konvencije.
- Konvencija o označevanju plastičnih razstreliv zaradi lažjega odkrivanja oz. MEX konvencija, podpisana v Montrealu 1991, katere namen je kontrola in omejitev proizvodnje neoznačenih ter težje prepoznavnih plastičnih razstreliv, z dodajanjem snovi, ki poenostavljajo detekcijo (ICAO in Mukash 2012).

Iz opisanega je jasno, da ukrepi na mednarodni ravni temeljijo predvsem na že storjenih dejanjih. Priloga 17 se običajno dopolnjuje, ko pride do napada oz. dogodka, ki ogroža varnost, za katerega se izkaže, da odstopa od že storjenih dejanj in presega že uveljavljene varnostne standarde. Mnogokrat do uvajanja novih varnostnih standardov pride precej pozno (uveljavljanje koncepta ujemanja potnikov in prtljage, uvajanje okrepljenih vrat pilotske kabine). Tudi ostali dokumenti na nivoju ICAO so posledica že storjenih dejanj (napadov na letališča, predstavništva letalskih družb, ugrabitve letal ipd.). MEX konvencija npr. je bila uveljavljena šele po napadu na letalo Pan Am 103, čeprav so bila plastična razstreliva v napadih na letala uporabljena že pred tem.

ICAO pri varovanju civilnega letalstva in s tem tudi preprečevanju vnosa IEN na letala in varovane dele letališč v svojih dokumentih postavlja minimalne varnostne standarde, ki jih morajo izpolnjevati vse države članice. Poleg multilateralnih pogodb, ICAO spodbuja tudi bilateralne dogovore med državami članicami (Stockmann in Massling 2007, 2). Primer takega dvostranskega dogovora je bil dogovor med vladama Indije in velike Britanije ter Indije in Kanade po napadu na letali Air India 182 in 301 (ICAO).

Evropska konferenca za civilno letalstvo (ECAC) z dokumentom 30 (ECAC Doc.30) ureja varovanje civilnega letalstva skladno s Prilogo 17, hkrati pa uvaja še strožje ukrepe. ECAC Doc. 30 pokriva vsebine, vezane izključno na varovanje civilnega letalstva v Evropi, dokument ni javno objavljen. ECAC izdaja državam članicam priporočila, ki niso zavezujoča (Stockmann in Massling 2007, 3).

Pri uveljavitvi konvencij je glavna težava v tem, da jih države morajo prenesti v svoj pravni red (ratificirati) in jih nato tudi spoštovati.

6.4 Ukrepi, ki jih za preprečevanje vnosa IEN v letala izvajamo v EU

Po terorističnih napadih v ZDA 9. 11. 2001 je bila na nivoju EU sprejeta Uredba evropskega sveta in parlamenta 2320/2002, katere cilj je bil zapreti varnostne vrzeli ter vzpostaviti enotna pravila s področja varovanja civilnega letalstva pred dejanji nezakonitega vmešavanja v širši skupnosti držav. V nasprotju z dokumenti ICAO in ECAC je Uredba 2320/2002 predpisala konkretne ukrepe, ki jih je bilo v EU treba upoštevati. Med pomembnejše ukrepe, ki so bili uvedeni z Uredbo 2320/2002, sodi dosledno ločevanje potnikov (prihodi in odhodi) in s tem povezana varovana (sterilna) območja letališča. Države članice EU so morale predstaviti nacionalne varnostne programe s področja varovanja civilnega letalstva, vzpostaviti ustrezne programe izobraževanja zaposlenih v civilnem letalstvu ter ustanoviti pristojne službe oz. agencije, ki nadzorujejo izvajanje določil uredbe, varnostnih programov ter izvedbe usposabljanj. Posebna pozornost je bila namenjena tudi varnostnim ukrepom pri letih, ki prihajajo iz tretjih držav. Dodatki k uredbi so izredno podrobno urejali posamezna področja, vsebina dodatkov pa širši javnosti ni bila dostopna (Stockmann in Massling 2007, 3).

Preko Uredbe (ES) 2320/2002 so se na letališčih v EU uveljavila pravila za:

- **Varovana območja letališča** oz. območja letališča, kamor je vstop omejen in nadzorovan. Ta območja zajemajo območja letališča namenjena potnikom na odhodnih letih (od varnostne kontrolne točke do letala),

območja, kjer je oddana prtljaga, skladišča tovora, pošte ter območja podpornih služb na letališču (urejanje in čiščenje piste, catering ipd.)

- **Prepovedane predmete** – kot prepovedan predmet je poimenovan predmet, ki ga ni dovoljeno vnesti v varovana območja letališča in s tem tudi na letalo. Letališča morajo potnike obvestiti, katerih predmetov ni dovoljeno vnašati v varovana območja letališča in katerih predmetov ne smejo imeti v oddani prtljagi. Seznam prepovedanih predmetov zajema predmete, ki bi na kakršen koli način lahko omogočili dejanja nezakonitega vmešavanja v civilnem letalstvu (orožje, eksplozivi, vnetljive snovi, korozivne snovi, predmeti, ki so podobni orožju).
- **Potnike** – vsak potnik mora biti podvržen kontroli in varnostnemu pregledu, ko vstopa v varovan del letališča. S tem pregledom se zagotavlja, da v varovanem delu letališča ni prepovedanih predmetov. Hkrati mora upravljalec letališča zagotavljati ločenost potnikov, ki so pregledani, in tistih, ki še niso bili podvrženi pregledu (sterilnost potnikov).
- **Oddano prtljago** – vsa oddana prtljaga mora biti varnostno pregledana in ustrezno zavarovana. V vsakem trenutku mora biti mogoče ugotoviti povezavo med kosom oddane prtljage in potnikom na letališču. Dostop do oddane prtljage sme biti omogočen le osebam s posebnim dovoljenjem.
- **Ujemanje potnika in prtljage** – oddana prtljage sme biti natovorjena na letalo le, če je na letalu tudi lastnik (potnik). Koncept temelji na predpostavki, da napadalec ne bo tvegala svojega življenja (ne upošteva samomorilcev).
- **Ročne prtljage** – vsa prtljaga, ki jo potniki vnašajo v varovane dele letališča in posledično v kabino letala mora biti varnostno pregledana in ne sme vsebovati prepovedanih predmetov.
- **Zaposlene oz. osebje** – vsi zaposleni na letališču, ki smejo vstopati v varovane dele letališča, morajo biti podvrženi varnostnemu preverjanju vsaj na vsakih 5 let, udeleževati se morajo predpisanih programov izobraževanja, na katerih se seznanijo tudi z odzivom na grožnje. Ves čas dela morajo na vidnem mestu nositi identifikacijske kartice s sliko, in označeno veljavnostjo. Tako kot potniki so tudi zaposleni in kabinsko osebje letal ob vsakem vstopu na varovano območje podvrženi varnostnemu pregledu.

- **Inšpekcijski nadzor**, ki ga nad državami članicami in letališči izvaja inšpekcija Evropske komisije. Države članice pa z vzpostavitvijo lastnega inšpekcijskega organa nadzirajo delo letališč in osebja.
- **Tovor, pošto in oskrbo letal** – s tovorom rokuje samo usposobljeno in za to pooblaščen osebje. Ves tovor mora biti varnostno pregledan, enako velja tudi za pošto. Varnosti kontroli in varnostnemu preverjanju so podvržene tudi osebe, ki oskrbujejo in čistijo letala.
- **Letala** – letala morajo biti varnostno pregledana po vsakem servisnem posegu oz. vrnitvi letala na varovano območje letališča, pregled letal mora biti izvršen tudi med tranzitnim postankom (ko se izkrcajo potniki) ter po opravljeni oskrbi letala (čiščenje, dovoz hrane ipd.). Po opravljenem pregledu morajo letala ostati varovana (Uredba (ES) 2320/2002 in Stockmann in Massling 2007).

Z Uredbo (ES) 2320/2002 je bilo na območju EU uvedenih kar nekaj konceptov, ki so bili namenjeni preprečevanju dejanj nezakonitega vmešavanja, kakršna so bila storjena v preteklosti.

Vsi ukrepi se neposredno navezujejo tudi na preprečevanje vnosa IEN v varovano območje letališča oz. na letalo. Tako so ukrepi obveznega pregleda prtljage, pregleda letala, usposabljanja zaposlenih, neposredno vezana ne le na napade 11. 9. 2001, temveč tudi na v tem delu že predstavljene napade na Air India 182 in Pan Am 103 pa tudi American Airlines 63.

6.4.1 Preprečevanje vnosa prepovedanih predmetov v letalo na podlagi Uredbe (ES) 2320/2002

Pomemben koncept pri pregledovanju potnikov in prtljage, uveden z Uredbo (ES) 2320/2002, je pregledovanje vseh potnikov in vse prtljage oz. tovara z eno od predpisanih metod, kar odpravlja kar nekaj pomanjkljivosti, zaznanih v napadih npr. na Air India 182 ali Pan Am 103.

Z vidika preprečevanja vnosa IEN v varovano območje letališča ali na letalo igra pomembno vlogo ustrezni definiranje prepovedanih predmetov. V dodatku k Uredbi (ES) 2320/2002 so bile kot prepovedane označene naslednje skupine predmetov:

- strelno orožje,
- noži in orodja za rezanje,
- kiji,
- eksplozivni/strelivo/vnetljive tekočine/jedke snovi,
- sredstva za onemogočanje ali onesposobitev,
- drugi predmeti, ki lahko služijo kot orožje,
- kakršni koli predmeti, ki vzbudijo utemeljen sum, da jih je mogoče uporabiti pod pretvezo, da gre za smrtonosno orožje,
- predmeti in sredstva za kemični/biološki napad.

Seznam predmetov, predstavljen v dodatku k Uredbi (ES) 2320/2002, je bil izredno široko zastavljen prav z namenom, vključitve čim večjega števila predmetov, ki bi jih varnostno osebe ob izvajanju kontrole izločalo in s tem preprečevalo dejanja nezakonitega vmešavanja v civilnem letalstvu.

Potniki

Za odkrivanje prepovedanih predmetov pri potnikih so bili v točki 4.1. Uredbe (ES) 2320/2002 predvideni naslednji postopki:

- a) ročni pregled ali
- b) pregled s prehodnim detektorjem kovin, skozi katerega potnik vstopi na varnostno območje omejenega gibanja. Ob uporabi takšnega detektorja kovin se opravlja tudi stalne naključne preglede pregledovanih potnikov. Ročno se pregleda vse potnike, pri katerih se ob prehodu skozi prehodni detektor sproži alarm, redni naključni pregledi pa se opravljajo tudi pri potnikih, pri katerih se ob prehodu skozi detektor alarm ni sprožil, in če
 - se alarm sproži, se potnika povabi na ponovni pregled s prehodnim detektorjem kovin; ali
 - se ga pregleda ročno, pri tem pa se lahko uporabi ročni detektor kovin.

Z uvedenimi postopki pregleda je bil pravzaprav uveden standard pregledovanja ljudi na katerem koli »kontrolnem mestu« in standardi za pregled potnikov, ki jih je uvedla Uredba (ES) 2320/2002. Uporabljajo se tudi na drugih področjih varovanja, ne le v civilnem letalstvu.

Koncept pregledovanja potnikov s predvidenimi postopki je temeljil na uporabi enostavnih tehničnih sredstev, ob močnem poudarku na ročnem pregledu, ki še danes velja za najzanesljivejšega, saj tehnična sredstva očitno še dolgo ne bodo zmožna v popolnosti nadomestiti človeka. Med tehničnimi sredstvi, ki so bila predvidena v uporabi so le prehodni detektorji kovin (kovino-detektorska vrata) in ročni detektorji kovin, ki pa so predvideni le kot dopolnilno sredstvo in se jih samostojno ne uporablja, saj zgolj uporaba ročnega detektorja kovin pri pregledu potnika ne omogoča zadovoljivega pregleda. Na tem mestu je vidna največja razlika pri pregledovanju oseb na letališčih ter ostalih kontrolnih mestih, kot so sodišča, ministrstva ipd., saj marsikje varnostniki uporabljajo zgolj ročne detektorje kovin.

Glede na to, da prehodni detektorji kovin kot alternativna metoda pregleda omogočajo le odkrivanje kovinskih predmetov, pri katerih je vsebnost kovin nad nastavljeno mejo, med prepovedanimi predmeti pa so tudi predmeti, ki niso kovinski, je rešitev v obliki obveznih naključnih dodatnih pregledov zelo dobra in ne nazadnje omogoča odkrivanje IEN v oblačilih in na telesu potnika.

Ob upoštevanju opisanih metod pregleda potnikov in njihovega doslednega izvajanja uvajanje dodatnih metod pregledovanja niti ne bi bilo smiselno.

Ročna prtljaga

Uredba (ES) 2320/2010 nadalje v točki 4.3 prepisuje načine za pregled ročne prtljage (prtljage, ki jo potniki nosijo s seboj in jo vnesejo v kabino letala):

- a) popoln ročni pregled vsebine vsakega kosa prtljage, pri čemer se pri vsakem kosu prtljage poišče sumljive znake, kot je neskladna teža itd.; ali
- b) pregled s klasičnim rentgenskim aparatom in rednimi ročnimi pregledi naključno izbranih kosov prtljage, pri tem pa odstotek tako pregledanih kosov prtljage, vključno s tistimi, ki vzbudijo sum operaterja, ni manjši od 10 %; ali

- c) pregled z rentgenskim aparatom z visoko ločljivostjo, z vgrajenim in aktivnim programom TIP. Samo tisti kosi prtljage, ki vzbudijo sum operaterja, se pregledajo ročno, pri čemer se lahko pregled dopolni z napravo za zaznavanje sledi eksplozivov.

Tudi pri pregledu ročne prtljage so avtorji uredbe izhajali iz opreme, ki je na voljo, zadovoljiv pregled pa je mogoče opraviti bodisi ročno ali ročno v kombinaciji z običajnim rentgenskim aparatom. Kmalu po uvedbi uredbe so klasične rentgenske aparate zamenjali rentgenski aparati z izboljšano sliko (v uredbi imenovani aparati z visoko ločljivostjo), ki so omogočali tudi program TIP (prikazovanje naključnih slik prepovedanih predmetov iz knjižnice rentgenskega aparata), kar naj bi povečevalo pozornost operaterjev, a se je kasneje izkazalo, da gre za izredno moteč dodatek, ki ima nasproten učinek. Kot dopolnilo pregledu so se smeli uporabljati tudi detektorji sledi eksplozivov.

Oddana prtljaga

Uredba oddano prtljago (prtljaga, ki gre v prtljažni prostor letala) deli na spremljano in ne spremljano (potnika ni na krovu), pri čemer so postopki pri ne spremljani oddani prtljagi še strožji. Prav IEN v oddani prtljagi sta povzročili eksploziji na Air India 182 in Pan Am 103.

Na podlagi Uredbe (ES) 2320/2002 se pregled oddane prtljage opravi po naslednjih postopkih:

- a) ročna preiskava ali
- b) pregled s klasičnim rentgenskim aparatom, ob tem pa se vsaj 10 % tako pregledane prtljage še:
 - pregleda ročno ali
 - pregleda z EDS ali EDDS ali PEDS ali
 - s klasičnim rentgenskim aparatom, pri čemer isti operater vsak kos prtljage pregleda z dveh različnih kotov na istem kontrolnem mestu ali
- c) pregled s klasičnim rentgenskim aparatom z vgrajenim in aktivnim programom TIP ali
- d) z EDS ali EDDS ali

- e) s PEDS ali
- f) z napravo za zaznavanje sledi eksplozivov pri odprtih kosih prtljage.

Kot pri pregledu potnikov in ročne prtljage je tudi pri pregledu oddane prtljage zadostoval temeljit ročni pregled. Uredba je dovoljevala tudi pregled s klasičnimi rentgenskimi aparati in pa dopolnjenimi rentgenskimi sistemi, ki so omogočali še (EDS – zaznavanje eksplozivov, EDDS – zaznavanje eksplozivnih naprav in PEDS – zaznavanje primarnih razstreliv) ter uporabo naprav za zaznavanje sledi eksplozivov pri odprtih kosih prtljage. Iz opisanega je povsem jasno, da je bila glavna skrb avtorjev uredbe zaznavanje IEN v oddani prtljagi.

Dopolnitve uredbe

Ukrepi, ki jih je predpisala Uredba (ES) 2320/2002, pa niso zadostovali za morebitno preprečitev vnosa tekočih razstreliv v kabino letala, zato je bila 6. 11. 2006 uredba dopolnjena, v letu 2008 pa je bila kot nadomestilo Uredbi (ES) 2320/2002 sprejeta nova, trenutno še veljavna Uredba (ES) 300/2008, na podlagi katere so bila postavljena dopolnjena pravila.

Vendar tudi ukrepi iz dopolnjene uredbe ne zagotavljajo 100 % varnosti. Primer vkrcanja IEN v kabino letala Northwest Airlines 253 v Parizu je pokazal na pomanjkljivosti pri pregledu potnikov, čeprav je sam koncept pregleda potnikov varnostnemu osebju, tako v novi kot v stari uredbi nalagal zadovoljiv pregled potnikov, s katerim se v največji možni meri prepreči vnos prepovedanih predmetov (z uporabo rentgenski aparatov in ročnega pregleda za pregled ročne prtljage, pregleda potnikov s kovino-detektorskimi vrati in ročnim pregledom ob 10 % obveznim ročnim pregledom potnikov, ki ne prožijo signala na kovino-detektorskih vratih (Uredba (ES) 2320/2002)), je sistem v Parizu zatajil.

Trenuten sistem preprečevanja vnosa IEN v varovane dele letališč in na letala v EU temelji na Uredbi (ES) 300/2008 Evropskega parlamenta in sveta, o skupnih pravilih na področju varovanja civilnega letalstva ter na Izvedbeni uredbi komisije (EU) 2015/1998, o določitvi podrobnih ukrepov za izvajanje skupnih osnovnih standardov za varovanje letalstva.

Kot posledica vnosa IEN v kabino letala v Parizu je bila Uredba (ES) 300/2008, dopolnjena tako, da je bilo med oblike pregleda potnikov dodana še možnost pregleda z varnostnimi skenerji, zaradi poizkusa napadov s tekočimi razstrelivi je bila dodana uporaba detekcijske opreme za tekoče eksplozive, medtem ko je za preprečevanje vnosa IEN oz. eksplozivov v varovane dele letališč in letala na letališčih treba uporabljati tudi opremo za zaznavanje sledi eksplozivov.

6.4.2 Trenutno veljavna ureditev

Za primerjavo ukrepov, ki se z namenom preprečevanja vnosa IEN in drugih prepovedanih predmetov v varovana območja letališč in na letala trenutno izvajajo v EU, podajam še postopke, predpisane na podlagi Uredbe (ES) 300/2008 v Izvedbeni uredbi komisije (EU) 2015/1998.

Pregled potnikov ter pri potnikih in v ročni prtljagi prepovedani predmeti

Z uvajanjem novih skupnih osnovnih standardov za varovanje civilnega letalstva v EU se je dopolnjeval tudi seznam prepovedanih predmetov. Prepovedani predmeti so razdeljeni na tiste, ki se jih ne sme vnašati v varovano območje letališča ali v kabino letala, ter na tiste, ki se jih ne sme vnašati v letalo v oddani prtljagi. Seznam prepovedanih predmetov, ki jih potniki ne smejo vnesti v varovano območje letala ali na letalo na podlagi Dodatka 4-C k Izvedbeni uredbi komisije (EU) 2015/1998 vsebuje naslednje skupine predmetov:

- strelno orožje in druge naprave, s katerimi se sprožajo izstrelki
- naprave za omamljanje,
- predmete z ostro konico ali ostrim robom,
- delavsko orodje,
- topi predmeti,
- eksplozivi in zažigalne snovi in naprave.

Seznam predmetov je z izjemo uporabe drugačnih izrazov enak predhodnemu in vsebuje skupine predmetov, ki bi lahko pomenile grožnjo letalu, posadki in potnikom med letom.

Spremenjena so določila za pregled potnikov (in drugih oseb). Tako je v točki 4.1. Izvedbene uredbe komisije (EU) 2015/1998 podana zahteva, da potniki pred začetkom varnostnega pregleda odložijo plašče in suknjiče, ki se pregledajo kot ročna prtljaga. Pregledovalec lahko od potnika zahteva, da po potrebi nadalje odloži oblačila. Določba je pravzaprav formaliziranje že prej izvajanega ukrepa.

Podana zahteva se zdi povsem smiselna, saj olajša delo pregledovalcu, hkrati podaja jasno zahtevo za temeljit pregled vseh vrhnjih oblačil in obenem pohitri pregled oseb, saj se pregledovalcem ni treba ukvarjati z vrhnjimi oblačili.

Izvedbena uredba uvaja nov koncept pregledovanja potnikov, pri čemer je podana zahteva, da se potnika pregleda z eno od naslednjih metod:

- ročni pregled, ki se mora izvesti tako, da se z njim ustrezno zagotovi, da oseba ne nosi prepovedanih predmetov,
- prehodni detektor kovin, pri katerem je treba ugotoviti vzrok sproženega alarma,
- varnosti skenerji, ki ne uporabljajo ionizirajočega sevanja, se uporabljajo izključno z izpolnjevanjem predpisanih minimalnih pogojev,
- kombinacije naprav za zaznavanje sledi eksplozivov in detektorjev kovin za ročno uporabo, se uporablja le, če pregledovalec oceni, da je ročni pregled določenega dela osebe neučinkovit ali nezaželen (mavec, sikhovski turban),
- psi za odkrivanje eksploziva, se smejo uporabljati le kot dopolnilno sredstvo pregleda,
- naprave za zaznavanje sledi eksplozivov se smejo uporabljati le kot dopolnilno sredstvo pregleda.

V točki 4.1.1.5 je ohranjeno določilo, da se smejo ročni detektorji kovin uporabljati le kot dopolnilno sredstvo pregleda in ne nadomeščajo ročnega pregleda.

Že iz samega opisa metod je razvidna izredna nepreglednost katera metoda je lahko uporabljena primarno in katera samostojno, obenem pa je samemu naboru metod dodana še določba: »Kadar pregledovalec ne more ugotoviti, ali potnik nosi prepovedane predmete ali ne, se potniku zavrne dostop na varnostna območja omejenega gibanja ali se ga znova pregleda, dokler pregledovalec ni zadovoljen z izidom.«

Iz opisanega izhaja, da je z izvedbeno uredbo praktično celotno breme varnosti preloženo na izvajalca – pregledovalca (varnostnika).

Pregled ročne prtljage

Na podlagi Izvedbene uredbe komisije (EU) 2015/1998 se način pregleda ročne prtljage ni bistveno spremenil. Dopolnilni metodi pregleda so dodane naprave za zaznavanje sledi eksplozivov in psi za odkrivanje eksplozivov. Kot temeljna metoda pa ostajata ročni pregled in pregled z rentgenskimi sistemi, pri čemer so posebej dovoljeni tudi novejši rentgenski sistemi z zmožnostjo odkrivanja eksplozivov (EDS).

Povsem jasno je izpostavljena tudi zahteva, da se pred pričetkom pregleda iz ročne prtljage izločijo računalniki in večje električne naprave, ki se pregledajo ločeno.

Posebna pozornost je v Izvedbeni uredbi komisije (EU) 2015/1998, namenjena tekočinam, ki jih je treba pred začetkom pregleda izločiti iz ročne prtljage in pregledati na po posebej predpisanem postopku s sistemi za odkrivanje tekočih eksplozivov.

Pregled oddane prtljage in seznam prepovedanih predmetov v oddani prtljagi

Najmanj sprememb in novosti Izvedbena uredba komisije (EU) 2015/1998 prinaša na področju oddane prtljage in v oddani prtljagi prepovedanih predmetov, ki vključujejo zgolj eksplozive ter zažigalne snovi in naprave. Med metode pregleda so enako kot pri pregledu ročne prtljage dodane naprave za zaznavanje sledi eksplozivov in psi za odkrivanje eksplozivov.

Analiza novosti, ki jih prinaša Izvedbena uredba komisije (EU) 2015/1998, o določitvi podrobnih ukrepov za izvajanje skupnih osnovnih standardov za varovanje letalstva

Največ novosti v izvedbeni uredbi je vezanih na pregled potnikov, kar je glede na to, da celoten sistem temelji na preteklih dogodkih oz. napadih, pričakovano.

V naboru ukrepov za pregled potnikov tako ostaja ročni pregled in prehodni detektor kovin, kot primarna metoda pa so dodani še varnostni skenerji, ki ne uporabljajo ionizirajočega sevanja, za katera pa obstajajo izredno stroga merila, določena v točki 4.1.1.10 Izvedbene uredbe komisije (EU) 2015/1998:

»Če se za pregledovanje potnikov uporabi varnostni skener, morajo biti izpolnjeni naslednji minimalni pogoji:

- a) varnostni skenerji ne shranijo, obdržijo, kopirajo, tiskajo ali iznašajo slik. Vendar se vse slike, ki nastanejo med pregledovanjem, lahko obdržijo v času, ki je potreben, da jih pregledovalec analizira. Izbrišejo se takoj, ko se ugotovi, da potnik pri sebi nima nevarnih predmetov. Prepove in prepreči se vsak nepooblaščen dostop in uporaba slik;*
- b) pregledovalec, ki analizira sliko, je v ločenem prostoru, tako da ne more videti pregledanega potnika;*
- c) v ločenem prostoru, kjer se slike analizirajo, ni dovoljena nobena tehnična naprava, s katero se slike lahko shranjujejo, kopirajo ali fotografirajo ali kako drugače shranijo;*
- d) slika ni povezana z nobenim podatkom v zvezi s pregledano osebo, katere identiteta ostane anonimna;*
- e) potnik lahko zahteva, da sliko njegovega/njenega telesa po izbiri analizira pregledovalec ali pregledovalka;*
- f) slika je zamegljena ali zatemnjena, da se prepreči prepoznanje obraza potnika.*

Odstavka a) in d) se uporabljata tudi za varnostne skenerje s samodejnim prepoznavanjem grožnje. Potniki imajo pravico zavrniti varnostni skener. V tem primeru se potnika pregleda z drugo možno metodo pregledovanja, vključno z vsaj ročnim pregledom. Kadar se sproži alarm varnostnega skenerja, se ugotovi vzrok zanj.»

Varnostne skenerje so za preglede potnikov na letališčih začeli uporabljati po vnosu

IEN, skrite v spodnjicah, na krov letala Northwest Airlines 253. Uporaba varnostnih skenerjev pa je povzročila tudi razprave o kršenju človekovih pravic na račun varnosti, kar ugotavlja tudi Prezeli (2015, 155–156), ko pravi, da je EU očitno pod pritiskom zagovornikov človekovih pravic odstopil od uvedbe varnostnih skenerjev na letališčih v EU. To ugotovitev negira nova izvedbena uredba, ki varnostne skenerje predstavlja kot eno od osnovnih metod pregledov, od tu do nujne uporabe na letališčih EU pa je le še korak. EU je pri uvajanju varnostnih skenerjev sledila zakonodaji in priporočilom k ne uvedbi varnostnih skenerjev, ki za pregled uporabljajo x-žarke (rentgensko tehnologijo), tako se v EU smejo uporabljati le varnostni skenerji, ki ne uporabljajo x-žarkov in potnikov po nepotrebnem ne izpostavljajo radioaktivnemu sevanju.

Sama odločitev za uporabo varnostnih skenerjev pa ni sporna le z vidika človekovih pravic, temveč tudi z vidika stroke. Pregled z varnostnim skenerjem sme potnik odkloniti. Kot izhaja iz Izvedbene uredbe komisije (EU) 2015/1998, je v primeru odklonitve treba izvesti vsaj ročni pregled potnika, s čimer najdražjo uporabljeno tehnologijo nadomestimo z najcenejšo, hkrati pa uvedba varnostnih skenerjev kaže na ozkoglednost pri uvajanju novih ukrepov in standardov.

Težava koncepta varovanja civilnega letalstva pred dejanji nezakonitega vmešavanja z ukrepi, ki se izvajajo na podlagi že storjenih dejanj in napadov, je osredotočanje zgolj na civilno letalstvo. S študijo primerov napadov z IEN, bi npr. lahko predvideli uporabo IEN v spodnjem perilu (25. 12. 2009 na letu Northwestern Airlines 253) ali celo v telesu, saj je v mesecu avgustu 2009 prišlo do napada z IEN na notranjega ministra Saudske Arabije, princa Mohammeda bin Nayefa. Napadalec, ki je imel IEN z mobilnim telefonom kot sprožilcem vstavljeno v zadnjično odprtino, je IEN brez težav prenesel preko varnostne kontrolne točke in prišel v stik s princem. V eksploziji je napadalec umrl, princ pa je bil lažje poškodovan (Burleigh 2013). S trenutnimi ukrepi, vključno z uporabo varnostnih skenerjev, kakršni se smejo uporabljati v EU, pa bi bilo IEN v telesu izredno težko odkriti. V povezavi z že storjenimi napadi je vprašljiva tudi zmožnost odkrivanja IEN, ki ne bi vsebovala kovinskih delov v čevljih.

Ta pomanjkljivost skenerjev in prehodnih detektorjev kovin se deloma lahko odpravlja s hkratno uporabo naprav za odkrivanje sledi eksplozivov in s psi za iskanje

eksplozivov. Omenjena načina pa imata eno skupno pomanjkljivost, zaznavata le eksplozive, ki so bodisi vpisani v knjižnici naprave, psi pa zaznavajo le eksplozive, za katere zaznavo so naučeni.

Pri ukrepih, povezanih s pregledovanjem ročne prtljage, je zanimiv pristop, povezan z odzivom na poizkus napada s tekočimi eksplozivi, na podlagi katerega je obvezno pregledovanje tekočin razpršil in gelov. Nerazumljivo so na podlagi točke 4.1.3.1 Izvedbene uredbe komisije (EU) 2015/1998 iz obveznega pregleda izvzete tekočine razpršila in geli, v posameznih vsebnikih, s prostornino, največ 100 ml, v prozorni plastični vrečki, ki ne presega volumna enega litra. Iz opisanega je mogoče razumeti, da tekoče razstrelivo v več manjših vsebnikih ne predstavlja nevarnosti. Sporen je tudi namen pregledovanja tekočin razpršil in gelov, pri čemer je izpostavljen zgolj namen odkrivanja tekočih eksplozivov in hkratno zanemarjanje vseh drugih nevarnih oz. prepovedanih predmetov v »tekoči« obliki, kar težko razumemo kot korak v pravo smer.

Sistem preprečevanja vnosa IEN v varovane dele letališč in v letala je torej v zgolj nekaj letih, postal izredno kompleksen in vključuje množico tehničnih pripomočkov in metod, ki od varnostnega osebja zahtevajo veliko izobraževanj in tehničnega znanja, kar nas v prihodnosti lahko ponovno postavi v primer podoben napadu na Air India 182 ali Pan Am 103, ko je prav zaradi nestrokovnega dela varnostnega osebja in opreme, ki ji zaradi nezanesljivosti osebja ni zaupalo, prišlo do vnosa IEN v letali.

Uvajanje novih in novih ukrepov preko uredb, izvedbenih uredb, dokumentov, označenih z različnimi stopnjami tajnosti, pa ni nujno dobrodošlo in lahko ustvarja zmedo pri izvajalcih ukrepov. Tudi Stockmann in Massling (2007) opozarjata, da vedno nove uredbe, direktive in pravila ne pomenijo nujno tudi več varnosti.

Poole (2009) pa opozarja, da je varovanje svobodne družbe, ki je polna »potencialnih terorističnih tarč«, samo po sebi izredno zahtevno. Odstranitev teroristične grožnje se zdi nemogoča, saj eno skupino nadomesti druga. Upoštevati pa je treba tudi dejstvo, da se tudi teroristi učijo iz izkušenj in svojo taktiko in metode lahko prilagodijo trenutnim protiukrepom. Zato bi tudi preventivni ukrepi, ki jih izvajamo, morali biti dinamični in fleksibilni, ne le statični in predvidljivi (Poole 2009, 13).

Trenutno veljavni letalsko varnosti programi in na njih temelječi ukrepi, so pravzaprav odziv na že storjena dejanja oz. napade in ne zajemajo širšega koncepta varovanja in pričakovanja prihodnjih novih groženj, hkrati pa izvajalcem predstavljajo izreden finančni zalogaj (Poole 2009, 13).

Potrditvev opisanega je tudi teroristični napad na letališče in podzemno železnico v Bruslju 22. 3. 2016. V obeh napadih z IEN (samomorilci) in strelnim orožjem je bilo ubitih 32 ljudi, več kot 300 pa je bilo poškodovanih (Rankin in Henley 2016). Teroristi so kot tarčo napada izbrali letališko zgradbo – prostor, kjer se opravljajo prijave na lete, torej izven varovanega dela letališča. Takega cilja torej na podlagi ukrepov iz veljavnih uredb v EU ne varujemo z enako stopnjo kot varovane dele letališča. Kljub temu da ukrepi, ki jih na letališčih v EU izvajamo na podlagi že storjenih dejanja in napadov, pa »resnih« ukrepov za preprečevanje napadov z IEN na prosto dostopnih delih letališč enostavno ni, čeprav bi se iz preteklih dejanj lahko »naučili«, da so tudi ta lahko cilj terorističnega napada. Teroristični napadi, podobnih napadu 22. 3. 2016, so bili med drugim izvedeni:

- a) 1972 na telavivskem letališču Lod, kjer so pripadniki teroristične skupine Japonska rdeča armada po naročilu Ljudske fronte za osvoboditev Palestine izpeljali napad z uporabo ročnih bomb in strelnega orožja, v katerem je umrlo 26 ljudi, še 80 je bilo poškodovanih;
- b) 1982 v na letališču v Ankari, kjer sta pripadnika militantnega krila Armenskih nacionalistov z uporabo IEN in strelnega orožja ubila 9 ljudi in jih 70 ranila;
- c) 1985 ob hkratnem napadu na letališči na Dunaju in v Rimu, ki so ga z uporabo strelnega orožja izvedli pripadniki skupine Abu Nidal. V napadu v Rimu je umrlo 16 ljudi, 99 je bilo ranjenih, na Dunaju pa so umrli trije (Paracha 2014).

Težavo, ki jo predstavljajo drugačni (nižji) standardi in pristopi do varovanj, pa odražajo tudi primeri, kot so bile IEN v tiskalnikih na dveh tovornih letalih, ki sta jasno pokazali, da sistem v tretjih državah ne deluje, slednje pa se je žal potrdilo tudi z eksplozijo IEN na ruskem potniškem letalu v Egiptu, ki predstavlja najhujši teroristični napad na civilno letalstvo po 11. 9. 2001 (Unnithan 2015).

Poole (2009, 14) opozarja, da nobena varnostna politika ne bi smela zasledovati koncepta zagotavljanja varnosti »za vsako ceno«. Tudi vsake potencialne tarče teroristov ni mogoče zaščititi do te mere, da bi bila 100 % varna. Kljub temu da predstavlja civilno letalstvo še vedno teroristom kot cilj visoke vrednosti, pa trošenje milijard za vedno novo tehnično opremo, namenjeno statični zaščiti varovanih delov letališč ni prava rešitev. Doseči spremembe mišljenja in pristopov do varovanja civilnega letalstva na nivoju odločevalcev pa se zdi najtežja naloga (Poole 2009, 14).

Navkljub temu da vsi ukrepi s področja varovanja civilnega letalstva pred dejanji nezakonitega vmešavanja, ne zagotavljajo popolne varnosti ter da niso vedno uravnoteženi z vidika finančnega vložka in njihove učinkovitosti, pa so vsaj osnovni pristopi do pregleda potnikov in prtljage več kot nujni ter zagotovo uporabni tudi pri varovanju pomembnejših objektov ter objektov kritične infrastrukture pred vnosi IEN.

Kot izhaja že iz predhodno opisanega, je objekte (kot tudi letališča) praktično nemogoče zaščititi pred napadom z IEN od zunaj, lahko pa z določeno stopnjo verjetnosti preprečujemo vnos IEN v objekte oz. v varovana območja, z minimalnim vložkom in uporabo preizkušenih metod in tehnologij znatno znižamo verjetnost napada z IEN v varovanem območju.

7 SKLEP

Improvizirane eksplozivne naprave, ki jih uporabljajo bodisi posamezniki v povezavi s kriminalom, organizirane kriminalne združbe, posamezniki, povezani s terorizmom, ali teroristične skupine, ne glede na različne cilje, ki jih imajo storilci, dosegajo enak učinek. Učinek, ki je bodisi v obliki telesnih poškodb, smrtnih žrtev, materialne škode in v nadaljevanju v obliki strahu in negotovosti. Vse naštetu običajno povezujemo s terorizmom, v primeru uporabe improviziranih eksplozivnih naprav pa učinke lahko bolj kot z motivom, povezujemo s sredstvom.

Pri pisanju sem preko v uvodnem delu zastavljenih vprašanj skušal poiskati odgovor na to, kdo lahko izdelava IEN, kdo jo lahko uporabi in komu so IEN namenjene oz. koga ogrožajo.

Glede na dokaj preprosto osnovno sestavo IEN lahko hitro ugotovimo, da je krog tistih, ki jo lahko izdelajo, precej širok, glede na to, da so dostopne tudi surovine in da živimo v času, ko tudi dostop do informacij s pomočjo svetovnega spleta ne predstavlja težave, je za izdelavo in uporabo IEN potreben le še namen oz. cilj. Za deljenje informacij o tem kako in iz česa izdelati IEN, skrbijo tako teroristične skupine, kot je npr. Al Kaida preko na spletu objavljane revije Inspire, ali posamezniki, kot je Andres Breivik, ki je pred izvedbo napada z IEN in morilskega pohoda s strelnim orožjem na spletu objavil manifest s podrobnim opisom poteka izdelave eksplozivne naprave. Informacije o možnih načinih izdelave pa se lahko širijo tudi nehoteno, kar kaže primer članka v časopisu La Stampa po napadih z IEN v poštini pošiljkah na veleposlaništva v Rimu. Tudi dosegljivosti surovin za izdelavo posameznih sklopov IEN (sprožilca, detonatorja, razstreliva) in upoštevanju dostopne literature, posamezniku ali skupini z ustreznim motivom omogoča izpolnitev cilja. IEN se lahko izdelava in prosto dostopnih surovin, ob tem pa izdelovalec niti ne potrebuje tehničnega znanja.

Posebno nevarnost bi lahko predstavljala sinergija med terorističnimi skupinami, npr. pripadniki IRA in džihadisti, ki bi zaradi pretoka tehničnega znanja o izdelavi IEN lahko imela neslutene posledice.

Že na podlagi spremljanja dnevnih novic je povsem jasna povezava terorističnih organizacij z IEN, s podrobnejšim vpogledom v primere uporabe IEN pa postane jasno, da njihova uporaba še zdaleč ni samo v domeni teroristov. Ne le v svetu, tudi v Sloveniji IEN uporabljajo posamezniki, ki nimajo povezav ne s kriminalnimi združbami ne s terorističnimi organizacijami, pa tudi posamezniki, povezani s kriminalom ter organizirane kriminalne združbe. Prav IEN, ki so uporabljen v povezavi z organiziranim kriminalom, so v Sloveniji v več primerih uporabljene tudi proti predstavnikom sodne veje oblasti. Posebnost v Sloveniji uporabljenih IEN je, da je njihov učinek relativno majhen, saj storilci običajno pri izdelavi IEN uporabijo manjšo količino eksploziva. Z bistveno hujšimi učinki IEN, ki jih uporabljajo organizirane kriminalne združbe, se soočajo v tujini. Sicilijanska mafija je tako za umor tožilca Falconeja izdelal IEN s kar 500 kg razstreliva in tako IEN aktivirala na avtocesti, ne oziraje se na nedolžne žrtve. V tem pogledu se IEN, ki jih uporablja organizirani kriminal, v ničemer ne razlikujejo od IEN, ki jih uporabijo teroristi, katerih glavni namen je prav povzročanje čim večjega števila žrtev.

Učinek IEN je vezan na eksplozijo eksplozivne snovi, torej je pogojen s količino in vrsto eksploziva ter dodatnimi elementi, ki jih uporabi storilec za povečanje učinka, kot so fragmenti. Glede na način gorenja (eksplozije) eksplozivnih snovi je tudi z obsežnejšim znanjem težko povsem predvideti smer oz. območje delovanja. IEN zato niso precizna oblika orožja, ampak ogrožajo vsakogar v bližini.

Na podlagi predstavljenega v nalogi ugotavljam, da IEN lahko izdelava vsakdo, ki ima za to motiv, saj so sredstva na voljo, uporabi pa jo lahko tisti, ki ima poleg sredstev in motiva za to še priložnost. Zaradi značilnosti in delovanja IEN ne ogrožajo le tistih, zoper katere jih storilci uporabijo, ampak neselektivno ogrožajo vsakogar v bližini.

Preko predstavitve sodobne varnostne paradigme, predstavitve IEN in primerov uporabe IEN lahko ugotovim, da storilci z IEN predstavljajo grožnjo na vseh predstavljenih oblikah varnosti: človekovi, nacionalni in mednarodni.

Glede na grožnjo, ki jo IEN predstavljajo, in glede na mednarodno naravo tako uporabnikov kot širjenja informacij ter surovin za izdelavo IEN je pričakovati tudi ustrezen odziv na mednarodnem nivoju.

Odziv mednarodne skupnosti in podrobneje EU sem preverjal na področju civilnega letalstva, ki se na prvi pogled zdi najbolj urejeno in regulirano. Preko analize ukrepov, ki se izvajajo na področju varovanja civilnega letalstva pred dejanji nezakonitega vmešavanja, sem ugotovil, da je uvedena nožica ukrepov, ki so namenjeni preprečevanju vnosa IEN v varovane dele letališč in v kabino letala. Analiza ukrepov je pokazala, da večinoma izhajajo iz že storjenih napadov, a so kljub temu nezadostni, saj se pri uvajanju ukrepov ne upoštevajo napadi z IEN, ki se niso pripetili v civilnem letalstvu. Hkrati ukrepi sprožajo polemike o kršenju človekovih pravic, kar nakazuje, da z ukrepi sicer skušamo varovati globalno in nacionalno varnost držav, obenem pa zanemarjamo varnost posameznika (človekovo varnost).

Ukrepi, kakršni se trenutno izvajajo na področju civilnega letalstva za preprečitev uporabe IEN v letalih, lahko preprečujejo dejanja, ki bi bila enaka že storjenim, brez ustreznih dopolnitev ter uvajanja novih metod pa ne morejo preprečiti vsega, kar lahko prinese prihodnost. Ne nazadnje sta storilca kljub izvajanju precej strogih ukrepov na letališčih v EU uspela vnesti IEN v kabino letal, a jima zaradi spleta okoliščin IEN ni uspelo aktivirati.

EU preko ukrepov v civilnem letalstvu in ukrepov na področju boja proti terorizmu široko pokriva problematiko IEN. Samo ukrepi, ki jih izvajata EU in ZDA, preprosto niso dovolj, kar je razvidno tudi iz primera civilnega letalstva in nedavne zrušitve ruskega potniškega letala v Egiptu in eksplozije na letalu v Somaliji. Tako kot je globalen letalski promet, tako globalni in enotni bi morali biti ukrepi.

Za angažiranje še širšega kroga držav in organizacij, ki bi izvajale obstoječe ukrepe ter sodelovale pri pripravi novih, udeležbo industrije (npr. proizvajalcev eksplozivov in detonatorjev) in z ustrezno stigmatizacijo uporabe IEN, pa v prihodnosti morda lahko pričakujemo omejitev uporabe IEN.

S tem tudi potrjujem tezo, da **mednarodna aktivnost uporabnikov improviziranih eksplozivnih naprav ter širjenje znanja za razvoj in proizvodnjo improviziranih**

eksplozivnih naprav, zahtevajo poenotenje protiukrepov in tehnoloških rešitev na mednarodni ravni.

8 LITERATURA

- 24ur.com. 2005. Paket bomba: Gnalo ju je koristoljubje. *24ur.com*. Dostopno prek: <http://www.24ur.com/novice/slovenija/paket-bomba-gnalo-ju-je-koristoljubje.html#> (30. april 2016).
- 24ur.com. 2009. Napad na sodnico ni bil prvi. *24ur.com*. Dostopno prek: <http://www.24ur.com/novice/crna-kronika/eksplozija-pred-hiso-v-radovljici.html> (30. april 2016).
- 24ur.com. 2010. Po bombi: solze in opozorilo državi. *24ur.com*. Dostopno prek: <http://www.24ur.com/novice/slovenija/po-bombi-solze-in-opozorilo-drzavi.html> (30 april 2016).
- Arasly, Jangir. 2005. Terrorism and Civil Aviation Security: Problems and Trends. *PfP Consortium Quarterly Journal Spring 2005* 75 – 90. Dostopno prek: <http://www.comw.org/tct/fulltext/0503arasly.pdf> (6. april 2016).
- Balachandran, Vappala. 2015. *Why it is not easy for the United Nations to define Terrorism*. Dostopno prek: <http://www.thequint.com/opinion/2015/09/30/why-it-is-not-easy-for-the-united-nations-to-define-terrorism> (12. marec 2016).
- Baum, Philip. 2012. A Comprehensive Approach to Aviation Security Incidents. *ICAO MRTD Report*: 16-19. Dostopno prek: http://www.icao.int/publications/journalsreports/2012/mrtd_report_vol7_no1.pdf (20. februar 2016).
- BBC. 2011. Profile: Umar Farouk Abdulmutaleb. Dostopno prek: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-11545509> (9. april 2016).
- Bobic, Marinko. 2014. Transnational organised crime and terrorism: Nexus needing a human security framework. *Global Crime* 15, no. 3/4: 241-258. Dostopno prek: <http://eds.a.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=52daf390-c714-40ac-8343-d45fcbd726f4%40sessionmgr4001&hid=4102> (3. maj 2016).
- Bolz, Frank Jr., Kenneth J. Dudonis in David P. Shulz, ur. 2005. *The Counterterrorism Handbook: Tactics, Procedures and Techniques*. Boca Raton: CRS Press Taylor and Francis Ltd.

- Burleigh, Michael. 2013. Nightmare of terrorists with bombs surgically implanted INSIDE their bodies. *Mail online*. Dostopno prek: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2387332/Nightmare-terrorists-bombs-surgically-implanted-INSIDE-bodies.html> (3. maj 2016).
- Casciani, Dominic. 2008. Liquid bomb plot: What happened. *BBC News*. Dostopno prek: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/7564184.stm (10.4.2016).
- Chan, Sewell. 2015. 2 Lockerbie Bombing Suspects, Libyans, Sought by U.S. and Scotland. *The New York Times*. Dostopno prek: http://www.nytimes.com/2015/10/16/world/europe/lockerbie-bombing-libya.html?rref=collection%2Ftimestopic%2FPan%20Am%20Flight%20103&action=click&contentCollection=world®ion=stream&module=stream_unit&version=latest&contentPlacement=1&pgtype=collection&_r=0 (10. april 2016).
- Coady, C.A.J. 2005. Definicija terorizma. V *Terorizem filozofska vprašanja*, ur. Igor Primorac Ljubljana: Krtina.
- Collins, Alan, ur. 2007. *Contemporary Security Studies*. New York: Oxford University Press.
- *Commission of Inquiry into the Investigation of the Bombing of Air India Flight 182*. 2010. Dostopno prek: http://epe.lac-bac.gc.ca/100/206/301/pco-bcp/commissions/air_india/2010-07-23/www.majorcomm.ca/en/default.htm (7. april 2016).
- Corbi, Maria. 2010. Pacchi bomba, la Greci nel mirino. *La Stampa* 10-11. (28. december 2010).
- Crenshaw, William A.. 1988. "Civil Aviation: Target for Terrorism". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 498 60–69. Sage Publications, Inc., American Academy of Political and Social Science. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/1045381> (6. april 2016).
- Černjavič, Špela. 2012. *Načini delovanja improviziranih eksplozivnih naprav ter metode in sredstva za njihovo odkrivanje, motenje in onesposabljanje – diplomsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska_dela_1/pdfs/mb11_cernjavic-spela.pdf (5. februar 2016).
- D'Alfonso, Steven. 2014. *Why Organized Crime and Terror Groups Are Converging*. Dostopno prek: <https://securityintelligence.com/why-organized-crime-and-terror-groups-are-converging/> (17. marec 2016).

- DHS. IED Attack: Improvised Explosive Devices. *DHS*. Dostopno prek: https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/prep_ied_fact_sheet.pdf (17. februar 2016).
- Dodd Vikram, Richard Norton-Taylor in Paul Harris. 2010. Cargo plane bomb found in Britain was primed to blow up over US. *The Guardian*. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2010/nov/10/cargo-plane-bomb-us-alqaida> (9. april 2016).
- *Dolenjski list*. 2008. Avtomobilski bombi v avtobusu na Obrežju. Dolenjski list.si. Dostopno prek: http://www.dolenjskilist.si/2008/03/21/1925/novice/clanek/Avtomobilski_bombi_v_avtobusu_na_Obrezju/ (30. april 2016).
- Donohue, Laura K. 2006. *Anti-Terrorist Finance in the United Kingdom and United States*. Georgetown University Law Center. Dostopno prek: <http://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1812&context=facpub> (17. marec 2016).
- Early, Chas. 2015. *April 24, 1993: IRA's Bishopsgate bomb devastates the heart of the City of London*. Dostopno prek: <http://home.bt.com/news/world-news/april-24-1993-iras-bishopsgate-bomb-devastates-the-heart-of-the-city-of-london-11363977172852> (2. april 2016).
- Elias, Bartholomew. 2009. *Airport and Aviation Security: U.S. policy and Strategy in the Age of Global Terrorism*. Boca Raton: CRS Press Taylor and Francis Ltd.
- Emmers, Ralf. 2007. Human security. V *Contemporary Security Studies*, ur. Allan Collins, 109-125. New York: Oxford University Press.
- Europol. 2015. *TE-SAT 2015*. Europol. Dostopno prek: <https://www.europol.europa.eu/content/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2015> (12. marec 2016).
- *Europol*. Dostopno prek: <https://www.europol.europa.eu/> (2. maj 2016).
- *Evropska varnostna strategija - Poročilo o implementaciji evropske varnostne strategije*. 2008. Dostopno prek: <http://www.consilium.europa.eu/sl/documents-publications/publications/2009/european-security-strategy-secure-europe-better-world/> (18. februar 2016).

- *Evropska varnostna strategija*. 2003. Dostopno prek:
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIISL.pdf> (18. februar 2016).
- FBI. 2009. *Nigerian National Charged with Attempting to Destroy Northwest Airlines Aircraft*. Dostopno prek: <https://www.fbi.gov/detroit/press-releases/2009/de122609.htm> (9. april 2016).
- Fenton Ben in Ian Ball. 2001. Bomb on Flight 63. *The Telegraph*. Dostopno prek:
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/1366231/Bomb-on-Flight-63.html> (9. april 2016).
- Fjäder, Christian. 2014. "The nation-state, national security and resilience in the age of globalisation." *Resilience: International Policies, Practices And Discourses* 2, no. 2: 114. Dostopno prek:
<http://eds.a.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/detail/detail?sid=65355892-a72e-4965-9e28-4053eb9ac94f%40sessionmgr4003&vid=0&hid=4110&bdata=Jmxhbm9c2wm c2l0ZT1lZHMtbGl2ZSZzY29wZT1zaXRI#AN=ejs33089454&db=edo> (7. maj 2016).
- Ganor, Boaz. 2005. *The Counter-Terrorism Puzzle: A Guide for Decision Makers*. London: Transaction.
- Gill, Paul, John Horgan, Jeffrey Lovelace. 2011. "Improvised Explosive Device: The Problem of Definition." *Studies In Conflict & Terrorism* 34, no. 9: 732-748. Dostopno prek: <http://eds.b.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=84b93f6c-41a5-4ac1-b4e7-098f4136a555%40sessionmgr107&vid=1&hid=127> (6. maj 2016).
- Giraldo, Jeanne in Harold Trinkunas. 2007. Transnational crime. V *Contemporary Security Studies*, ur. Allan Collins, 346 - 366. New York: Oxford University Press.
- *Global Terrorism Database*. National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism. Dostopno prek: <https://www.start.umd.edu/gtd/> (17. marec 2016).
- Golemi, Z. in Čota, J. (2015). Human Safety "In The Pocket" of National Safety. *Academic Journal Of Interdisciplinary Studies*, 4(2 S2), 117. Dostopno

prek: <http://www.mcser.org/journal/index.php/ajis/article/view/7415/7098> (5. maj 2016).

- Grizold, Anton in Bojko Bučar. 2011. Izzivi sodobne varnosti: Od nacionalne in mednarodne do človekove varnosti. *Teorija in praksa* 48 (4): 827-851.
- Grizold, Anton. 1992. Oblikovanje slovenske nacionalne varnosti. V *Razpotja nacionalne varnosti*, ur. Anton Grizold. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Grmovšek, Katarina. 2010. *Ogled kraja eksplozije in analiza ogleda eksplozije pred gostinskim lokalom Lipa* – diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede. Dostopno prek: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=16960> (2. april 2016).
- Hodges, Cynthia. 2015. Infamous shoe bomber speaks out. *Examiner.com*. Dostopno prek: <http://www.examiner.com/article/infamous-shoe-bomber-speaks-out> (9. april 2016).
- <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3323900/Is-IED-used-Russian-jet-Egypt-ISIS-magazine-releases-picture-crude-device-claim-used-bomb-killed-224-people.html> (18. november 2015).
- Hunter, Jane in Robert Perkins. 2015. *Explosive states - Monitoring explosive violence in 2014*. London: Action on Armed Violence. Dostopno prek: <https://aoav.org.uk/wp-content/uploads/2015/06/AOAV-Explosive-States-monitoring-explosive-violence-in-2014.pdf> (2. april 2016).
- International Civil Aviation Organization (ICAO). Dostopno prek: <http://www.icao.int> (2. april 2016).
- *Izvedbena uredba komisije (EU) 2015/1998 o določitvi podrobnih ukrepov za izvajanje skupnih osnovnih standardov za varovanje letalstva*. 2015. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015R1998&from=SL> (15. februar 2016).
- Jenkins, Brian Michael, Center RAND Homeland Security and Defense, Corporation Rand. 2012. *Aviation Security : After Four Decades, It's Time for a Fundamental Review*. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation. Dostopno prek: <http://eds.b.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNTE5ODYyX19BTg2?sid=b3f08981-0edb-4253-b230-1f692a3340be@sessionmgr105&vid=5&format=EB&rid=4> (6. maj 2016).

- *Kazenski zakonik* (KZ-1-NPB4). Uradni list RS 50/12 in 54/15. Dostopno prek: <https://zakonodaja.com/zakon/kz-1> (20. februar 2016).
- Kerr, Pauline. 2007. Human security. V *Contemporary Security Studies*, ur. Allan Collins, 91-108. New York: Oxford University Press.
- Kirpalai, B.N. 1985. *Accident to Air India Boeing 747 Aircraft VT-EFO, »Kanishka« on 23rd June 1985*. Dostopno prek: http://web.archive.org/web/20110930215833/http://www.publicsafety.gc.ca/prg/ns/ai182/_fl/Kirpalai-en.pdf (9. april 2016).
- Klemenčič, Franc. 2001. *Eksplzivne snovi*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje, Ministrstvo za obrambo.
- Kolar, Ivan. 2012. *Odkrivanje in uničevanje eksplozivnih teles* – diplomsko delo visokošolskega strokovnega študija. Maribor: Fakulteta za varnostne vede. Dostopno prek: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=53192> (20. februar 2016).
- Kopp, Carlo. 2007. Technology of Improvised Explosive Devices. *Defence Today Vol.6 No3*. Dostopno prek: <http://ausairpower.net/SP/DT-IED-1007.pdf> (17. februar 2016).
- Kragelj, Rok. 2012. *Uporaba improviziranih eksplozivnih naprav (IED) v okviru asimetričnega bojevanja in tehnološki protiukrepi ameriških oboroženih sil v Iraku in Afganistanu* – diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska_dela_1/pdfs/mb11_kragelj-rok.pdf (20. februar 2016).
- Kress, John, and Steven Grogger. "The Domestic IED Threat." *JFQ: Joint Force Quarterly* no. 48 (Winter2008 2008): 66-69. Dostopno prek: <http://eds.b.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=77fc522a-0133-476c-8ac1-9687dd0f2008%40sessionmgr104&vid=0&hid=127> (6. maj 2016).
- Kuznetsov, Andrey in Osetrov O. I. 2006. Detection of improvised explosives (IE) and explosive devices. V *Detection and disposal of improvised explosives*, ur. Hiltmar Schubert in Andrey Kuznetsov 7 - 25. Dortrecht: Springer.
- Lardera, Natasha. 1992. Remembering Two Fighters Againsts the mafia: Falcone and Borsellino. *I-Italy*. Dostopno prek:

<http://www.iitaly.org/26210/remembering-two-fighters-against-mafia-falcone-and-borsellino> (30. april 2016)

- Lutz, Brenda in James Lutz. 2007. Terrorism. V *Contemporary Security Studies*, ur. Allan Collins, 109-125. New York: Oxford University Press.
- Maksimović, Petar. 1985. *Eksplzivne materije*. Beograd: Vojno izdavački zavod.
- Malešič, Marjan, ur. 2015. *Konvencionalna in hibridna varnost: vzorci (dis)kontinuitete*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Malešič, Marjan. 2012. Teoretske paradigme sodobne varnosti ter okolje kot varnostno vprašanje. *Teorija in praksa* 49 (2): 264-282.
- Marighella, Carlos. 1982. Minimanual of the urban guerrilla. V *Terror and urban Guerrillas – A Study of Tactics and Documents*, ur. Jay Mallin, 67 – 115. Coral Gables: University of Miami press.
- McGovern, Glenn. *Prosecutor Giovanni Falcone & Judge Francesca Morvillo Assassination*. Dostopno prek: <http://www.globalsecure3.com/pdf/Hit-%20Falcone%20Assassination.pdf> (30. april 2016).
- Meyer, Rudolf, Josef Kuhler in Axel Homburg. 2007. *Explosives*. Weinheim: Wiley-VCH Verlag GmbH.
- Mortera-Martinez, Camino. 2015. *After Paris: What's next for the EU's Counter-Terrorism Policy?*. Centre for European Reform. Dostopno prek: <https://www.cer.org.uk/insights/after-paris-what%E2%80%99s-next-eu%E2%80%99s-counter-terrorism-policy> (17. februar 2016).
- Mukash, Aigul. 2012. *Aviation Terrorism*. Dostopno prek: <http://slconf.uaeu.ac.ae/papers/conf20/part%203%20E/Ms.%20Aigul%20Mukash.pdf> (5. april 2016).
- National Research Council. 2008. *Disrupting Improvised Explosive Device Terror Campaigns: Basic research Opportunities*. Washington: The National Academies Press.
- NATO. 2007. AAP-6: *NATO Glossary of Terms and Definitions: Listing Terms of Military Significance and Their Definitions for Use in NATO*. Brussels: NATO Standardization Agency.
- NATO. Dostopno prek: www.nato.int/ (2. maj 2016).
- Newman, Edward. 2007. Human security and conflict. *Revue de la Sécurité Humaine/ Human Security Journal* (3): 6-9. Dostopno prek:

- http://www.securitehumaine.univ-cezanne.fr/fileadmin/IEHI/Documents/REVUE_3/NEWMAN_EDITORIAL_HS_AND_CONFLICT.pdf (10. marec 2016).
- Oppenheimer, Andy. 2008. IEDs: Meeting future threats. *NBC International Summer 2008* 18-19. Dostopno prek: <http://www.iapscience.com/files/IED%20article.pdf> (6. februar 2016).
 - Oppenheimer, Andy. 2010. *The evolution of IEDs*. Dostopno prek: <http://www.andyoppenheimer.com/wp-content/uploads/2010/07/PUBLIC-SERVICE-HA19-A-Oppenheimer-ATL.pdf> (6. februar 2016).
 - Osterman, Andrej in Dragomir Červiz. 2008. *Improvizirana eksplozivna sredstva in bioagensi kot zahtevnejši obliki groženj nacionalno-varnostnega sistema*. Maribor: Fakulteta za varnostne vede. Dostopno prek: <http://www.fvv.um.si/dv2008/zbornik/clanki/Osterman-Cevriz.pdf> (7. februar 2016).
 - Paracha, Nadeem F. 2014. Target: Airport. Dawn. Dostopno prek: <http://www.dawn.com/news/1111799> (3. maj 2016).
 - Pepin, Franchere in Bernard Peclet. 1955. Scientific Aspect of the Guay Case. *The, 46 Journal of Criminal Law and Criminology & Police Sci.* 272-276. Dostopno prek: <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4377&context=jclc> (6. april 2016).
 - Poole, W. Robert Jr. 2009. The case for risk-based aviation security policy. *World Customs Journal Volume 3, Number 2*. Dostopno prek: [http://www.worldcustomsjournal.org/media/wcj/-2009/2/WCJ_V3N2_Poole_\(web\).pdf](http://www.worldcustomsjournal.org/media/wcj/-2009/2/WCJ_V3N2_Poole_(web).pdf) (7. februar 2016).
 - President's commission on Aviation Security and Terrorism. 1990. *Report of the President's commission on Aviation Security and Terrorism - a comprehensive study and appraisal of practices and policy options with respect to preventing terrorist acts involving aviation*. Washington D.C.: President's commission on Aviation Security and Terrorism. Dostopno prek: <http://www.policyfutures.com/PCAST/PCASTreport.pdf> (9. april 2016).
 - Prezelj, Iztok. 2008. Challenges in conceptualizing and providing human security. *HUMSEC Journal, Issue 2*. Dostopno prek:

http://www.humsec.eu/cms/fileadmin/user_upload/humsec/Journal/Prezelj.pdf
(5. maj 2016).

- Prezelj, Iztok. 2015. Relationship between security and human rights in counter-terrorism: a case of introducing body scanners in civil aviation. *International Studies: Interdisciplinary Political & Cultural Journal* 17, no. 1: 145. Dostopno prek: <http://eds.b.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=8118a99c-6cd5-494a-9a24-995b5bf7f3aa%40sessionmgr106&vid=0&hid=127> (6. maj 2016).
- Primorac, Igor, ur. 2005. *Terorizem filozofska vprašanja*. Ljubljana: Krtina.
- Rankin, Jennifer in Jon Henley. 2016. Islamic State claims attacks at Brussels airport and metro station. *The Guardian*. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2016/mar/22/brussels-airport-explosions-heard> (3. maj 2016).
- Ranstorp, Magnuson in Hans Burn. 2013. *Terrorism Learning and Innovation: Lessons from PIRA in Northern Ireland*. Center for Asymmetric Threat Studies, Swedish national Defence College. Dostopno prek: <https://www.fhs.se/Documents/Externwebben/forskning/centrumbildningar/CATS/publikationer/Terrorism%20Learning%20and%20Innovation%20-%20Lessons%20from%20PIRA%20in%20Northern%20Ireland.pdf> (22. marec 2016).
- *Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije (ReSNV-1)*. Uradni list RS 27/2010. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=97018> (1. marec 2016).
- Richards, Charles. 1992. *Sicilian tragedy, world problem: First Falcone, now Borsellino. Two leading judges have been murdered, and mafia crime is spreading across the globe*. *Independent*. Dostopno prek: <http://www.independent.co.uk/voices/sicilian-tragedy-world-problem-first-falcone-now-borsellino-two-leading-judges-have-been-murdered-1534567.html> (30. april 2016).
- Robertson, Nic, Paul Cruickshank in Tim Lister. 2012. *Documents reveal al Qaeda's plans for seizing cruise ships, carnage in Europe*. CNN. Dostopno prek: <http://edition.cnn.com/2012/04/30/world/al-qaeda-documents-future/index.html> (10. april 2016).

- Robertson, Nic, Paul Cruickshank in Tim Lister. 2014. *Documents shows origins of 2006 plot for liquid bombs on planes*. CNN. Dostopno prek: <http://edition.cnn.com/2012/04/30/world/al-qaeda-documents/> (10. april 2016).
- Rogers, Paul. 2007. Peace studies. V *Contemporary Security Studies*, ur. Allan Collins, 36-52. New York: Oxford University Press.
- Rollins, John in Liana Sun Wyler. 2013. *Terrorism and Transnational Crime*. Foreign Policy Issues for Congress. Congressional research Service. Dostopno prek: <https://www.fas.org/sgp/crs/terror/R41004.pdf> (17. marec 2016).
- Romaniuk, Scott Nicholas, and Stewart Tristan Webb. 2015. Extraordinary Measures: Drone Warfare, Securitization, and the 'War on Terror'. *Slovak Journal Of Political Sciences / Slovenska Politologicka Revue* 15, no. 3: 221. Dostopno prek: <http://eds.b.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=8&sid=955dc390-b2a5-4dfa-83bd-a831d193db4a%40sessionmgr106&hid=127> (6. maj 2016).
- Roznai, Yaniv. 2014. THE INSECURITY OF HUMAN SECURITY. *Wisconsin International Law Journal* 32, 95. *LexisNexis Academic: Law Reviews*, Dostopno prek: <http://eds.b.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=a178f529-c688-4b42-851c-77e22299b3d4%40sessionmgr106&hid=127> (7. maj 2016).
- RTV SLO. 2010. Kamere ujele neznanca, ki je pred Vegrad nastavil bombo. *RTV SLO*. Dostopno prek: <http://www.teletext.si/zivalskiotok/prispevek/238962> (30. april 2016).
- Schubert, Hiltmar. 2006. Disposal of improvised explosives and –devices. V *Detection and disposal of improvised explosives*, ur. Hiltmar Schubert in Andrey Kuznetsov 1 - 6. Dortrecht: Springer.
- Simmons, Irene. 2015. *Aviation Security Considerations : Expedited Passenger Screening and Modification of Prohibited Items List*. New York: Nova Science Publishers, Inc, Dostopno prek: <http://eds.b.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fMTA4NDQzNF9fQU41?sid=b3f08981-0edb-4253-b230-1f692a3340be@sessionmgr105&vid=3&hid=127&format=EB> (6. maj 2016).

- Singh, Rani. 2010. Northwest Flight 253: A Catalyst for a New Approach to Aviation Security?. *The World Post*. Dostopno prek: http://www.huffingtonpost.com/rani-singh/northwest-flight-253-a-ca_b_410152.html (9. april 2016).
- SioINET. 2012. Je bombo v Velenju podtaknil nekdanji mož?. Ljubljana: *SioINET*. Dostopno prek: <http://siol.net/novice/crna-kronika/je-bombo-v-velenju-podtaknil-nekdanji-moz-27682> (30. april 2016).
- Sokolosky Jr., Johnny. 2016. "The Future of War." *Military Review* 96, no. 1: 8-15. Dostopno prek: <http://eds.a.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=10dab1de-c424-497d-a17c-0612e6dc804d%40sessionmgr4003&vid=2&hid=4110> (7. maj 2016).
- Stambøl, Eva Magdalena. 2016. EU initiatives along the 'cocaine routes' to Europe: Fighting drug trafficking and terrorism by proxy?. *Small Wars & Insurgencies*, 27:2, 302-324. Dostopno prek: <http://www.tandfonline-com.nukweb.nuk.uni-lj.si/doi/pdf/10.1080/09592318.2016.1151534> (5. maj 2016).
- Stewart, Scott. 2010. Al Qaeda Unlucky Again in Cargo Bombing Attempt. *Stratfor – Security weekly*. Dostopno prek: https://www.stratfor.com/weekly/20101101_al_qaeda_unlucky_again_cargo_bombing_attempt (9. april 2016).
- Stockmann, Ulrich in Sandra Massling. 2007. *Aviation Security – More Regulation – less Risk?*. Berlin: Institut für Strategie-Politik-Siehereits-und Wirtschaftsberatung. Dostopno prek: https://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiwuzJUp47LAhXjjHIKHcb2B70QFggaMAA&url=http%3A%2F%2Fmercury.ethz.ch%2Fserviceengine%2FFiles%2FISN%2F44176%2Fipublicationdocument_singledocument%2Fd7841336-4859-4dae-b164-fa0de9ab36f9%2Fen%2FAir_Security.pdf&usg=AFQjCNHEFWvkbMSql-UzXKANca0IIz8ayQ&sig2=5KhGS-BkkdpTtVxfWFf-7Q&bvm=bv.114733917,d.bGQ (7. februar 2016).
- *Strategija Evropske unije za boj proti terorizmu*. 2005. Dostopno prek: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?f=ST+14469+2005+REV+4&l=sl> (18. februar 2016).

- Svete, Uroš. 2005. *Varnost v informacijski družbi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Svete, Uroš. 2015. Hibridni konflikti v omreženi družbi. V *Konvencionalna in hibridna varnost: vzorci (dis)kontinuitete*, ur. Marjan Malešič, 97-112. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Svete, Uroš., Damijan Guštin in Damir Črnčec. 2011. *Asimetrija in nacionalna varnost: od zgodovinskih izkušenj do sodobnih izzivov*. Ljubljana: Defensor d.o.o.
- Šubic, Simon. 2009. Krivca za eksplozijo še iščejo. Kranj: *Gorenjski glas*. Dostopno prek: <http://www.gorenjskiglas.si/apps/pbcs.dll/article?AID=/20091113/C/311139980/1119/1008/krivca-za-eksplozijo-se-iscejo&template=printart> (30. april 2016)
- *The Impact of September 11 2001 on Aviation*. IATA. Dostopno prek: <http://www.iata.org/pressroom/Documents/impact-9-11-aviation.pdf> (17. februar 2016).
- UNIDIR. 2015a. *Addressing Improvised Explosive devices – Options and Opportunities to better Utilize Un Processes and Actors*. Dostopno prek: <http://www.unidir.org/files/publications/pdfs/-en-641.pdf> (2. april 2016).
- UNIDIR. 2015b. *The international Community and IEDs: building coordinated processes and responses*. Dostopno prek: <http://www.unidir.org/files/publications/pdfs/the-international-community-and-ieds-en-644.pdf> (2. april 2016).
- *United nations treaty collection*. Dostopno prek: <https://treaties.un.org/> (12. marec 2016).
- Unnithan, Sandeep. 2015. Metrojet bombing is the worst aviation security attack since 9/11. *Daily O*. Dostopno prek: <http://www.dailyo.in/politics/paris-attacks-isis-terroism-russia-metrojet-bombing-al-qaeda/story/1/7435.html> (30. april 2016).
- *Uredba (ES) št. 2320/2002 Evropskega parlamenta in sveta, o določitvi skupnih pravil na področju varovanja civilnega letalstva*. 2002. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:355:0001:0021:EN:PDF> (15. februar 2016).

- *Uredba (ES) št. 300/2008 Evropskega parlamenta in sveta o skupnih pravilih na področju varovanja civilnega letalstva*. 2008. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:097:0072:0084:SL:PDF> (15. februar 2016).
- *Uredba (EU) št. 98/2013 Evropskega parlamenta in sveta o trženju in uporabi predhodnih sestavin za eksplozive*. 2013. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0098&from=EN> (15. februar 2016).
- Vermette, Jean-Yves. 1998. General Protocols at the Scene of an Explosion. V *Forensic Investigation of Explosions*, ur. Alexander Beveridge, 75-100. London: Taylor and Francis Ltd.
- Vogrin, Andreja. 2006. *Koncept človekove varnosti v mednarodnih odnosih – diplomsko delo*. Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://www.unaslovenia.org/sites/default/files/file/vogrin-koncept_clovekove.pdf (27. april 2016).
- Walsh, Nick Paton, Kamal Ahmed in Paul Harris. 2001. MI5 blunders over bomber. *The Guardian*. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2001/dec/30/terrorism.september11> (9. april 2016).
- Wilkinson, Adrian, James Bevan in Ian Biddle. 2008. Improvised explosive devices (IEDs): An Introduction. V *Conventional ammunition in surplus*, ur. James Bevan 136 – 144. Geneva: Graduate Institute of International and Development Studies.
- Williams, Paul. 1997. Securing the Skies: Threats to Civil Aviation from International Terrorism. *Interstate - Journal of International Affairs*, 1996/1997(2). Dostopno prek: <http://www.studentpulse.com/articles/1163/securing-the-skies-threats-to-civil-aviation-from-international-terrorism> (6. april 2016).
- Worthington, Glen. 2001. *Globalisation: Perception and Threats to national Government in Australia*. Canberra: Parliamentary Library. Dostopno prek: http://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp0001/01RP27 (1. marec 2016).

- *Zakon o eksplozivih in pirotehničnih izdelkih* (ZEPI-NPB1). Uradni list RS 35/08 in 19/15. Dostopno prek: <https://zakonodaja.com/zakon/zepe> (20. februar 2016).
- *Zakon o orožju* (Zoro-1-NPB3). Uradni list RS 85/2009. Dostopno prek: <https://zakonodaja.com/zakon/zoro-1> (20. februar 2016).
- Združeni narodi. 2004. *United nations convention against transnational organized crime and the protocols thereto*. Dostopno prek: https://www.unodc.org/documents/middleeastandnorthafrica/organised-crime/UNITED_NATIONS_CONVENTION_AGAINST_TRANSNATIONAL_ORGANIZED_CRIME_AND_THE_PROTOCOLS_THERETO.pdf (10. marec 2016).
- Združeni narodi, UNDP. 1994. *Human development report*. New York: Oxford university press. Dostopno prek: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf (1. marec 2016).
- Združeni narodi, UNDP. 2015. *Human development report*. New York: United nations Development Programme. Dostopno prek: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf (1. marec 2016).
- Zore, Janoš. 2014. Na Obrežju zasegli 59 bomb, 5 pušk in kilo heroína. *Delo*. Dostopno prek: <http://www.delo.si/novice/kronika/zasegli-59-bomb-5-pusk-in-kilo-heroina.html> (30. april 2016).
- Žnidaršič, Boris. 2006. Teoretična izhodišča sodobne varnostne paradigme. *Delo in varnost* 51 (5): 53-56.

Neobjavljeni Viri:

- Kiss, Imre. 2016. intervju s polkovnikom Imre Kiss, vodjo enote za protibombno zaščito madžarske policije. Ljubljana, 3. februar 2016.
- Policija. 2014. *Navodilo o delu policije ob sprejemu sporočila o nastavitvi eksplozivne naprave, ob najdbi sumljivega predmeta ali eksplozivnih sredstev in naprav ter ob eksploziji*.
- Policija. 2015. Gradivo za usposabljanje po programu »bombni tehnik«.
- Policija - Oddelek za protibombno zaščito SE UPS.
- Policija. 2016. Baza podatkov Oddelka za protibombno zaščito SE UPS.

Drugi viri:

- *Manifest Andersa Breivika*. Dostopno prek:
<https://publicintelligence.net/anders-behring-breiviks-complete-manifesto-2083-a-european-declaration-of-independence/> (12. marec 2016).
- Revija *Inspire*. Dostopno prek: <http://jihadology.net/category/inspire-magazine/> (12. marec 2016).